

MODIFIKOVANÝ EXCERPT Z:

OD „MALÉ EVROPY“ K „VELKÉ EVROPĚ“

DĚJINY ROZŠIŘOVÁNÍ
EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ /
EVROPSKÉ UNIE

I.

Vladimír Goněc

Brno 2002

(TŘETÍ TEXT)

© Vladimír Goněk, 2002, 2022
ISBN 80-210-3016-X

VELKÁ BRITÁNIE

aneb vedle Evropy a nad Evropou, či jednou nohou v Evropě a současně zády k Evropě,

aneb o zemi, která neví, co chce, kromě toho, že by chtěla zůstat supervelmocí, a která nechápe, kde geograficky leží, přičemž 33 km mořské úžiny je pro ni stejná délka jako vzdálenost přes celý oceán

Gott sei Dank für Brexit! Jetzt kommt die Gelegenheit zur Erneuerung der europäischen Kultur voran.¹

3 Všemi těmito malými zlomyslnostmi lze naprosto realisticky charakterizovat politiku Velké Británie, postoje její politické špičky i veřejného mínění k tématu „evropská idea“ i ke konkrétnějším tématům evropské integrace, a to od roku 1945 kontinuálně do poloviny osmdesátých let, následně pak už sice diskontinuitně, přesto opakovaně a očekávaně v nových přílivových vlnách až podnes. Celá tato dnes již tradice znamená přímou návaznost na předchozí etapy britské politiky a mj. představuje důsledek úporného úsilí britské reprezentace právě o kontinuitu s tímto dřívějším vývojem.

Pro názornost alespoň naprosto trefně prezentování **britského postoje k Briandovu plánu** z úst jednoho ze špičkových britských diplomatů, Leo S. Amery: „Srdcem nepatříme do Evropy, nemohli bychom se nikdy otevřít evropskému způsobu myšlení nebo mít podíl na evropském patriotismu.“ Takto promluvil Amery roku 1930 na panevropském setkání při rozpravách, jak dále s Briandovým plánem v rámci celkového směřování panevropského hnutí. Amery celkově zásadně vyloučil možnost, že by se Velká Británie měla stát členem „Evropského společenství“. Mezi dalšími důvody je zvýrazněn britský vztah k dominiím a britskému impériu vůbec; Britové nechtějí riskovat ani politické ani hospodářské odcizení se od dominií. Velká Británie efektivně využívá potenciálu, který poskytují dominia a kolonie, Evropa to neumí. S tím konkrétně souvisí v pohledu L. S. Amery například i neslučitelnost britského systému státního občanství; ten je v Británii velmi liberální a nebude začlenitelný do evropských vztahů, jinak by jeho fungování bylo

¹ Odposlechnuto ve vídeňských akademických kruzích koncem léta 2018. (Bohu díky za brexit! Nadchází příležitost pro obnovu evropské kultury.)

ohroženo. V britském systému funguje údajně plná tolerance, Británie si tyto hodnoty nechce nechat Evropou rozvracet; Evropa teprve čeká na eliminaci věčného boje menšin a na vybudování jazykové a kulturní tolerance, která se musí stát „základním kamenem evropské stavby“. Celkový závěr pak pro Británii zní, že nebude chtít riskovat ohrožení systému vztahů a vazeb vybudovaných v rámci impéria, zároveň však odmítnutí členství v „Evropském společenství“ nikterak neznamena odmítnutí spolupráce.² Přitom myšlenku sjednocení kontinentální Evropy Amery intenzivně podporoval a zřejmě byl i prvním, kdo s touto ideou seznámil W. Churchilla.

Velká Británie a zejména její politická špička si za takový přístup k cílům i problémům evropské integrace vysloužily nesčetná jízlivá pojmenování, z nichž ještě velmi jemně zní výraz „váhaví Evropané“, i obrazná přirovnání o Británii s Janusovou tváří uprostřed Atlantiku, stejně tak neustálé výtky o „nespolehlivých Evropanech“, atp.

Výsledky války

Závěr druhé světové války postavil Velkou Británii do zvláštního, zcela nového postavení. Především v celkovém uspořádání světa Británie propadla z příčky první světové velmoci, již zaujímal po celé meziválečné období, až na příčku třetí. Po válce se ještě nějakou dobu mluvilo o „Velké Trojce“, avšak Sir Alexander Cadogan, náměstek britského ministra zahraničních věcí, výstižně vyjádřil skutečné poměry: „Lépe mluvit o **Velké Dvaapůl**.“ Případně se mluvívало o průběžném oslabování pozic Británie mezi „velkým ruským medvědem“ a „velkým americkým bisonem“, atp. Ono oslabování, které si britští politikové ani řadoví Britové dlouho nechťeli vůbec připouštět a které posléze brali na vědomí vždy jen v malých dávkách a s velkým zpožděním, dospělo během šedesátých let do podoby, kdy francouzský prezident Charles de Gaulle oprávněně mluvil o čtyřech evropských mocnostech téže kategorie a váhy.³

Británie se za války mnohem více než kdykoli předtím provázala s USA. Od válečných i poválečných problémů kontinentální Evropy zůstávala distancovaná, a to mocensky, ekonomicky i mentálně. Politické špičky západoevropských kontinentálních států si byly dobře vědomy mocenského i ekonomického propadu svých zemí. Myšlenka evropské integrace se stávala v těchto souvislostech předmětem vážných diskusí a nemalou částí politických představitelů těchto zemí byla plně akceptována. Kontinentální státy západní Evropy navíc cítily narůstající ohrožení ze strany Sovětského svazu,⁴ vystupňované zejména v roce 1948. Americká politika vůči

² Paneuropa, 1930, s. 272-274.

³ Tj. Francie, SRN, Velká Británie a Itálie. (Sovětský svaz byl de Gaullem po srpnu 1968 nekompromisně stavěn jako mimoevropská velmoc. Evropa končí na Východních Karpatech na Západním Bugu.)

⁴ Sovětský záměr nepřipustit zatažení železné opony ve smyslu postupně pohlcovat do své sféry vlivu celou kontinentální Evropu, ať už v podobě „finlandizace“ jednotlivých zemí, anebo přímé „sovětizace“.

Sovětskému svazu se jejich očím jevila jako zbytečně partnerská, až vstřícná a nepřipustně ústupčivá (až do roku 1948), britská politika pak nepřiměřeně až lehkomyšlně měkká.

Britští politikové – nejen v ministerstvu zahraničních věcí, ještě více v ministerstvu financí, v ministerstvu obchodu – se v první řadě řídili zájmy Velké Británie ve vztahu k ostatním členům Commonwealthu, dále se přednostně věnovali vztahům v rámci původně válečného trojúhelníku Británie-USA-Kanada. Z těchto pohledů zůstávala jakákoli bližší **provázanost na kontinentální Evropu nežádoucí**. Britští politikové zůstávali nepoučitelní, když Roosevelt již v lednu 1945 dal jednoznačně najevo, že s blížícím se vítězstvím jednoznačně končí „zvláštní vztahy“ USA a Británie. Když se USA úměrně tomu začaly i chovat, Británie se tím více a úžeji vázala s ostatními členy Commonwealthu, dále se upínala na úsilí udržet si status v rámci Velké Trojky. Naopak západní Evropa měla zůstat „druhořadou silou“, ⁵ „za Kanálem“.

Británie si navíc udržovala sebevědomí díky své měně. U libry se dařilo – byť s velkými obtížemi a za cenu astronomických půjček – jakž takž držet její stabilitu a tím i mezinárodní váhu. Americký dolar byl sice t.č. jednoznačně pevnou měnou, avšak svou faktickou roli světové měny číslo jedna si ještě nedokázal prosadit. Londýn po válce ještě zůstával prvořadým světovým centrem finančnictví a bankovnictví, mj. cca polovina všech mezinárodních plateb probíhala ve světě stále ještě v britských librách.

5 Ani rozběhnutí Marshallova plánu ještě nezměnilo způsob britského myšlení; Britům nedocházelo, že z pohledu Washingtonu se Británie stává již pouhým jedním z řadových členů Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci.⁶ Britská hospodářská politika se nadále hodlala pohybovat ve světových dimenzích. Spoléhala na brettonwoodský systém, na Mezinárodní měnový fond, na Světovou banku. Očekávala, že systém GATT⁷ povede k urychlené liberalizaci světového obchodu, zároveň si však Británie udrží obchodní výsady v rámci Impéria. Británie nereflekovala, že cesta k hospodářskému oživení a stabilizaci kontinentální části západní Evropy tudy nemůže vést, že je k tomu zapotřebí zvláštních systémů a že USA to koneckonců začínají akceptovat. Navíc USA fakticky deformovaly brettonwoodský systém⁸ už v roce 1947 natolik, že státům kontinentální západní Evropy nezbývalo než čekat na takové vlastní zesílení, aby systém mohly rozbít.⁹ První (avšak stále nedostatečné) probuzení přišlo až s velkou devalvací libry na podzim 1949, kdy vůči libře posílil nejen dolar, nýbrž už i západoněmecká marka.

⁵ Výraz „Secondary Power“ použil ministerský předseda A. Eden v tomto smyslu již v červnu 1945.

⁶ OEEC (Organization for European Economic Cooperation), původně koordinační článek evropských států, podléjících se na Marshallově plánu.

⁷ General Agreement on Tariffs and Trade, Všeobecná dohoda o clech a obchodu, podepsaná v Ženevě s platností od 1. ledna 1948. Základní rámec pro vyjednávání snižování cel a omezování obchodních bariér ve světovém rámci, uplatňoval se ve sledu tzv. kol. Od počátku roku 1995 GATT vystřídala Světová obchodní organizace.

⁸ Zejména jednostranně deklarovaným závazkem o směnitelnosti dolaru za zlato.

⁹ Skutečně tak učinily po etapách v období 1967-1973.

Sklonek čtyřicátých let ovšem přinášel i tvrdý posun od „Empire and Commonwealth“¹⁰ k „Commonwealth“. Mělo to naznačovat postupný přechod k partnerství v rámci Britského společenství, v samotné Británii to znovu posilovalo orientaci právě na Commonwealth s očekáváním jeho upevnění, ač tzv. bílá dominia směřovala přesně naopak a dokonce to dávala britské vládě tvrdě najevo, včetně výslovných podnětů, aby hledala „místo Británie v Evropě“.

Británie byla **pouze** nakloněna – jak v konceptu konzervativního ministra zahraničních věcí Edena, tak v konceptu labouristického ministra Bevina – **vytvořit západoevropskou obrannou alianci** a pouze ji, opřenu o britsko-francouzský blok, zaměřenou „proti novému Hitlerovi, ať přijde odkudkoli“. Přitom však nadále zůstávala v platnosti podmínka primátu pro vztahy Británie k USA.

Obecně pak britským politikům i britskému veřejnému mínění chyběl onen otřes, kterým prošlo mínění na kontinentě, tj. vědomí katastrofální prohry (ať už v letech 1938-1940, anebo pro Německo v roce 1945) a zkušenost z okupačního či satelitního režimu. Paralelně se tedy zformovalo protikladné mínění; Británie byla ovládána představou, že po malém zdržení se vše zase navrátilo do starých dobrých kolejí, přičemž v kontinentální části Evropy je třeba „lépe zajistit rovnováhu“. V západní části kontinentu naopak převládalo povědomí „roku nula“, velkého selhání všeho, vědomí zcela nového začátku, vědomí, že všechny staré metody a mechanismy uvnitř jednotlivých států i v mezinárodních vztazích jsou k ničemu... Pokračovat v nich by znamenalo ještě větší katastrofu v blízké budoucnosti. Británii chybělo hnutí odporu a ještě více jeho programy pro poválečnou etapu, stejně tak síla křesťanskodemokratického elementu, jeho nové vizionářství i jeho schopnost bezpředsudečné nadnárodní komunikace, která strhávala k horečnaté aktivitě i ostatní proudy.

Británie tedy **viděla Evropu** až někde „v pátém pořadí“ svých zájmů; v zemích západní Evropy dominoval pohled na Evropu jako na výlučnou či přinejmenším prioritní sféru zájmů. Mimoevropské zájmy buď zcela absentovaly (což platilo nejvýrazněji pro Německo a Itálii), anebo byly druhotné a postupně ještě slábly (což platilo i pro Francii v jejím vztahu ke koloniím, ještě více pro Nizozemí a Belgii).

Dále proti sobě stály relativní ekonomická síla Británie proti ekonomické slabosti kontinentální Evropy. Británie sama produkovala počátkem padesátých let například ještě celou třetinu průmyslové produkce všech evropských zemí západně od železné opony, tj. cca stejně jako Francie a Západní Německo dohromady, zbývající třetina připadala na ostatní nekomunistické země Evropy. Británie mj. naprosto dominovala v loďařství, ve výrobě automobilů i produkci letadel. Mimoevropské trhy byly pak pro Británii důležitější než evropské (47% britského exportu směřovalo do zemí Commonwealthu, pouze 13% šlo počátkem padesátých let do zemí začínající Šestky).

Ministr zahraničních věcí Bevin byl osobně spíše nakloněn evropskému sjednocování, avšak vládní většina, stejně tak většina uvnitř t.č. opozičních konzervativců, byla proti. Trumanova

¹⁰ Posun od původního ryziho „Empire“ k tomuto konceptu prosazovali britští liberálové v průběhu třicátých let.

doktrína i Marshallův plán byly zaměřeny na upevnění západní Evropy a její propojení s USA a Británií. Britská politika však na přelomu čtyřicátých a padesátých let nadále považovala za důležitější celkem **tři priority**, a sice: zajištění Britských ostrovů, zajištění a kontrola hlavních námořních spojů, speciální zabezpečení Středního východu. Teprve za těmito záležitostmi, a to ještě s odstupem, mohla stát otázka Evropy. Spojenecká smlouva s Francií¹¹ zůstávala po dlouhou dobu maximum, zdůrazňované častými výroky „žádná další Dunkerqueská smlouva“.

Zostření mezinárodních vztahů po únoru 1948 vedlo přece jen k novým strategickým analýzám. Počátkem jara 1948 britští strategové konstatovali, že po měsíční přípravě může Sovětský svaz nasadit proti západní Evropě 75 smíšených divizí, 5000 stíhaček a 800 těžkých bombardérů. Proti tomu byl Západ schopen nasadit pouze 10 motorizovaných divizí a maximálně 3 tankové divize. A tak byla podepsána alespoň Bruselská smlouva,¹² o rok později založen Severoatlantický pakt. Přesto i v NATO ještě po řadu let fungovalo zvláštní jádro USA-Británie-Kanada, ostatní byli pouhopouhými členy druhé kategorie.

V rámci Marshallova plánu, původně jako jeden z realizačních nástrojů plánu, se ustavila zmíněná Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Na návrh Itálie a Francie (a s podporou USA) se projednávala eventualita přechodu zemí OEEC celní unii. Již na sklonku léta 1947 přišlo však první jednoznačné rozhodnutí, že **Británie nevstoupí do případné celní unie Západní Evropy**. Opět oblíbeným argumentem zůstávaly „zájmy zemí Commonwealthu“. Bevinovo ministerstvo zahraničních věcí se znovu pokusilo vrátit celní unii na jednací stůl, odpor úřednictva zvláště ministerstev financí a obchodu byl tak důsledný, až se v březnu 1948 podařilo plán pohřbit, jmenovitě se závěrem, že spolupráce Británie s kontinentální západní Evropou se má dít výlučně cestou tradičních finančních, kapitálových a obchodních transakcí.

Na pozadí však stálo už i tušení, že **evropský kontinentální trh** má (a vždycky měl) tvrdší podmínky hospodářské soutěže. **Proti tomu preferenční systém** v rámci **Commonwealthu** znamenal pro britské producenty a obchodníky velmi měkký polštář, nutně vedoucí dlouhodobě ke ztrátě kvality produkce, snižování technologické úrovně a ztrátě konkurenceschopnosti na otevřeném trhu.

Británie navíc kalkulovala se svým významem i v tom smyslu, že bez ní a její politické a hospodářské síly se samotná kontinentální západní Evropa neodváží rozběhnout žádné vlastní instituce mezinárodní obchodní spolupráce, tím spíše žádné hlubší kroky skutečné ekonomické integrace.

Britské ministerstvo obchodu podnikalo samozřejmě i podrobnější analýzy, ještě proslulejší se však stávaly lapidární závěry těchto analýz. Často tradované bývá srovnání britského obchodu s Francií a britského obchodu s Argentinou, formulované v létě 1947: „Francie má vysoký přebytek vývozu do Británie nad dovozem z Británie. Nechá si platit v tvrdé měně. Tím

¹¹ Smlouva z Dunkerque z 4. března 1947.

odčerpává měnové rezervy Británie. Argentina má přebytek dovozu z Británie a platí v dolarech. Proč potom dávat přednost britskému obchodu s Francií před Argentinou? Znamená to typický (a to ještě pro mnoho následujících let) postup čistě kupeckých kalkulací ze dne na den. Chybí a ještě dlouho bude chybět reflexe, proč vlastně britské zboží nenachází ve Francii odbyt, atd.

Ministerstvo obchodu Velké Británie si na druhé straně alespoň dokázalo spočítat, že obchodní otevření se kontinentální Evropě by dramaticky zasáhlo do řady britských průmyslových oborů, nejvíce do ocelářství, do chemického průmyslu a do textilu. Dokonce i sektor zemědělských výrobků by měl být zasažen.

Ministerstvo zahraničních věcí ovšem trvale podezíralo úředníky ministerstva obchodu, že věci nadsazují a že především nechťejí připustit žádné změny, v první řadě změny proti svému pohodlnému úřadování. V podezření je utvrdil i rozpor, že na jedné straně jakékoli vazby na západní Evropu byly odmítány, nejčastěji odkazem na nebezpečí kontinentální konkurence, na druhé straně však ministerstvo obchodu uvítalo instituci GATT, která směřovala k liberalizaci celosvětového obchodu, tj. zejména k posílení hospodářské volné soutěže a zvýšení konkurence v mezinárodním obchodu.

Ministerstvo financí pak nejčastěji argumentovalo, že západoevropská celní unie stejně nebude funkční; v čem jednotlivé státy ustoupí (resp. ztratí) zrušením cel, to si naopak vynahradí či naženou kvótováním dovozu. Celní unie by pak nezůstala ničím jiným než trvalou nejistotou s možností rychlého zániku, anebo naopak labilním polovičním krokem k plné hospodářské unii a k politické federaci.¹³ A to je pro Británii naprosto nepřijatelné. Definitivně toto stanovisko dopracoval aparát ministerstva financí na podzim 1948 a ministr Stanford Cripps ho obhájil ve vládě.

Kontinentální integrační snahy Británie obrazně označovala jako „Pandořinu skříňku, která je plná trojských koňů“.¹⁴ Británie následně v roce 1949 ještě dokázala **zablokovat** i slibně se rozjíždějící novou organizaci - **Radu Evropy**. Tvrdě střežena britskými politiky se Rada Evropy nesměla stát ničím více než běžnou mezinárodní organizací, jejíž rozhodnutí v případě potřeby Británie nemusí respektovat, anebo v krajním případě z ní může Británie i hladce vystoupit.

V lednu 1949 Hospodářská rada britské vlády přijala stanovisko v duchu: „Naše politika bude napomáhat obnově Evropy v nejvyšší možné míře... Jsou zde však zásadní limity. Za žádných okolností nesmí být dotčeny britské životní zájmy. Británie nesmí být zatažena do takových mechanismů spolupráce, které by se nějak dotýkaly její suverenity a které by ji zavedly na cesty, z nichž by již nebylo návratu“. V říjnu 1949 toto stanovisko bylo přijato vládou jako její oficiální linie.

¹² Smlouva mezi Británií, Francií, Belgií, Nizozemím a Luxemburskem, fakticky obranná aliance (s přiřpendlenou možností hospodářské a kulturní spolupráce; této části smlouvy však chyběl jakýkoli realizační rámec a zůstala nenaplněna).

¹³ YOUNG, J. W.: British Officials and European Integration, in: Deighton, A. (ed.): Building Postwar Europe. National Decisions-Makers and European Institutions, London 1995.

¹⁴ BULLOCK, A.: Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945-1951, London 1983, s. 659.

Obecně se mluvilo o **konceptu omezené vázanosti**, resp. omezeného ručení („concept of limited liability“); ten se pak stává svého druhu zákonem pro britské oficiální postoje vůči všem projektům západoevropské spolupráce a integrace – ať už v oblasti hospodářské politiky, anebo i politiky bezpečnostní a obranné. Británie nadále spoléhala, že bez ní to v Evropě nepůjde, že jen ona může být vedoucí silou západní Evropy, že jen o ni se může kooperující Evropa opírat.¹⁵

Francouzská diplomacie však už počátkem roku 1949 dala ústy Roberta Schumana jednoznačně najevo, že pokud bude Británie nadále brzdit západoevropskou spolupráci, pak kontinentální západní Evropa se bude do nových projektů pouštět již sama, a to včetně dalekosáhlých projektů integračních. To znamenalo již otevřené vyhrožování. Přitom nevycházelo pouze ze Schumanovy hlavy, ani pouze ze stávající, jednoznačně prointegračně zaměřené francouzské vlády; stála za ním přinejmenším plná podpora Itálie a Belgie (a tiše už i zárodků politické elity vznikajícího západoněmeckého státu).

Británie a start evropské hospodářské integrace

9. května 1950 francouzský ministr zahraničních věcí Robert Schuman vyhlásil vládou právě přijatý návrh na vytvoření společné západoevropské organizace pro těžbu a odbyt uhlí a pro železářství a ocelářství.¹⁶ Návrh akceptovaly SRN, Itálie a země Beneluxu. Británie zůstala stranou.

Nejde jen o výše zmíněnou „zásadu“, přijatou v britské vládě, ani o politický pamflet proti zapojení Británie pod jakoukoli nadnárodní autoritu, vydaný labouristickým vedením.¹⁷ Británie byla momentálně překvapena, zároveň nevěřila plánu jako takovému. Považovala prostě francouzskou iniciativu za jednu z již dlouhé řady iniciativ, které se sice stále stupňovaly, avšak zatím nikdy z nich nic reálného ve věci sjednocování Evropy nevzešlo.

Francouzská iniciativa se mj. považovala za vnitrofrancouzský problém, totiž problém domácí politické scény; momentální vládní blok zase zřejmě potřebuje něco jako vnadidlo na veřejné mínění, proti gaullistické a komunistické opozici. Británie byla navíc dotčena, že Schuman řadu otázek předjednal¹⁸ s USA¹⁹ a něco rovněž přímo osobně s Konradem Adenauerem a že Británie přišla na řadu až poté, přestože vzápětí po vyhlášení sám strůjce plánu Jean Monnet osobně odjel

¹⁵ CROFT, S.: The End of Superpower: British Foreign Office Conceptions on a Changing World, 1945-1950, London 1986.

¹⁶ Edice Deklarace a souvisejících dokumentů: The Schuman Plan Collection (www.let.leidenuniv.nl/history/rtg/res1/schumanplan.html).

¹⁷ European Unity. Statement by the National Executive Committee of the British Labour Party, London [1950].

¹⁸ Spojené státy ostatně přímo pověřily Francii a Schumana osobně jako jejího ministra zahraničí samotným vypracováním obecného plánu na zapojení [západo]německého železářství a ocelářství do celkového procesu poválečné obnovy západoevropské ekonomiky. Vlastní rámec plánu pak Schuman důvěrně konzultoval s USA.

do Londýna a po šest dní zde intenzívně jednal (skutečně nejvíce ve srovnání s ostatními zainteresovanými zeměmi). Jeden z vysokých úředníků britského ministerstva zahraničí mu řekl na rovinu: „My nejsme připraveni a vy v tom nebudete pokračovat.“²⁰

Dokonce i opakující se francouzské návrhy na celní unii byly v Londýně chápány jako nic více, než francouzské podlézáání Američanům, aby Francie dosáhla co největšího podílu v rámci financování Marshallova plánu. Jinými „analytiky“ byly plány na celní unii v Londýně vykládány jako pouhopouhá propagandistická fasáda, za níž nestojí ani nebude stát žádná reálná konstrukce.

Británie se často chovala jako „starší bratr“, který prostě přehlíží potrhlosti mladšího bratra – Francie; očekávala, že tyto potrhlosti tak jako tak rychle vyšumí. Rozdílnost francouzských a britských postojů by se dala vyjádřit rovněž v kontrastu: Britské politické myšlení zůstávalo stále uvězněno v představě Británie jakožto světové velmoci číslo jedna, na niž se nanejvýš USA dotahují; velká část britských politiků stále nebyla ochotna připustit, že t.č. jak USA tak Sovětský svaz přerostly Británii přes hlavu a že se formuje bipolární velmocenská konstrukce světa. Francouzské politické myšlení dokázalo dospět k uvědomění si, že všechny státy kontinentální Evropy už propadly do kategorie „malých států“ a že východisko lze hledat jen ve sdružování evropských států. Již v roce 1945 se takto právě ve Francii začaly formovat různé varianty konceptu „Evropa – třetí síla“.

Po Monnetově návratu z Londýna pokračovala ještě desetidenní intenzívní výměna depeší mezi Paříží a Londýnem. Francii i ostatním státům (tj. SRN, Itálii, Belgii, Luxembursku a nejvíce ze všech Nizozemí) záleželo na účasti Británie, zároveň se těchto šest zemí rozhodlo urychleně začít přímá jednání o plánu. Británie tento postup považovala za nátlak, resp. ultimátum. Celou záležitost pak s lehkou ironií komentoval Sir Oliver Harvey, tehdejší britský velvyslanec v Paříži: „Šlo mimo jiné o velké nedorozumění, o konkrétní výraz příznačného rozporu mezi francouzským kartesianismem a britským empirismem...“

Co řekl Harvey, lze ovšem nahlížet ještě jinak: Británie byla zvyklá uplatňovat zahraniční politiku velmoci číslo jedna, tedy vést typickou politiku „ze dne na den“. Co je momentálně, právě *ted*, chápáno jako výhodné pro britské zájmy, to se bude prosazovat. Žádné dlouhodobější koncepce nejsou žádoucí, jednak by byly nadbytečné, jednak by příliš svazovaly ruce.

Naopak pro menší (resp. malý) stát je nezbytné vést zahraniční politiku, která se bude zakládat na všestranných hlubokých analýzách momentálního stavu a zároveň možných vývojových trendů. Zahraniční politika takového státu pak bude jednak mít prvky jakési šachové partie, promyšlené na množství tahů dopředu, zároveň bude mít prvky dlouhodobé koncepce, tj. racionální konstrukce toho, čeho se chce v jistém časovém rozmezí dosáhnout (pokud možno). Musí se zde odrážet i „historická zkušenost“; ta je mnohorozměrná, nejdůležitější je racionální zpracování důsledků velkých negativních otřesů spolu s hledáním možných východisek, jak

¹⁹ Foreign Relations of the United States, 1950, vol. III, s. 691an. Pozdější reflexe šéfa americké diplomacie: ACHESON, D.: Sketches from the Life of Men I Have Known, New York 1961, s. 44an.

²⁰ Cituje: CHARLTON, M.: The Price of Victory, London 1983, s. 122.

předcházet opakování takových otřesů. Francie na takové pojetí zahraniční politiky začala přistupovat cca od roku 1924, i když po celé zbývající období třetí republiky nikoli plně systematicky. Musela ještě přijít katastrofa roku 1940. Po válce pak již úsilí o dlouhodobě konceptuální zahraniční politiku je pro Francii příznačné.

Británie takto vlastně nepostupovala ani za obou světových válek. Jen zintenzívnila zpravodajskou a analytickou činnost, aby se ono **rozhodování ze dne na den** mohlo nadále uplatňovat s úspěchem, který je pro britskou politickou špičku vnímán jako maximální možný. (A takto tedy chápeme onen rozdíl mezi racionalitou francouzského „kartesianismu“ a britským „empirismem“ v zahraniční politice.) Dalším příznačným rysem britské politiky bylo: nechat věcem volný průběh, většina z nich se vyřeší jaksi sama od sebe, tj. ve smyslu, že britské zájmy nebudou postiženy (už jen proto, že ostatní si to nedovolí).

Je samozřejmě zapotřebí vyzvednout i politickoekonomický rozměr: Schumanův plán byl současně záměrem vyloučit dlouhodobě (resp. navždy) jakoukoli francouzsko-německou válku, a to vyloučením národní kontroly nad ocelářstvím jakožto základnou zbrojní výroby. Zároveň byl plánem technologické modernizace a výrobní expanze při zpřísnění parametrů volné soutěže. Británie t.č. produkovala 48,9% veškeré západoevropské (tj. západně od železné opony) výroby oceli. Tzv. Šestka produkovala celkem 35,5% veškeré západoevropské výroby oceli. Velká část britské výroby byla produkována na export, přičemž 60% britského exportu oceli směřovalo do zemí Commonwealthu. Británie tedy byla na světovém ocelářském trhu výraznou silou, navíc se silnými mimotržními výsadami. Proč by se této pozice vzdávala? Že by tomu mohlo být třeba už za pět let jinak, takto se v Británii nekalkulovalo, ve Francii i v Německu již ano. Že za několik let může mít Británie již obrovské problémy s nadprodukcí oceli nízké kvality v zastaralých technologiích, na to v Británii nepomýšleli ani politikové, ani producenti (ani odboráři...). Naopak již před samotným vyhlášením Schumanova plánu se na kontinentě kalkulovalo s právě naznačenou razantní technologickou modernizací, s výrobní a exportní expanzí, za zpřísnění podmínek volné soutěže. A co se týče uhlí, Francie dovážela 40% uhlí pro pokrytí své průmyslové spotřeby. Británie naopak t.č. uhlí vyvážela.

Stojí zato reflektovat i momentální vnitropolitickou situaci v Británii. Lze vytáhnout často používaný argument, že Británie měla t.č. labouristickou jednobarevnou vládu. Labouristická Británie se tudíž nemá podřídit nějaké celoevropské autoritě s politickou majoritou nesocialistickou či dokonce protisocialistickou... To by však bylo přílišným zjednodušením; vláda se v Británii vyměnila dříve, než vůbec smlouva o Montánní unii vstoupila v platnost, konzervativní vláda však na daném rozměru britské politiky neprovedla žádnou změnu.

Blíže jádru problému stojí okolnost, že volby v únoru 1950 změnilly poměr sil. Neotřesitelná většina labouristů se ztenčila na pouhých pět mandátů nad součet všech ostatních mandátů v Dolní sněmovně. Konzervativci kalkulovali s předčasnými volbami, které by mohli vyhrát (k čemuž skutečně došlo v říjnu 1951). Když se záležitost Schumanova plánu projednávala v Dolní sněmovně, obě velké strany vystupovaly s tímž postojem. Za labouristy měl hlavní projev

Stanford Cripps, za konzervativce Winston Churchill. Jak oni, tak i ostatní řečníci odmítali princip nadnárodní autority. Konzervativci si jen přisadili, že vláda jedná s francouzskou vládou zbytečně tvrdě. Jejich postoj však neznamenal nic jiného než, že Francii je třeba dát najevo jednoznačné ne, avšak jinými slovy. Ani jedna ani druhá strana nehodlaly riskovat obvinění z výprodeje národní suverenity či zrady národních zájmů.

Lze narazit na argumenty, že mezi konzervativními politiky byly i osobnosti, orientované na úzkou evropskou spolupráci, například Harold Macmillan či David Maxwell-Fyfe. To by však bylo opět jednostranné; takoví byli i mezi labouristickou špičkou. A vezmeme-li v potaz osobnosti jako Ronald Mackay, šlo o labouristy zaměřené ještě jednoznačněji, totiž na federalizovanou Evropu.

Za momentální situace projednávání Schumanova plánu skutečně například Macmillan navrhoval přijetí konceptu spolupráce se západní Evropou v oborech uhelného i ocelářského průmyslu, avšak nikoli v podobě Vysokého úřadu Montánní unie, ani v jiné podobě nadnárodní instituce. V čele případné organizace pro uhlí a ocel by stál pouhý kontaktní výbor stálých zástupců, plně podřízených národním vládám. Neznamenaloby to tedy společnou hospodářskou politiku (a už například vůbec ne nějaké společné právní prostředí pro podnikání v daných oborech). Bylo by takto zřízeno pouhé dohadovací místo, neefektivní, resp. často zcela zablokované; neznamenaloby to variantu Monnetových a Schumanových návrhů, nýbrž jejich faktickou likvidaci.

Britská politika tedy **nedokázala zkalkulovat originalitu Schumanova (Monnetova) plánu**, nepochopila dalekosáhlost jeho závěrů. Je to o to horší, že Monnet figuroval pro britskou stranu už dlouhodobě jako jeden z nejdůvěryhodnějších Francouzů, který není politikem, tím méně politikem pracujícím pouze ze dne na den. Monnet byl vnímán jako národohospodářský odborník, zároveň jako pragmatický národohospodářský organizátor. Přesto ani on na své již zmíněné týdenní přesvědčovací cestě neuspěl.

Část britských politiků si i na Monnetovi našla „vysvětlení“: Monnet si všechno údajně vymyslel, jen aby zachránil dobrý dojezd „svého“ plánu, totiž plánu na hospodářskou rekonstrukci a modernizaci francouzské ekonomiky, uplatňovaného od roku 1946. „Velkoryse“ bylo přehlíženo, že Monnet se už vícekrát osvědčil jako schopný a nestranný organizátor mezinárodní hospodářské spolupráce, že samotné Británii díky tomu dokázal ušetřit velké ekonomické hodnoty, včetně kritických etap obou válek.²¹

Po říjnových volbách 1951 nastoupila **konzervativní vláda**. Na britské zahraniční politice jako takové ani **na britské politice vůči evropské integraci se nezměnilo vůbec nic**. Jedinou změnou byla postava správce ministerstva zahraničí, po Herbertu Morrisonovi²² se vrátil po

²¹ Přičemž za druhé světové války Monnet pracoval vlastně především pro Británii a USA, pro Francii za daných podmínek okupace nic ekonomicky výrazného přinést nemohl.

²² Nastoupil po Ernestu Bevinovi, rezignovavším ze zdravotních důvodů (Bevin ještě téhož roku zemřel).

šestapůlleté pauze opět Anthony Eden.²³ Během první poloviny padesátých let si Británie mohla ještě dovolit stylizovat se do pozice „my a Šestka“, ba dokonce i do polohy patrona západoevropské integrace. Na druhé straně se pokoušela tuto integraci nadále blokovat. Jen co se rozvinula činnost Montánní unie, přišel Eden s nápadem vytvořit nějakou institucionální střechu nad Radou Evropy a Montánní unií; výsledkem by byla kontrola nad Montánní unií, resp. i zablokování její efektivity.

Podobně tomu bylo i s případem Evropského obranného společenství. Sám Churchill se již dva měsíce před Plevnovou deklarací²⁴ vyslovil pro společnou evropskou armádu, mimo jiné jako způsob, jak zapojit Německo do západoevropské obrany. Vlastní smlouvu o Evropském obranném společenství Británie podporovala pouze „zvenčí“, následně hodlala uzavřít smlouvu o spojení s Evropským obranným společenstvím; Eden případně používal výrazu asociace, tj. přidružení se. Realita však měla znamenat opět roli Británie jakožto „staršího bratra“, resp. dohlížeče, zároveň by byl i v této verzi podržen výše zmíněný princip „omezeného ručení“.

V britské politické špičce se po podpisu Smlouvy o Evropském obranném společenství²⁵ rozvinuly diskuse ve smyslu, že nejlepší bude **ponechat kontinentální západní Evropu na „její“ cestě** k federaci s tím, že **Británie zůstane stranou**. Paralelně se kalkulovalo, že francouzsko-německé třetí plochy budou tak nezvladatelné, že integrační kroky kontinentální Evropy stejně daleko nedojdou. A Británie pak znovu vystoupí se svou rolí staršího bratra, tedy posílí svůj reálný vliv v západní Evropě. Na druhé straně jistá míra integrace kontinentální západní Evropy nebude na škodu, naopak znemožnění války mezi Francií a Německem bude dobré i pro Británii.

Britská politická špička uvítala neúspěch Evropského obranného společenství. Následné ustavení Západoevropské unie jakožto oživení a rozšíření Bruselského paktu, v podobě instituce na mezivládním principu, přitom s článkem jako Poradní shromáždění, apod., umožnilo v britské politické špičce opět **oslabit proevropské a prointegrační trendy**, tvrdě kritizující dosavadní evropskou politiku vlády. Britská politická špička považovala Západoevropskou unii za svůj obrovský diplomatický úspěch a za svůj návrat do postu politického vůdce západní Evropy.

Skutečnost, že Británie vlastnila jaderné zbraně,²⁶ ještě posilovala její sebevědomí; žádný stát se neměl cítit bezpečný bez britské atomové bomby. To opět negativně přispělo k tomu, že Británie opět zaspala, že „nebyla připravena“, když se Šestka rozhodla prohloubit své vnitřní vztahy. Jednání v Messině byla tudíž Británií znovu podceňena.

²³ V prosinci 1951 ministerstvo zahraničních věcí zveřejnilo memorandum k britské politice ve věci evropské integrace. Dosavadní linie (včetně širších otázek britské politiky v Západní Evropě vůbec) měla zůstat nedotčena až do konce padesátých let. Documents on British Policy Overseas, London 1986, ser. II, vol. I, dok. N° 414.

²⁴ Vyhlášení francouzského ministerského předsedy René Plevna 24. října 1950, s výzvou vytvořit Evropské obranné společenství a společnou evropskou armádu.

²⁵ Podepsána 27. května 1952.

²⁶ Atomovou pumu úspěšně odzkoušela roku 1952.

Kolem poloviny padesátých let rovněž Spojené státy se znovu výrazněji přiklonily ke konceptu „zvláštních vztahů mezi USA a Británií“ a ke konceptu, že „Británie je evropská země speciální kategorie“.

Britští politikové se ve sféře hospodářské spolupráce během padesátých let dvacátého století pohybovali v kategoriích, které aplikovali němečtí teoretikové hospodářské spolupráce rovněž v padesátých letech, avšak již ve století devatenáctém(!). Britské myšlení se pohybovalo v rovině finančních a obchodních vztahů v tradičním pojetí mezinárodního obchodu a mezinárodních finančních vztahů. Preferenční systém v rámci Commonwealthu²⁷ byl považován za ideální model pro britské potřeby. K tomu se druží fungování sterlingového pásma v rámci Commonwealthu, přičemž Británie usilovala o zatažení západní Evropy do tohoto pásma.

Myšlení politiků a ekonomů na evropském kontinentě šlo tehdy jinudy, cestou skutečné integrace západoevropského hospodářství. Evropská platební unie,²⁸ rozběhnutá naplno roku 1950, začala fungovat jako jeden z předstupňů či předpokladů pro budoucí jednotný evropský trh, pro budoucí evropskou měnovou unii i budoucí Evropskou ústřední banku. Přitom právě takto dokázali Evropskou platební unii pochopit a podpořit i Američané. Británie se domnívala, že Evropská platební unie je předstupněm právě pro zatažení západoevropských zemí do sterlingového pásma. Britská libra by takto nepochybně posílila a s tím i nová forma „patronátu“ Británie nad západní Evropou.

Padesátá léta však znamenala jakési „babí léto“ **Commonwealthu**. Nejbohatší britské kolonie se sice osamostatnily, zůstaly však fungovat v rámci obchodního pásma Commonwealthu. Objevila se řada představ, že dosud nevyužité ekonomické zdroje ostatních kolonií bude možno intenzívně rozvinout, a tak mj. víc než nahradit ztracenou Indii. Ostatní kolonie byly považovány za natolik civilizačně zaostalé, že ještě po dlouhá desetiletí nebudou moci následovat příkladu Indie.²⁹ Dokonce i Harold Macmillan, jinak naladěný pro evropskou spolupráci, se nechal slyšet, že Británie je schopna přetvořit Commonwealth v ekonomickou jednotku silnější než USA a SSSR.

Nejde však jen o problém upínání se na zkušenosti s Commonwealthem. Ani britští politikové, ani ekonomičtí teoretikové, ani podnikatelská složka nepostřehli, kam směřuje vývoj světové ekonomiky. Systém Commonwealthu a zejména jeho obchodních struktur byl již doslova podmínován tlakem mezinárodního obchodu k liberalizaci. Nejrozvinutější země světa - a v tom nejvíce země západní Evropy - vsadily na expanzivní hospodářský růst a současně růst obchodní výměny *mezi sebou*. Kalkulovaly s tím již po válce, v průběhu padesátých let tento trend zintenzívnily. Této trend pochopila i „bílá dominia“ Commonwealthu a hodlala takto rovněž jednat; Britové to nepostřehli. Jmenovaný trend přinášel i zvyšování distance od industriálně

²⁷ Ustavený v poslední verzi na konferenci v Ottawě roku 1932.

²⁸ Evropská platební unie - European Payment Union (EPU), organizace v rámci OEEC, fungovala od 19. září 1950 do 31. prosince 1958. Jejím hlavním nástrojem bylo zajištění vnitroevropského obchodu na bázi mnohostranného clearingů za poměrů, kdy západoevropské měny ještě nebyly stabilními, plně volně směnitelnými měnami.

²⁹ Velké naděje se vkládaly jmenovitě do „nevyčerpatelných zdrojů Tanganjiky“.

nerozvinutých částí světa; pro Británii však nikoli. Šestka navíc vsadila na hospodářskou intenzifikaci cestou posilování hospodářské soutěže; to mělo sloužit jako nástroj ke zvýšení konkurenceschopnosti vůči zboží z USA a Kanady, zároveň i vůči velmocenským zákrokům USA ve světové ekonomice.

Kapacita trhu Commonwealthu však nebyla vůbec schopna absorbovat výraznější růst. Samotný britský export do zemí Commonwealthu vzrostl za období 1952-1956, tj. za pět let o pouhých 13,8 %, přitom za totéž období britský export do USA a Kanady o 52,5 %, do evropských zemí OEEC o 30,5 %.

V průběhu padesátých let činil průměrný roční přírůstek západoněmecké ekonomiky 6,6 %, ³⁰ průměrný roční přírůstek britské ekonomiky jen 2,3 %. Podíl SRN na světovém exportu průmyslového zboží vzrostl za padesátá léta ze 7,3 % na 19,3 %. Naopak podíl Británie na světovém exportu průmyslového zboží během padesátých let poklesl ze 25,5 % na 16,5 %. Jiným tvrdým srovnáním a varováním mohl být už fakt, že již na počátku padesátých let ³¹ ještě před zahájením činnosti Montánní unie britský export celkově poklesl o 5 %, kdežto západoněmecký export vzrostl o 50 %. Od roku 1952 pak zvláště rapidně narůstala obchodní výměna zemí Šestky mezi sebou.

Dalším jevem, který měl varovat, se stala nová cenová stabilizace zhruba od roku 1952, resp. 1953. V poválečném období zejména Evropa trpěla nedostatkem surovin a energetických zdrojů, jejich ceny proto poptávka vyhnala nepřiměřeně nahoru; Británie pak v rámci trhu Commonwealthu byla zvýhodněna. Od roku 1952 se ceny opět srovnávaly, spekulovat s nedostatkem již nebylo možné.

Teprve v průběhu padesátých let si část britských politiků začala uvědomovat, že vnitřní **obchodní systém Commonwealthu přestává být funkční** a ještě mnohem později jim došlo proč. Totiž celý systém byl především pouhou momentální improvizací z roku 1932, za okolností celosvětového ekonomického útlumu, resp. krize; ostatně ani systém preferenčních cel – jako páteř celého obchodního systému Commonwealthu – nebyl žádnou dlouhodobě zkalkulovanou funkční institucí, nýbrž provizoriem, čas od času opět improvizovaně kosmeticky upravovaným.

Nové změny světových cen v průběhu druhé poloviny padesátých let zlikvidovaly smysl, resp. výhody cenových struktur a zvláště celních systémů Commonwealthu. Zejména Japonsko a SRN začaly úspěšně pronikat i dovnitř trhu Commonwealthu; jejich zboží mělo takový poměr ceny a kvality, že celní zvýhodnění Británie už nepostačovalo. Navíc zvláště Austrálie v rámci Commonwealthu výrazně investovala do rozvoje a modernizace vlastního průmyslu, s cílem zesílit svou vlastní, samostatnou ekonomickou roli v tichooceánském prostoru. Austrálie a Nový Zéland, které byly doposud ze všech zemí Commonwealthu nejliberálnější vůči britskému zboží, si v letech 1956-1957 vyjednaly úpravy celních tarifů a v jejich rámci snížení preferencí pro Británii.

³⁰ A ve druhé polovině padesátých let v rámci „hospodářského zázraku“ překračoval 10 % ročně!

³¹ Za léta 1950-1952.

Přesto ještě počátkem šedesátých let byly preference v obchodním systému **Commonwealthu** považovány britskými politiky i úředníky ministerstev obchodu a financí za „velmi důležité“. V některých konkrétních komoditách to bylo pocíťováno za **symbol Británie** a takto vnímáno velmi citlivě veřejným míněním; například v polovině padesátých let Commonwealth přijímal 95 % veškerého britského exportu automobilů. Na druhé straně ve finančně sice velmi objemném avšak v málo elegantním a tudíž nikoli symbolizujícím exportu chemických výrobků to už bylo jen 49 %.

Další promarněný start

Na počátku června 1955 se sešli v **Messině** ministři zahraničních věcí zemí Šestky, aby projednali, co a jak dále s evropskou integrací poté, co se Montánní unie zjevně osvědčila. Námětů na další obdobné modely sektorové integrace byla již předložena celá řada, počínaje integrací dopravních systémů či integrací energetiky, až třeba po Evropské společenství zdravotnictví. Druhým vzorovým modelem se stal model Beneluxu, tedy odstartovat přechod ke komplexní hospodářské integraci. Bylo dohodnuto ustavit příslušný přípravný výbor, zapojit experty, atd. Do těchto příprav byla **opět přizvána Británie**, a to bez jakýchkoli předběžných podmínek; Británie byla k členství znovu doslova lákána. Britská politická špička se však opět rozhodla, že o zájmy Británie se bude bojovat mimo rámec evropského sjednocování, že takovýto postup bude pro Británii efektivnější. To však na druhé straně znamenalo vlastně nevědomky akceptování konceptu, ať se Šestka stará o zabezpečení svých zájmů po svém. Že se takto Šestka postupně propracuje do pozice, kdy přestane Británii lákat, kdy vstup Británie by se mohl stát naopak vstupem vyvolávajícím problémy, kdy Šestka začne klást podmínky, a to dokonce velmi tvrdé, na to se v britské politické špičce nepomýšlelo.

Británie sice vyslala své zástupce do tzv. Spaakova přípravného výboru,³² brzy je však stáhla. Když britský delegát z výboru odcházel, vyjádřil se s typickou britskou ironií: „Vážení pánové, vážím si Vaší práce, mám však pochybnosti, že se Vám podaří dospět k ucelenému výsledku v podobě nové smlouvy. Pokud se Vám to podaří, tato smlouva stejně nebude ratifikována. Pokud by byla přece jen ratifikována, tak se ji nepodaří realizovat.“ Pak ještě doplnil, že vláda Jeho Veličenstva si nemůže dovolit vynakládat prostředky na jeho účast na přípravě neperspektivních plánů.³³

Takto byla opět vyjádřena i nedůvěra Británie, že se něco takového může vůbec podařit. Byť efekt Montánní unie i Beneluxu byl zjevný, byla zde i zkušenost s neúspěšnou ratifikací smlouvy o Evropském obranném společenství; a vytvoření Západoevropské unie naopak znovu a znovu podporovalo představy o vedoucí úloze Británie v západní Evropě.

³² Ten v Bruselu organizoval a koordinoval přípravná jednání expertů pro varianty dalších integračních kroků.

³³ Takto se vyjádřil Russell Bretherton, podsekretář ministerstva obchodu Velké Británie, člen Spaakova výboru od července do listopadu 1955.

V listopadu 1956 Británie kontrovala s námětem vytvořit **pásmo volného obchodu**, které by zahrnovalo vedle Šestky i další západoevropské země, a to dokonce i v širším záběru, než členy OEEC.³⁴ Tento plán však byl od počátku nereálný a definitivně zkolaboval v listopadu 1958 ve smyslu „pásmo ano, avšak bez Šestky“.

Zároveň Británie nevěřila, že německá víceméně liberální ekonomika a francouzská protekcionistická politika by se daly spojit pod jednou střešou. Británie zveličovala rozdíl v představách o evropské integraci mezi belgickým ministrem zahraničí Paul-Henri Spaakem, který byl přesvědčeným a nadšeným federalistou, tj. hospodářská integrace by měla podle něho kontinuálně přecházet v budování politického sjednocení Evropy, a nizozemským ministrem zahraničí Johanem W. Beyenem, jakožto suchým ekonomickým kalkulátem. Británie také zveličovala třecí plochy mezi německým kancléřem Adenauerem a vicekancléřem Erhartem.³⁵

To znamenalo obzvláště fatální nedorozumění, resp. **nepochopení základního ekonomického účelu hospodářské integrace**, společného trhu (jak ho ostatně rozvíjeli hospodářští teoretikové ještě za války). Smyslem totiž nebylo vytvořit nějaký exkluzivní ochránářský klub, nýbrž vytvořením rozsáhlého vnitřního trhu vytvořit takové prostředí intenzivní hospodářské soutěže, že bude logickým důsledkem jednak obsáhlá restrukturalizace a modernizace ekonomiky uvnitř tohoto trhu, jednak další efektivní exportní expanze i na trhy mimo Šestku. Takový výsledek pak bude lákat další země k připojení, přičemž však pro ně vykrystalizuje nemilá okolnost ve smyslu: čím pozdější přistoupení, tím bude takové přistoupení obtížnější, náročnější, resp. i bolestivější...

17

Britská politická špička dále nepochopila, že SRN, Itálie i země Beneluxu si byly vědomy, že bez Francie není další rozvoj evropské integrace možný, že proto bude třeba zkonstruovat časový plán přijatelný pro Francii, tj. konkrétně překlenout problémy agrárního protekcionismu, řešit problémy kolonií, atd., resp. že bude nutno Francii i pomoci. Naopak případ Montánní unie vedl k názoru, že rozvíjet evropskou integraci bez Británie možné je.

A zejména země Beneluxu, které se původně nejvíce obávaly rozjezdu evropské integrace bez Británie, nyní zaujaly nejrazantnější pozici, tj. právě bez Británie bude všechno v pokračujícím procesu evropské integrace probíhat lépe, snáze, rychleji, v rozhodování bude vše průchodnější... **Země Beneluxu** byly přímo **rozezleny na Británii** za to, co učinila z OEEC po ukončení Marshallova plánu, tj. za stav umrtvení organizace. Veškeré návrhy na intenzifikaci činnosti OEEC, tím spíše návrhy integračního charakteru pro další rozvoj OEEC právě Británie důsledně likvidovala. Británie mj. i pohřbila plány na systematické snižování cel v OEEC v průběhu první poloviny padesátých let; pro země Beneluxu tedy najednou britské návrhy na pásmo volného

³⁴ K počátkům plánu: ELLISON, R. V.: Perfidious Albion? Britain, Plan G and European Integration 1955-1956, in: Contemporary British History, X, 1996, No 4.

³⁵ Konrad Adenauer jako politik vycházel z představy, že intenzivní stupňování integrace v rámci Šestky jednak napomůže celkovému politickému a strategickému postavení Německa v Evropě, jednak bude zárukou rovněž pro upevňování demokracie v zatím nezralém německém státě. Ludwig Erhart jako ekonom měl na zřeteli zejména zájem dalšího hospodářského růstu SRN a jejího ekonomického posílení v rámci celé západní Evropy, včetně intenzivního pronikání i na trhy mimo Šestku.

obchodu neznamenal nic více, než britské taktizování, ba přímo žvanění, protože nemá žádný smysl brát tyto návrhy vážně.³⁶

Spaakův výbor se již v listopadu 1955 dohodl, že se koncentruje na variantu společného trhu, se základním kamenem, resp. mezistupněm plné celní unie³⁷ a na variantu Euratomu. Obě varianty následně podrobně rozpracoval do února 1956; závěry byly zveřejněny v březnu 1956 a v květnu 1956 byly schváleny jednomyslně ministry zahraničních věcí Šestky.

Británie zaujala **politikářský postoj**, že v případě zdařilého rozjezdu společného trhu tato instituce bude nabourávat jednotu Západu. **Británie** by se tudíž na takovém uskupení neměla podílet; pravděpodobnější je však varianta, že společný trh stejně zkrachuje. Pak se Británie znovu a bez vlastního přičinění automaticky stane vůdcem západní Evropy. K této myšlenkové ose se ještě přibalilo množství dílčích argumentů, z nichž řada byla povrchně opsána ještě z druhé poloviny čtyřicátých let. A už nejen ministerstva financí a obchodu, nýbrž i ministerstvo zahraničních věcí (jejich vedoucí úředníci i řadoví pracovníci aparátu ministerstev) se stavěla na jednoznačně protiintegrační pozice. Znovu se vytahovaly zájmy zemí Commonwealthu, jejich poškození v případě vystoupení Británie z preferenčního pásma Commonwealthu. Zdůrazňovaly se přednosti celosvětových opatření v oblasti cel a zejména v oblasti platební (zejména Brettonwoodský systém, byť Británie ho fakticky nadále ještě plně neakceptovala³⁸ a udržovala při životě „sterlingové pásmo“). Messinská iniciativa byla i zcela otevřeně zesměšňována, používalo se výrazů jako „archeologizovaná extravagance evropských federalistů“ či „co by měla protestantská Británie co pohledávat v kruzích mysticismu evropských katolických federalistů“, atp.

Celkovým orientačním motivem britské politiky se nakonec stalo přímo **napomáhat** (ovšem diskrétními iniciativami), **aby se celá idea Společného trhu zhroutila**. Projekt Evropského atomového společenství se v Británii už vůbec nebral vážně. Sám H. Macmillan, t.č. ministr zahraničních věcí Británie, vcelku zřetelně vymezil hranice svého proevropanství, když se vůči Spaakovu výboru v únoru 1956 vyjádřil: „Váš společný trh zabije náš obchod, proto musíme všemi silami oponovat.“³⁹

Je to opět příklad britského empirismu v podobě krátkozrakého myšlení „jen pro ten dnešní den“. Opět chybí naprosto jakékoli uvažování o dlouhodobých konkrétních přínosech společného trhu, jmenovitě chybí témata posílení konkurenceschopnosti, pružnější podnikání, měnové a valutové posílení, resp. stabilizace, atd. Tím spíše absentuje alespoň minimální pochopení celkového významu a síly společného trhu v delším časovém rozměru. Na pozadí stála pořád autosugestivní psychologie: „Británie je nejlepší ze všech možných světů.“

³⁶ Právě země Beneluxu mívaly dlouhodobě (již před první světovou válkou i v meziválečném období) nízká, až symbolická cla a neustále usilovaly o posilování vnitroeurospkého obchodu a odstraňování překážek přeshraničního pohybu zboží.

³⁷ Tj. víceméně podle modelu Beneluxu.

³⁸ Jmenovitě princip jednoho celosvětového systému vzájemné přímé směnitelnosti měn.

³⁹ SPAAK, P.-H.: *The Continuing Battle. Memoirs of an European*, London 1971, s. 232.

Rok 1956 byl rokem, kdy Británie se stále ještě mohla zapojit do příprav či alespoň závěrečných jednání nad smlouvou o Evropském hospodářském společenství, přitom zde jako partner jednání prosazovat svá hlediska a své zájmy. Politické a další okolnosti nadále Británii od tohoto tématu odváděly, resp. Británie viděla priority jinde. Velkým problémem se t.č. stala pro Británii krize na Kypru. Řecké obyvatelstvo Kypru požadovalo zrušení britské nadvlády a připojení ostrova k Řecku, politická krize přerostla na samotnou hranu povstání. Británie považovala střety na Kypru za primární záležitost; Kypr byl pro ni nepotopenou letadlovou lodí pro oblast Blízkého i Středního východu, vůbec nejdůležitější zůstávala kontrola ropných oblastí. Ministerský předseda A. Eden to vyjádřil lapidárně: „Nebudeme-li mít Kypr, ztratíme kontrolu nad ropným zásobováním. Bez ropy bude v Británii nezaměstnanost a hlad.“⁴⁰

Další problém, který Británii zaměstnával v téže oblasti nakonec ještě intenzivněji, bylo znárodnění Suezského průplavu egyptskou vládou a následný zásah Británie a Francie. Tento zásah sice znamenal britsko-francouzské sblížení, na druhé straně politika USA a Sovětského svazu vedla ke krachu této akce. Z toho si Francouzi vyvodili poučení: Británie vždy couvne před USA, vždy bude spěchat, aby vyšla zájmům USA maximálně vstříc. Proto se Francie musí od Británie ve vlastním životním zájmu distancovat. Proto se vláda Francie napříště jednoznačně soustředí na kontinentální Evropu a pro nejbližší období bude její prioritou formování společného trhu, ať si o tom Británie myslí, co chce.

19 Britským poučením se stalo: **Napříště budou mít jednoznačnou prioritu naše vztahy vůči USA**, pak teprve bude stát západní Evropa. Je pak přímo příznačné, že právě v době, kdy byla podepisována Římská smlouva o Evropském hospodářském společenství, pobýval nový britský premiér H. Macmillan na Bermudách a vedl zde jednání s prezidentem USA D. Eisenhowerem.

V řadě dalších otázek se Británie nechávala primárně unášet politickými motivy jakožto velmoc, resp. viděla problémy jednorozměrně – přes prisma velmocenských zájmů. V řadě jiných otázek se chovala Británie jako dezorientovaná, počínaje tím, jak byl vnímán například XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, přes nové sovětsko-jugoslávské sblížení, až po vývoj v Polsku a zvláště vývoj na podzim 1956 v Maďarsku.⁴¹

Ještě jedna jen zdánlivě dílčí záležitost jednoznačně „postrčila“ Francii k ještě užší spolupráci v rámci Šestky a k distancování se od Británie: Již byl zmíněn britský návrh z roku 1956 na pásmo volného obchodu; Šestka měla být začleněna do tohoto širšího pásma. Británie ovšem nehodlala zahrnout do volného obchodu agrární a potravinářskou produkci. Domnívala se, že uvolnění obchodu s těmito výrobky je v rámci západní Evropy jakožto celku neřešitelné, stejně tak i v rámci užších regionů západní Evropy. Francie si britskou linii vysvětlila tak, že Británie by chtěla naprosto volný přístup pro své průmyslové výrobky po celé západní Evropě (v tom i do Francie), kdežto francouzské zemědělské výrobky by do Británie měly přístup prakticky zablokován. Británie tedy chce v rámci své evropské politiky jediné výhody pro sebe, ostatní ať na to doplatí.

⁴⁰ HORNE, A.: Macmillan, I (1894-1956), London 1988, s. 364.

⁴¹ A to jde jen o příklady událostí na východ od železné opony.

Mnohé západoevropské země mimo Šestku učinily momentálně závěr ještě jednoznačnější - když nebude pásmo volného obchodu i pro agrární produkty, nechceme žádné pásmo volného obchodu.⁴² Případně byl britský návrh chápán jako ryzí pokus sabotovat společný trh Šestky, k čemuž však státy stojící mimo Šestku nehodlají posloužit.

+ +

Británie se tedy nestala spoluzakládajícím členem Evropského hospodářského společenství. Ba naopak, vysokou míru pravděpodobnosti přikládala naději, že se projekt nezdaří. Ve vládě i v Dolní sněmovně převažovalo přesvědčení, že společný trh Evropského hospodářského společenství je naprosto neslučitelný se systémem preferencí Commonwealthu. Macmillan jako nový ministerský předseda (od ledna 1957) pokračoval vůči Evropě v linii svých předchůdců Churchilla a Edena.

Macmillan dokonce ještě jednoznačněji než jeho předchůdci usiloval o tzv. „zvláštní vztahy“⁴³ s USA. Napomohla tomu ještě shoda okolností, Macmillan a Eisenhower se už za války stali velmi úzkými spolupracovníky a navázali osobní přátelské vztahy. Britský zájem t.č. byl obzvláště koncentrován na vojenskostrategické posílení, v tom především na užší spolupráci s USA v raketové technice a jaderných zbraních, resp. šlo o uvolnění přístupu pro Británii k americkým technologiím.⁴⁴

Britská vláda se však brzy dostala do dilematu; orientovala se na USA, přičemž souběžně výrazně narůstaly problémy britského zahraničního obchodu a frapantní byl celkový pomalý ekonomický růst, zvláště výrazně při srovnání s kontinentální Evropou. A britská vláda byla přímo zaskočena rychlým průběhem příprav a ještě více rychlou ratifikací Římských smluv o Evropském hospodářském společenství a o Euratomu.

Posun od zvané k nezvané

Rok 1958 přinesl zásadní mocenský posun ve Francii, návrat Charlese de Gaulle s jeho starými účty vůči Británii z let 1940-1946, resp. s jeho špatně skrývanou averzí vůči britské politice jako takové, vůči jejímu stylu, atp. De Gaulle se jednoznačně vyjádřil ihned po nástupu do funkce premiéra, že plány na „pásmo volného obchodu“ jsou pro Francii stejně nepřínosné jako pro Británii a že nemá smysl něco takového realizovat. Ostatně již předtím poslední vláda čtvrté francouzské republiky dala najevo, že britské návrhy na pásmo volného obchodu jsou pro Francii

⁴² Zvláště tvrdě takto reagovalo například Dánsko.

⁴³ „Special relationship.“

⁴⁴ BARTLETT, C. J.: „The Special Relationship“. A Political History of Anglo-American Relations since 1945, London 1992.

nepřijatelné z řady zásadních důvodů, počínaje širokým záběrem (17 členů), až po nejasnost obchodní politiky a nejasnost míry závaznosti přijatých principů v případném pásmu volného obchodu pro členské země.

Na jednání ministerské rady Evropského hospodářského společenství v Benátkách v září 1958 přišel **pro Británii první jednoznačný a zřetelný zlom**. Formálně bylo přijato usnesení, že jakékoli rozhodnutí v otázce pásma volného obchodu musí být přijato *jednomyslně* a celou Šestkou.⁴⁵

Fakticky to znamenalo, že Británie už má **poslední možnost** naskočit do již rozjetého rychlíku. Zatím je ještě zvána k členství v EHS, **tentokrát však již za podmínek**, které už Šestka jednoznačně přijala a které už nemohou být významněji korigovány. Británie si tehdy fakticky mohla vyjednat již jen některé detaily, aby alespoň některé její zájmy byly částečně respektovány (například si dojednat nějaké dlouhé přechodné období, atp.). Čím později si to Británie rozmyslí, tím hůře pro ni; časem (a to brzy) už nezbude nic jiného, než přísně respektovat podmínky stanovené Šestkou, bez možnosti usmlouvání změn. Druhou variantou bylo zůstat trvale mimo společný trh a tím se sama ještě více poškodit.

De Gaulle si takto vlastně již vyhradil právo veta pro jakékoli budoucí ekonomické vyjednávání s Británií. Jeho ministr informací Jacques Soustelle 14. listopadu 1958 vyhlásil, že pásmo volného obchodu je naprosto vyloučeno bez společného celního tarifu vůči nečlenským zemím a bez celkové „harmonizace hospodářské a sociální sféry“.⁴⁶ A těsně před tímto krokem dal de Gaulle kancléři SRN K. Adenauerovi souhlas, že první redukce vnitřních cel mezi zeměmi Šestky se rozběhne k 1. lednu 1959; tedy reálně bude zahájena cesta k celní unii a výhledově k hospodářské unii. Další naděje na neúspěch Společného trhu se pro Británii rozplynula.

Británie se v tomto momentě pustila ještě do trucpodniku – v červenci 1959 byla podepsána **Stockholmská dohoda** o Evropském sdružení volného obchodu (**ESVO**; European Free Trade Association - EFTA). Výhledově do roku 1970 měl být ustaven bezcelní obchod mezi členskými státy, a to pouze na průmyslové zboží; nešlo by tedy ani o celní spolek, tím méně o náběh k celní unii.

Uskupení se brzy začalo říkat „**Vnější Sedmička**“, resp. prostě Sedmička.⁴⁷ David Eccles, britský ministr obchodu, podobně Sir Frank Lee, náměstek ministra financí, již na podzim 1959 (když ještě nebyla ukončena ani ratifikační procedura), přiznávali, že jde o příliš disparátní a heterogenní organizaci, než aby mohla dospět k nějaké efektivnější jednotce. Nepočítáme-li země Šestky, pak v Sedmičce chyběli ještě další členové OEEC, čtyři řádní a tři přidružení. Pro britský obchod tzv. Sedmička nemohla ani v budoucnu nabýt většího významu; šlo pouze o symbolický tah, resp. psychologický záměr.

⁴⁵ Chápáno tak, že nikoli pouze hlas proti, nýbrž i pouhé zdržení se hlasování bude porušením principu jednomyslnosti.

⁴⁶ Následné nálady v britské špičce viz: LAMB, R.: The Macmillan Years 1957-1963: The Emerging Truth, London 1995, s. 122an.

⁴⁷ Zakládajícími členy se staly státy: Velká Británie, Norsko, Švédsko, Dánsko, Rakousko, Švýcarsko a Portugalsko.

Hned od počátku – tj. za období přelomu padesátých a šedesátých let – se rovněž ukázalo, že britský obchod se zeměmi Šestky roste cca o polovinu rychleji než obchod se zbývajícími členy Sedmičky. Navíc Šestka celkově představovala mnohem kapacitnější trh. K tomu ještě Rakousko, Dánsko a Švýcarsko, byť členové Sedmičky, zcela jednoznačně tendovaly k Šestce, intenzifikovaly svůj obchod právě s ní. Bylo předem jasné, že k Británii tyto země nijak zvlášť loyální nebudou. Ministr Robert Butler to ironizoval ve vyjádření vůči Macmillanovi ještě v roce 1959: „Zda vůbec Británie může ve věci dělat více, než sedící zajíc?“ Tj. být ve střehu, resp. dávat pozor. Jedinou nevelkou nadějí zůstávalo vyjednat nějaké speciální obchodní vztahy mezi Šestkou a Sedmičkou.

Británie si navíc naprosto špatně zkalkulovala (resp. nepostrehla), že Šestka není jen ekonomická organizace, že se ještě výrazněji odstartovala politická soudržnost Šestky, slibovaná ostatně již Schumanovým plánem a ještě jednoznačněji Plevenovým plánem v roce 1950. Na počátku šedesátých let však už EHS nikterak nenaznačovalo ani zvláštní zájem o přistoupení Británie, ani zájem o nějaké vzájemné propojení Šestky a Sedmičky.

Britské politické špiče tedy může počátkem šedesátých let postupně docházet, že se Británie v Evropě stala outsiderem a rovněž její celková role ve světě klesá. Zbývala jí už jen dvě východiska; buď mohla volit pozici zůstat nadále bokem integrující se Evropy s veškerým hospodářským i politickým rizikem, anebo **přijít k EHS** doslova **s prosíkem**. Na jinou politiku už Británie v této době neměla ani síly ani rezervy.

Jak změnit vztah k Šestce

V letech 1960-1961 přitom v samotné britské vládě došlo k zásadnímu posunu. Postoje se přiklonily k proevropskému trendu s představou, že v rámci EHS jakožto jeho řádný člen by se Británie znovu mohla pokusit stát jakýmsi vůdcem či patronem celého společenství. Mimo EHS bude Británie čím dál tím bezmocnější a životní zájmy Británie se budou stále více dostávat mimo dosah jejich vlastních sil.

Odtud tedy krystalizace rozhodnutí vstoupit do EHS. Toto rozhodnutí tedy nikterak nevyplývalo z nějakého proevropanského entusiasmu, nikterak nenavazovalo na velké britské Evropany a proevropská hnutí jako Lord Beveridge,⁴⁸ Ronald Mackay⁴⁹ či Federal Union.⁵⁰ Byl to výsledek váhavého rozhodování mezi dvěma osudy, z nichž každý je chápán jako nepřijemný,

⁴⁸ Lord Beveridge of Tuggal (William Henry Beveridge), klíčový organizátor výzkumů k federalizaci Evropy v Británii na přelomu 30. a 40. let, rektor University College v Oxfordu, zakladatel hnutí Federal Union.

⁴⁹ Ronald William Gordon Mackay, jeden z Beveridgeho odchovců, posléze klíčová postava britských federalistických aktivit v Radě Evropy na přelomu 40. a 50. let.

⁵⁰ Toto hnutí ostatně stále ještě existovalo, politicky však bylo orientováno na liberály a labouristy, tj. mimo momentální konzervativní vládu.

resp. jako zlo; resp. šlo o výběr, které zlo bude menší. Pro způsob, jakým se rozhodovalo, resp. jak se argumentovalo, je příznačné, že v jádře otázky stála obava ze ztráty suverenity. Hospodářskými zájmy se příliš neargumentovalo, ani ve smyslu eventuálního ohrožení zájmů domácích producentů, ani ve smyslu ohrožení dosavadní hospodářské struktury Commonwealthu.

Sám H. **Macmillan** došel koncem roku **1960** k závěru, že **mimo EHS zůstat nelze**.⁵¹ V obecné rovině mezinárodních vztahů použil přirovnání, že Británie by zůstala osamocena a relativně malá mezi USA jako „velkým bratrem“ (který je stále méně přátelský) a rostoucí říší Karla Velikého v modernizované verzi.⁵²

Pro Macmillana a Británii by to znamenalo opustit právě zrozenou Sedmičku, opustit, resp. rozvolnit Commonwealth, dále by se riskoval osud britského zemědělství. Na druhé straně však sám Macmillan již zřetelně vnímal stav „ospalosti“ britské ekonomiky. Británie po celá padesátá léta s vypětím sil bojovala s inflací, neustále měla problémy s platební bilancí v mezinárodním obchodě. Na rozdíl od mimořádně dynamické konjunktury v zemích kontinentální západní Evropy (která v Německu a v Itálii již t.č. dostala pojmenování „hospodářský zázrak“) britská ekonomika se pohybovala v cyklech zastavit – vpřed – zastavit... V roce 1958 předstihlo Západní Německo Británii v objemu exportu průmyslových výrobků.

V Británii se začala šířit myšlenka, že provázanost britského obchodu s **Commonwealthem** sice byla v minulosti přínosná, nyní je však už brzdou. Země Commonwealthu si ostatně samy postupně vynucovaly nové obchodní podmínky a u části z nich namísto principu preferencí v obchodním pásmu Commonwealthu nastupoval princip protekcionismu pro domácí výrobce, princip obracející se i proti britskému zboží. Zároveň obchod Británie se zeměmi Šestky rostl celkově velmi výrazně, přitom však velmi disproportčně.

Rozhodnutí členů Šestky urychlit od června 1960 redukci celních tarifů ve vzájemných vztazích mezi sebou dávalo britským politikům další podnět ke kalkulacím. Jednou ze zvlášť častých dedukcí bylo, že ztrátu z těchto cel budou zřejmě chtít členové Šestky kompenzovat zvýšením cel vůči nečlenům.⁵³ Jinou častou (a adekvátnější) kalkulací bylo, že snížení vnitřních cel v EHS povede k vyšší konkurenceschopnosti a tím další expanzi Šestky v rámci světového obchodu; pokud Británie zůstane mimo EHS bude tím poškozena hned ve dvou rozměrech.⁵⁴ Macmillan se ostatně již v dubnu 1960 neúspěšně pokoušel intervenovat u de Gaulle, aby Francie zablokovala ono urychlení procesu redukce celních tarifů, v sebeklamu, že Francie se svou ekonomickou strukturou přece tento proces nemůže unést.

⁵¹ Jeho reflexe srv.: MACMILLAN, H.: *Pointing the Way*, London-Melbourne-Toronto 1972, zvl. s. 54an., 112an.

⁵² Téma „obnovy říše Karla Velikého“ se stalo rozšířeným literátským sloganem již od dvacátých let, jmenovitě v konkrétních představách usmíření a narovnání mezi Francií a Německem a zároveň vytvoření jádra evropského sjednocování právě z této dvojice. V britské terminologii se pak usadil na několik desítek let i výraz „nové karolinské řešení“.

⁵³ To je ovšem příklad typického ještě raně novověkého fiskálního myšlení, bez pochopení dynamiky vývoje světového obchodu po druhé světové válce.

V roce 1961 **britský export do kontinentální Evropy** překročil svým objemem export do zemí Commonwealthu; to tedy znamenalo další zásadní podnět. Vyhlášením nezávislosti Ghany roku 1957 začala druhá vlna rozpadu britské koloniální soustavy; nové státy (bývalé kolonie) vystupovaly stále kritičtěji vůči britské hospodářské politice. V obecné politice ve světě často odmítaly sledovat, natož pak plnit britskou linii. Místo nástroje Británie se Commonwealth stával stále více jakýmsi rozhádaným klubem, v němž Británie a někdejší „bílá dominia“ měly stále slabší hlas. Dalším krizovým jevem Commonwealthu se stal rozchod s Jižní Afrikou na jaře 1961. Tedy rovněž diplomatická i organizační použitelnost Commonwealthu pro Británii se zřetelně rozplývala.

Ještě důraznějším podnětem pro Macmillana se stal zřetelný **úpadek celkového mezinárodního postavení** Británie počátkem šedesátých let. Konkrétním velkým neúspěchem a signálem, že poměry se definitivně změnily, byl krach setkání čtyř mocností na vrcholové úrovni, připravovaný na květen 1960 do Paříže. Macmillan byl hlavním iniciátorem a organizátorem příprav. Výsledek by nepochybně posílil mezinárodní váhu jak Británie, tak Francie. Těsně před schůzkou došlo k sestřelení amerického špiónážního letadla nad Uralem. Lze předpokládat, že šlo o souhru zájmů USA a Sovětského svazu, o předem vzájemně domluvenou provokaci. Zrušení pařížského setkání pak znamenalo definitivně potvrzení éry dvou supervelmocí, jimž se nesmí nikdo plést do cesty, ani bývalá velmoc.⁵⁵

Pro Británii tak bylo zřejmé, že i systém „Velká dvaapůlka“ je fikcí. Bez spojení se západní Evropou zůstane Británie napříště pouhým osamoceným, nikým nerespektovaným malým státem; naopak v rámci Západní Evropy (a už jenom v ní) by pro ni mohla znovu připadnout vedoucí role. V rámci mocenských vztahů Macmillan tuto dedukci ještě v roce 1960 formuloval i v poloze: „Vyměnit *zvláštní vztahy* Británie a USA za *zvláštní vztahy* Británie a EHS.“

Svou roli sehrála i změna v prezidentském úřadě USA. J. F. Kennedy na rozdíl od D. Eisenhowera nebyl nikterak nakloněn „zvláštním vztahům“ s Británií. Na druhé straně však Macmillan zůstával ostražitý; de Gaulle totiž se svým návratem do špičky francouzské politiky znovu vytahoval svůj starý koncept „Evropa – třetí velmoc“, včetně jeho antiamerického rozměru; tak daleko by britská politika nehodlala zacházet. Další výraznou okolností se stal nový růst napětí v německé otázce již od roku 1958, počínaje Chruščovovým razantním požadavkem stáhnout síly okupačních mocností ze Západního Berlína; vyvrcholení přišlo právě v roce 1961 v podobě tzv. druhé berlínské krize.

Odtud tedy další dedukce, ovládající Macmillanovu vládu: Vstoupí-li Británie do Evropského hospodářského společenství, bude moci dát i západoevropské politice „správnou orientaci“. Britská politická špička tedy stále vážla v myšlení rámovaném i dominovaném velmocenskými kalkulacemi; ekonomickým otázkám se vlastně nepřikládal potřebný význam.

⁵⁴ Tj. překonávat vnější, byť nezvýšené clo EHS, zároveň zažívat průběžné snižování konkurenceschopnosti vlastního zboží na světovém trhu v poměru ke zboží z EHS.

⁵⁵ Ostatně již za Suezské krize (srv. výše) dostaly Británie a Francie přes prsty od USA (a k nemalé radosti Sovětského svazu), s ponaučením, že nemají mluvit, když chtějí mluvit dospělí, a že naopak mají držet krok.

Paralelou odvíjející se změny postojů ve vládní špičce se staly i změny v ministerstvech financí a obchodu. Novým náměstkem (stálým sekretářem) ministerstva financí se stal Sir Frank Lee. Jeho předchůdce Makins byl důsledným protivníkem, ba nepřitelem EHS. Lee naopak patřil k oněm mála, kdo již v polovině padesátých let začali chápat, že britský obchod bude poškozen, pokud Británie zůstane mimo hlavní proud evropské hospodářské integrace. Již v roce 1955 Lee argumentoval, že výhody společného trhu pro Británii budou vyšší než nevýhody. K roku 1960 byl Lee jednoznačně přesvědčen, že Británie nemá jinou možnost než co nejdříve vstoupit do EHS. Chápal, jak britský průmysl je poškozován změkčilým a nekonkurenčním prostředím sterlingového pásma.

Leeovy názory poměrně rychle převážily v celém ministerstvu financí a rezonovaly i v ministerstvu zahraničních věcí. Rovněž v tomto ministerstvu během roku 1960 přišla do nejvyšších postů celá řada nových tváří, mezi nimi Sir Evelyn Shuckburg, Sir Patrick Reilly, Sir Roderick Barclay (ten se stal šéfem odboru pro evropský obchod). Nově ustavení úředníci byli pozitivně nakloněni perspektivě vstupu Británie do EHS.

Již v roce 1960 byl zřízen **meziministerský výbor pro analýzu a modelování** možných **vztahů Británie vůči EHS**; řízením výboru byl pověřen právě F. Lee, na pracích se podílel mj. i pozdější konzervativní premiér Edward Heath.⁵⁶ Výbor se však zabýval stále ještě politickými rozměry problému a jeho zdvojený hlavní závěr zněl: Vstup Británie do EHS by přispěl politické stabilitě a soudržnosti západní Evropy. Také však zároveň: Vstup Británie do EHS posílí britskou pozici ve světě.⁵⁷

25

V průběhu roku 1960 se však téma vztahů Británie a EHS stalo i velkým diskusním tématem v průmyslnických kruzích. Jmenovitě Federace britského průmyslu i jednotlivé velké koncerny jako General Electrics se otázkou zabývaly mimořádně intenzivně a v těchto kruzích již vlastně zcela dominovala podpora vstupu do EHS. Rovněž v tisku se začaly ozývat hlasy pro vstup. Jednoznačně opoziční vůči vstupu do EHS zůstávaly jen komunistický tisk a část konzervativního tisku, ovládaná Lordem Beaverbrookem (deníky Daily Express, Evening Standard a týdeník Sunday Express).⁵⁸

Tento vývoj podnítl Macmillana k přípravám pokusu o vstup. Začal diskrétně sondovat u vedoucích představitelů zemí Šestky, zvláště u K. Adenauera a Ch. de Gaulle, zda a jak by mohla Británie vstoupit do EHS.

V závěru roku 1960 byl už Macmillan definitivně rozhodnut, aby Británie požádala o vstup. 22. července 1961 britská vláda přijala **rozhodnutí započít předběžná jednání** se Šestkou; počátkem srpna o věci jednala i Dolní sněmovna. Je příznačné, že ve svém vyhlášení před Dolní sněmovnou Macmillan zdůrazňoval, že EHS je ryze hospodářské společenství, a zejména, že není ani obranným paktem, ani společenstvím zahraniční politiky, ani kulturním společenstvím. Navíc

⁵⁶ Premiérem v letech 1970-1974; srv. níže.

⁵⁷ TRATT, J.: The Macmillan Government and Europe, London 1996, s. 95an.

⁵⁸ LIEBER, B. J.: British Politics and European Unity: Parties and Pressure Groups, London 1970, s. 218an.

jakožto hospodářská instituce bylo EHS představeno jako nikoli skutečné společenství, s nadnárodními institucemi, nýbrž jako spíše mezinárodní hospodářské společenství, jako dohádovací fórum o clech, o podmínkách obchodu, etc. Federalistické trendy v západní Evropě označil Macmillan za okrajové, zvláště podtrhl, že ve francouzské vládě zcela absentují a stejně tak ve smlouvě o EHS. Jako klíčový rys EHS – z hlediska britských zájmů – Macmillan zdůraznil trend formovat Evropu vlastní (podle de Gaulle), s podržením tradic a váhy jednotlivých národů. Jako hlavní argument pro britské členství v EHS je posléze formulována britská potřeba „podílet se na vyjednávání“ o podmínkách evropského obchodu a celkově „sehrávat příslušnou roli při rozhodování o budoucím uspořádání Evropy“.⁵⁹

Struktura projevu odráží i skutečnost, že Macmillan stále ještě narážel na odpor u části představitelů vlastní strany; šlo přitom o relativně silné křídlo konzervativců, orientované ještě na svět starého Britského impéria. Dále Macmillan narážel na důrazný odpor představitelů britských farmářů.

Z jednání s Ch. de Gaulle v červenci 1961 si E. Heath vyvodil, že de Gaulle hodlá zajistit svou roli jakožto prvního muže Šestky; britský vstup by v tom byl na obtíž. Bylo možno to chápat i jako svého druhu diskrétní veto de Gaulle pro případné britské úsilí o vstup do EHS; spíše však šlo o nepřímé upozornění, že Británie musí být na vstup dokonale připravena, a to zejména v tom rozměru, že bude muset plně respektovat především doposavad přijaté hospodářské cíle a normy EHS; jen tak by bylo možno jednat i o posunech ve fakticky již vykrytalizovaných poměrech politických sil v EHS v dílčí prospěch Británie. Přesně tento postup otevřeně a důrazně doporučoval britským politikům mj. sám Jean Monnet.⁶⁰

10. října 1961 započala oficiální fáze jednání o britském vstupu do EHS. E. Heath v Paříži se zplnomocněním vlády deklaroval, že Británie je ochotna přijmout „komunitární principy“, zároveň však žádá zvláštní podmínky pro přístup zemí Commonwealthu na trhy EHS a ochranu „legitimních zájmů“ ESVO.

Tyto výchozí pozice Británie samozřejmě znamenaly značné **nebezpečí pro** samu **soudržnost** nedávno vzniklého **EHS**. Z druhé strany byla samozřejmě Šestkou nastavena latka – buď Británie přijme všechny principy a mechanismy EHS (i ESUO a Euratomu), anebo nebude přijata vůbec.

E. Heath byl tehdy členem britské vlády jako Lord Privy Seal a současně „ministr v ministerstvu zahraničních věcí, pověřený evropskými záležitostmi“. V jeho týmu dále pracoval již zmíněný Sir Frank Lee, vedle něho například Sir Pierson Dixon, britský velvyslanec ve Francii, který měl velmi dobré osobní vztahy s de Gaulle.

Sám Heath byl navýsost akceptovatelný ze strany politických špiček zemí Šestky; mj. v žádných předchozích politických jednáních, které mohla Šestka chápat jako britské schválnosti vůči sobě, až po jednání o ustavení ESVO včetně, Heath osobně nevystupoval. Zároveň byl

⁵⁹ Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 644, cols. 1490-1491, 2 August 1961.

znám jako přívrženec přistoupení Británie k EHS (byť takto začal vystupovat teprve v roce 1960).

Vyjednávání bylo pro Heathův tým velmi náročné už tím, že zůstával pod tlakem části domácího veřejného mínění, nesouhlasícího se vstupem. Zároveň stál pod neustálým tlakem britského tisku, který důkladně propíral kdejakou drobnost. Ještě náročnější bylo, že Británie naskakovala do již rozjetého rychlíku; přitom – obrazně řečeno – rychlík neustále najížděl na výhybky, o nichž pro Británii stále nebylo jasno, jak budou nastaveny.

Země Šestky akceptovaly princip, že společné záležitosti Šestky, které jsou t.č. ještě v jednání, budou přednostně dojednávány navzájem mezi sebou a pak teprve do věci může být zapojena i Británie. Jednou z takovýchto – a to klíčových – záležitostí byla Společná agrární politika EHS; dojednávání byla završena k lednu 1962 zeměmi Šestky mezi sebou a pak teprve předložena Británii jako hotová věc, která už má být pouze akceptována.

Heath se pokoušel tyto mechanismy obcházet tím, že bude vyjednávat jednotlivě s politiky členských zemí EHS, nikoli s Šestkou jako celkem a jejími orgány. Takový postup přirozeně budil spíše nedůvěru.⁶¹

Nejchoulostivějšími záležitostmi zůstávaly **problémy** britských obchodních **vztahů k** zemím **Commonwealthu** a problematika zemědělství. Británie si chtěla podržet výhody z importu surovin a potravin z Commonwealthu v systému preferenčního pásma. Na druhé straně některé země Commonwealthu by ztrátou volného přístupu na britský trh skutečně utrpěly; například Nový Zéland stále ještě polovinu svého exportu umísťoval právě na britském trhu. Bylo zřejmé, že i na oplátku někteří britští vývozcí do zemí Commonwealthu, zvláště v oborech železářství a ocelářství by byli rovněž postiženi.

Šestka zůstala nekompromisní a Francie v jejím rámci zejména. Připouštělo se pouze, že Indie, Pákistán a země v Karibiku by mohly získat zvýhodnění, obdobná těm, která již byla poskytnuta bývalým francouzským koloniím. Zato co se týče „bílých dominií“, ta by po kratičkém přechodném období padla do naprosto stejného postavení, jako ostatní nečlenské státy EHS.

Konference Commonwealthu probíhla pro Británii velmi nepříjemně. Představitelé z bývalých kolonií v Africe (jmenovitě Ghany, Nigérie, atd.) vyhlásili, že „statut asociované země“ v EHS je pro ně nepřijatelný, že zůstává symbolem koloniální minulosti. Představitelé Kanady, Austrálie a Indie odmítali jakákoli další jednání s EHS, která by se měla dotknout Commonwealthu. Taktéž britské veřejné mínění z nemalé části zareagovalo navýsost citlivě. Tisk kontrolovaný Lordem Beaverbrookem spustil masívní kontrapropagandu a další se přidali. Samozřejmě konfliktu využili i labouristé jakožto silná opoziční strana, v zájmu hrát na protivládní notu.

Zmíněným druhým velkým **problémem** bylo domácí **zemědělství**. Od roku 1947 dostávali britští zemědělci přímé dotace od státu, garantované na bázi příslušného zákona. Měli dále nárok

⁶⁰ MONNET, J.: *Erinnerungen eines Europäers*, Baden-Baden 1988, s. 575an.

⁶¹ Heathovy reflexe jednání: HEATH, E.: *The Course of My Life: My Autobiography*, London 1998, s. 211-236.

na vyrovnávací příplatky při výkyvech cen na trhu a rovněž na zajištění základního minima životní úrovně pro sebe a své rodinné příslušníky. Britským zemědělcům tedy byly garantovány stálé příjmy,⁶² britským spotřebitelům byly zajištěny příznivé ceny, zároveň byl zajištěn volný přístup dovozcům potravin z Commonwealthu. Navíc Macmillan se ve volbách 1959 zavázal, že nový parlament se nikterak nedotkne zemědělských zákonů.

Společná agrární politika však byla nastavena zcela jinak; základním principem bylo nekonzervovat stav zemědělství, nýbrž restrukturovat. To znamenalo nevytvářet pohodlný polštář pro producenty, nýbrž právě nástroje tlaku na restrukturalizaci a zvýšení efektivity. Příslušné finanční zdroje tedy budou uvolňovány za jistých podmínek, jejichž plnění musí být doloženo, nikoli automaticky. A doplácet na systém nebude daňový poplatník (jako v Británii), nýbrž konzument. Tím se samozřejmě nastaví další tržní mechanismus, producent se musí „vejít“ do ceny akceptovatelné konzumentem. Důležitým zdrojem financování i nástrojem Společné agrární politiky EHS budou konkrétní dovozní cla (což je stará tradice francouzská i německá, nyní se pouze přesune na vnější hranice EHS). Při přijetí tohoto modelu by v Británii došlo k citelnému zvýšení cen potravin, přitom perspektiva pro britské farmáře by zůstávala nejasná.

Británie přesto byla ochotna přijmout Společnou agrární politiku EHS, problémem však byla délka přechodného období. Heath žádal dvanáct až patnáct let pro plné britské přijetí Společné agrární politiky; Šestka požadovala podstatné zkrácení, panovalo podezření, že Británii vlastně nejde o adaptaci vůči Šestce, nýbrž o extrémně dlouhé období, v jehož průběhu by si vynutila, aby se Šestka přizpůsobila Británii, anebo aby si Británie vyhandlovala alespoň jiné dodatečné zisky či výhody.

Farmářská a potravinářská lobby se znovu a znovu vracela konzervativní straně jako jedna z nejsilnějších lobby v zemi, zároveň jako složka, která tradičně podporovala konzervativní stranu. Na druhé straně byla svou silou schopna ohrozit i vnitřní soudržnost konzervativní strany, pokud by za svou podporu nedostala požadovanou protislužbu. Mj. velikým varováním se staly doplňovací volby do Dolní sněmovny v listopadu 1962 v čistě konzervativním obvodu Dorset-South. Proti konzervativcům se postavil nezávislý kandidát, tvrdě oponující vstupu do EHS. Odvedl tak hlasy konzervativních voličů a nahrál tím k výhře labouristického kandidáta.

Jednání o vstup do EHS byla i příčinou dvojí **rekonstrukce britské vlády** v průběhu roku 1962, v červenci a v listopadu. Ona červencová byla dokonce nazvána „noc dlouhých nožů“, protivníci vstupu do EHS byli z vlády doslova vyhnáni.

Hlavní politický protivník – labouristé – kalkuloval s tím, že ostudnou porážku z posledních parlamentních voleb (roku 1959) musí konzervativcům vrátit za každou cenu. A tak přestože v labouristické straně tradičně fungovalo silné proevropské křídlo, vůdce strany Hugh Gaitskell momentálně vsadil, z ryze taktických důvodů, na odpor proti vstupu do EHS.⁶³

⁶² Lapidárně řečeno, čím méně efektivně, resp. čím hůře britský farmář pracoval, tím měl vyšší nároky na dotace. V systému EHS by to již možné nebylo, tam se sledovala efektivita.

⁶³ BRIVATI, B.: Hugh Gaitskell, London 1996, s. 404an.

Jednání v Bruselu se vlekla, novým problémem se navíc stal mechanismus Evropské politické spolupráce. Dalším, ještě choulostivějším problémem se stal francouzský zájem o jaderné zbraně. Francie teprve roku 1960 podnikla první zdařilý pokus s pumou na bázi jaderného štěpení,⁶⁴ kdežto Británie již měla ve výbavě i mnohem účinnější pumy na bázi jaderné syntézy. Francie byla ochotna Británii leccos v otázkách vstupu do EHS odpustit výměnou za přístup k britským jaderným technologiím se současnou podmínkou britského zprostředkování přístupu i k americkým technologiím.

Macmillan na tuto hru přistoupil, avšak veškeré pokusy zablokovala americká strana a osobně J. Kennedy. Britský premiér následně nechtěl riskovat, že by jeho země mohla vypadnout ze společného atomového klubu s USA, tím spíše, že v něm figurovala jako slabší článek. Francii nezbývalo, než se tedy vlastními silami pustit do budování samostatné „síly úderu“.⁶⁵ Británie však vypadala (a nikoli poprvé) jako někdo, kdo jen podlézá Američanům a Evropě z toho nechce nic nechat.

Prostor pro manévrování se takto pro Macmillana zase výrazně **zúžil**. Britský velvyslanec v Paříži P. Dixon již na podzim 1962 předpověděl francouzské veto, a sice na termín po francouzských parlamentních volbách.

Macmillan se ještě spoléhal na důvěrná jednání s Německem, Itálií a se zeměmi Beneluxu, aby bylo možno ovlivnit francouzské postoje, zejména osobně postoje francouzského prezidenta. Klíčovým partnerem v tom mělo být Německo; v samotném Německu i přímo ve spolkové vládě působily výrazné jednoznačně probritské síly.

K. Adenauer osobně však zůstával v této záležitosti naprosto chladný, resp. nenacházel žádný důvod, proč by měl být Británii jakkoli nakloněn. Zejména celkově politicky nedůvěřoval Británii, ani neměl žádné osobní pozitivní vztahy s Macmillanem. V dlouhodobém rozměru Adenauer s nevolí hodnotil britskou politiku zejména jako příliš ústupčivou vůči zájmům Sovětského svazu, jmenovitě v otázkách, znamenajících životní zájmy Německa, počínaje problémy Západního Berlína, přes britskou vojenskou přítomnost na německém území, atp. Dokonce po Macmillanově návštěvě v Moskvě v únoru 1959 Adenauer otevřeně mluvil o „nové britské politice appeasementu“ a o Macmillanovi jakožto novém Chamberlainovi; znovu byl Adenauer mimořádně rozezlen na britskou politiku za druhé berlínské krize.

Naopak od počátku šedesátých let se Adenauer velmi rychle sblížoval s Ch. de Gaulle, v rámci prohlubování, resp. nové etapy francouzsko-německého sblížení. A de Gaulleova pozice v otázce Berlína byla vůči Sovětskému svazu přímo vzorově nesmiřitelná. Právě rok 1962 přinesl ve francouzsko-německých vztazích další kvalitativní posun, staly se až neočekávaně a mimořádně úzkými. Vyvrcholení přišlo v Elysejské smlouvě „o přátelství, spolupráci a spojení“ z ledna 1963; následně se začalo používat výrazu „osa Bonn-Paříž“.

⁶⁴ Británie již roku 1952, s vodíkovou pumou již roku 1957 (srv. výše).

⁶⁵ Resp. síly překvapení - force de frappe.

14. ledna 1963 uspořádal de Gaulle tiskovou konferenci, na níž vyhlásil, že Británie není připraveným kandidátem pro členství v EHS. Zdůraznil zejména odůvodnění, že státy, které podepsaly Římskou smlouvu, jsou státy s analogickou hospodářskou strukturou a podobnými obchodními tradicemi, jejich hospodářský i sociální vývoj se nachází na téměř stejné úrovni. **Británie se** historicky i charakterem ekonomiky **odlišuje**, a to **zásadně**. Je obchodně orientována jinak, její zemědělský systém je absolutně nekompatibilní se systémem EHS. Pokud by Británie byla přijata ve stavu, v jakém je, pak už by nebyly naprosto žádné důvody k nepřijetí jakéhokoli jiného státu. Společenství by se pak rychle rozrostlo na jedenáct, třináct či třeba osmnáct členů; tím by se soudržnost Společenství rozložila. Nakonec bychom zde měli obrovské Atlantické společenství, závislé na USA a vedené USA. Nebylo by to už žádné Evropské společenství.⁶⁶

Velkou překážkou pro britský vstup do EHS byla dále podle de Gaulle přílišná provázanost Británie právě na USA, na jejich zájmy a záměry. Dohody z Nassau⁶⁷ pak znamenají přímou britskou podřízenost vůči USA. Mj. velmi rychle po Nassauských dohodách došlo k podpisu již zmíněné francouzsko-německé smlouvy.⁶⁸

Ostatní členové Šestky byli sice de Gaulleovým vystoupením překvapeni, avšak ještě překvapivější zůstává, jak rychle jeho **postoj akceptovali**. Veškerá jednání s Británií byla ukončena do 29. ledna 1963; jakožto bezvýsledná byla zastavena.

Lze rovněž usuzovat, že de Gaulle nechal Británii vlézt do pasti, kterou si sama nastražila. Její představitelé naslibovali, co jim na jazyk přišlo, avšak přínosy jak pro EHS jako celek, tak pro jednotlivé země Šestky zůstávaly nulové; Británie nečinila žádný podstatný krok v rozměru reálného přibližování se k EHS, k akceptování jeho mechanismů. Na rozdíl od Rakouska či Švýcarska britská politická špička soustavně budila podezření, že vůbec nepochopila základní smysl a trend západoevropské integrace za předchozích deset let, ani v ekonomickém, ani v politickém rozměru, že už vůbec nepochopila politickou linii v programu hospodářské dynamizace jakožto ose celého procesu kontinentální integrace. Britská politika svým chováním dokazovala, že vše v Evropě nadále chápe přes interpretace klasické velmocenské politiky, resp. že jí jde jen o tradiční velmocenské kalkulace (k nimž vlastně jen neústrojně dolepuje aktuální zájmy britských výrobců). Odtud stále se navracající **obava, že Británie by svým vstupem do EHS celé Společenství rozvrátila**, odtud i přímá podezření, že Británie tento rozvrat vlastně zcela vědomě plánuje a připravuje.

⁶⁶ Edice: JOUVE, E.: Le général de Gaulle et la construction de l'Europe (1940-1966), II, Paris 1967, C I/2, Documents écrits, dok. č. 223 (s. 283-288). Britská objektivistická reprodukce nejlépe: The Times, 15 January 1963. Britské bezprostřední reakce a komentáře srv. britský tisk 15. ledna 1963 a ve dnech následujících.

⁶⁷ Uzavřené v průběhu britsko-americké schůzky na nejvyšší úrovni 19. - 21. prosince 1962 na Bahamách.

⁶⁸ Považovat tuto smlouvu za přímou (ba demonstrativní) odpověď na dohody z Nassau by bylo nemístným zjednodušováním, francouzsko-německé sblížení i konkrétní jednání nad smlouvou představují výsledek dlouhého vývoje. Na druhé straně de Gaulle byl momentálně iritován zejména ujednáním, že Británie dostane od USA ponorky osazené raketami Polaris, čímž definitivně padl původně slibný společný britsko-francouzský projekt; Francie zůstala distancována od tohoto zbraňového systému a následně si musela náhrady hledat a vyvíjet sama.

Později používaná přirovnání, že de Gaulle dal přednost menšímu smetišti, kde bude sám kohoutem, před smetištěm o něco větším, kde by však byli kohouti dva,⁶⁹ jsou příliš primitivní. De Gaulleovu osobní roli v tomto prvním neúspěchu britského ucházení se o členství v EHS není vhodné přeceňovat.⁷⁰

Je naopak třeba zdůraznit, že britská politika byla oprávněně opakovaně kritizována za zdržovací taktiku v jednáních, naposledy ještě v lednu 1963. Přitom Británie už nebyla v pozici, kdy by si mohla sama klást podmínky, kdy by mohla požadovat různá „přechodná období“, která by byla delší než je skutečně pro danou věc nezbytné. Británie byla sice silně industrializovaným státem, avšak s průmyslem již relativně zastaralým, s ekonomikou spíše dýchavičnou než dynamickou; zejména ve srovnání s kontinentální západní Evropou rozdíly vystoupí jakožto mimořádně výrazné. A obzvláště tyto rozdíly vyniknou, porovnáme-li stav z počátku šedesátých let s obdobím těsně po druhé světové válce.

Britská politika dále nepochopila, že podstatným trendem v evropské integraci je princip „raději Evropa Evropanům než Evropa atlantizovaná“. Tato atlantizovaná Evropa by znamenala jednoznačnou dominanci USA, včetně hospodářského poškozování a politického zatlačování Evropy, a to navíc při zprostředkující, resp. výpomocné roli Británie. Trend Evropa Evropanům nebyl ani de Gaulleovou osobní zaujatostí, ani pouhou francouzskou záležitostí; zůstával tiše respektovaným společným zájmem celé Šestky, pouze Francie a její prezident momentálně stáli v situaci, kdy formulace tohoto principu z jejich úst zněly nejvěrohodněji a nejpřirozeněji, resp. i s potřebnou pádností.

Tedy proti tomu, aby byla **Británie** v kontinentální Evropě nadále nazírána **jako** pouhý **mladší bratr USA**, případně jako pasivní pomocník v realizaci zájmů USA, nečinila britská politika nic; nečinila to ani později.⁷¹

De Gaulle tedy nebyl nikterak svévolný a ani vlastně nebyl příliš originální. Skutečně **vyjádřil zájem západní Evropy** – můžeme přijmout pouze evropskou Británii, tj. Británie se napřed sama musí přiblížit Evropě.

Lze dokonce tvrdit, že sám de Gaulle byl svým politickým konceptem Evropy mnohem bližší britskému pojetí, než ostatní země Šestky a rovněž bližší než předchozí politické špičky IV. francouzské republiky. De Gaulle totiž hodlal zachovat v maximální možné míře svrchovanost Francie v procesu západoevropské integrace; od jistého momentu pak i de Gaulle osobně se stával výraznou brzdou silou v EHS, ještě jednoznačněji v Euratomu. Další prohlubování procesu západoevropské integrace prosazovali jiní politikové a národohospodáři. A co se týče atomového vyzbrojování Francie, de Gaulle dal rád přednost samostatné, nezávislé francouzské

⁶⁹ Takto to ostatně prezentoval sám Macmillan (mj. před Kennedym): MACMILLAN, H.: At the End of the Day, 1961-1963, London-Melbourne-Toronto 1973, s. 365.

⁷⁰ Plyne to ostatně i z nepochopení specifik politického systému V. francouzské republiky, jmenovitě z neznalosti ústavní role prezidenta ve francouzské zahraniční politice.

⁷¹ Došlo to až tak daleko, že za vlády Thatcherové byla Británie ironizována jako „nový členský stát USA“.

atomové síle před podílnictvím s Británií (o amerických zápůjčkách nemluvě), a to jak k zajištění obrany země, tak i pro francouzskou prestiž.⁷²

Ještě jedna souvislost a návaznost stojí za zdůraznění: V průběhu roku 1964 Francie fakticky přestala spolupracovat v rámci NATO a v dubnu 1966 vyhlásila, že k 1. červenci 1966 vystupuje z vojenské složky NATO a žádá, aby k tomuto datu všechny cizí vojenské složky opustily Francii (byl vypovězen i štáb NATO z Paříže...). A ostatní členové Šestky tento krok Francie víceméně pouze vzali na vědomí.

Změny po prvním neúspěchu?

Pár měsíců po neúspěchu se vstupem do EHS Macmillana politicky zničily jednak katastrofální stav státních financí, souběžně pak série afér, nejvýrazněji špionážní aféra v ministerstvu obrany. Vůdce labouristické opozice H. Gaitskell v roce 1963 zemřel; v říjnu 1964 labouristé vyhráli parlamentní volby s již novým vedením. Okruh Gaitskellových nejbližších spolupracovníků byl zatlačen do pozadí, novým předsedou strany a po volbách i **novým předsedou vlády** se stal **Harold Wilson**. Týž Wilson, který jako začínající vědecký pracovník působil v týmu Lorda Beveridge na přelomu třicátých a čtyřicátých let při přípravách projektů evropské spolupráce a evropského sjednocení.

Labouristé však měli v Dolní sněmovně většinu pouhých 5 hlasů, zároveň se přednostně museli orientovat na řešení domácích problémů – po předchozí vládě zdědili vysokou inflaci, rozvrat státního rozpočtu, hrozivý deficit v zahraničním obchodu. Bylo zapotřebí především nějak zachránit libru před velkým pádem. Zároveň bylo pro labouristickou politiku nezbytné řešit problém dlouhodobé stagnace až poklesu životní úrovně.⁷³ Zdařilé kroky vedly k výraznějšímu vítězství labouristů v předčasných volbách v březnu 1966.

Wilson sám byl proevropsky orientován, v momentě příchodu do čela vlády byl však osobně velmi skeptický, zda Británie vůbec bude schopna vstoupit do EHS. To mezitím učinilo další podstatné kroky ve svém rozvoji, tudíž Británii se ještě více vzdálilo. Na druhé straně si Wilson uvědomoval, že přežít mimo EHS bude stále obtížnější, pro britské hospodářství z toho budou plynout stále větší komplikace a problémy.

V britském ministerstvu zahraničních věcí už však zakotvila jednoznačná orientace na EHS, s výraznými osobnostmi jako Sir Paul Gore-Booth, první náměstek ministra, či Sir Con O'Neill, velvyslanec Velké Británie při EHS. Lze mluvit dokonce o fungování stálého nátlaku ministerstva zahraničních věcí na vládu, aby Británie vstoupila do EHS. Navíc nově zřízené ministerstvo

⁷² De Gaulle používal mnohem nadnesenější výraz „grandeur“, a to s oblibou již od etapy válečné.

⁷³ Pro volební základnu labouristů – na rozdíl od celobritského průměru – to znamenalo dokonce dlouhodobý citelný pokles životní úrovně.

hospodářských záležitostí, v jehož čele stál George Brown a jeho prvním náměstkem byl Sir Eric Roll, prosazovalo ještě důrazněji perspektivu vstupu Británie do EHS.

Během první fáze, tj. do voleb 1966 labouristická vláda nebyla nijak zvlášť aktivní v zahraniční politice, soustředila se na rekonstrukci domácí hospodářské politiky (počínaje již chronickým problémem ocelářství, v němž Británie za kontinentální Evropou již povážlivě zaostávala v technologiích, v sortimentu výroby aj.) i politiky sociální. Od září 1965 začal být uplatňován tzv. Národní plán, v zájmu odvrácení dlouhodobého hospodářského poklesu a zejména k prevenci eventuality totálního úpadku.

Ve vztahu k EHS britská vláda v této fázi učinila pouze několik víceméně jen ot'ukávacích kroků, jmenovitě na jaře 1965 v otázce možnosti užší (avšak přesto jen dílčí) spolupráce mezi EHS a ESVO, totiž v otázce vzájemného obchodu průmyslovým zbožím. Pro představitele ministerstva zemědělství (ministrem byl Fred Peart) i pro ministerstvo obchodu (ministrem Douglas Jay) byl právě takto profilovaný krok vůči EHS přímo vítaný. Proti tomu ministr zahraničních věcí Michael Stewart tlačil ve výše uvedené linii svého ministerstva a v prosinci 1965 otevřeně vyzval H. Wilsona k podání přihlášky k řádnému členství Británie v EHS. Wilson osobně hodlal otázku přistoupení k EHS vytáhnout až po nových volbách.

Otázka britského členství se však stala otázkou samotných voleb. Konzervativci již měli mezitím dalšího šéfa; Macmillanův nástupce Alec Douglas-Home byl vystřídán, v srpnu 1965 nastoupil do čela Edward Heath. O něm zde bylo již vícekrát zmíněno, stojí ještě za připomenutí, že již v roce 1950 se Heath silně angažoval proti tehdejší Attleeho vládě, že měla projevit otevřenější postoj k Schumanovu plánu. A volební agitaci na jaře 1966 vedl Heath už pod přímou vizitkou podání nové britské přihlášky do EHS.

Wilson tedy musel reagovat dříve, než si původně naprogramoval. Jako premiér byl přítom v mnohem nevýhodnějším postavení než vůdce opozice. Na jedné straně zdůrazňoval výhody britského přijetí do EHS, na druhé straně byl nucen deklarovat i podmínky, které bude klást sama Británie při vstupu, resp. byl nucen zdůrazňovat britské zájmy, které budou muset být v EHS respektovány. Přirozeně šlo o podmínky pro EHS těžko přijatelné.

Volby roku 1966 daly labouristům výraznou většinu 93 mandátů v Dolní sněmovně. Vláda se tudíž cítila dostatečně vnitropoliticky silná, aby mohla podat další přihlášku do EHS. George Thomson byl jmenován ministrem speciálně pověřeným vést jednání o přistoupení. Ve vládním výboru pro otázky britského vstupu do EHS byli ovšem zastoupeni i odpůrci EHS. A sám příslušný paragraf volebního programu labouristů zněl: Británie musí být připravena vstoupit do EHS, přičemž základní zájmy Británie a Commonwealthu musí být zabezpečeny.

Vláda jako celek byla však mnohem jednoznačněji orientována na přistoupení k EHS, než byla Macmillanova vláda počátkem šedesátých let. Od vstupu se celkově očekával zásadní obrat pro britskou ekonomiku, ve směru intenzifikace a růstu.

Specifickým velmi tvrdým podnětem se stalo dovršení dlouhodobých problémů s librou; v červenci 1966 přišel prudký pád libry a vláda, aby zabránila jejímu naprostému zhroucení, sáhla ke zmrazení cen a mezd. Tím spíše se vstup do EHS jevil jako ekonomická spása pro Británii, resp. budoucnost **Británie mimo rámec EHS byla chápána jako nemožná.**

Na druhé straně nadále výrazné reliktů mj. velmocenského smýšlení vlastně vytahovaly Británii mimo Evropu, resp. ohrožovaly její zapojení do evropských integračních uskupení. Zejména se nadále kalkulovalo se „zvláštními vztahy Británie a USA“ a se zvláštní velmocenskou rolí v části světa „na východ od Suezů“.⁷⁴ Wilson osobně silně spoléhal na Commonwealth a jeho roli ve světové politice.

Volební kampaň roku 1964 byla mj. vedena i v rozměru tvrdé labouristické kritiky vůči konzervativcům, že dopustili, aby britský obchod s Commonwealthem poklesl ze 44 % z celkového objemu britského zahraničního obchodu na pouhých 30 %. Labouristé roku 1964 hlásali, že tento trend zvrátí. Avšak i za vlády labouristů pokračoval jak trend poklesu obchodu s Commonwealthem, tak trend růstu obchodu s EHS.

Rovněž politický význam Commonwealthu nadále klesal, ještě výrazněji pak jeho vnitřní soudržnost. Nejzřetelnějším projevem propadu se staly události kolem Zimbabwe, kdy se Commonwealth ukázal jako neschopný odstranit Smithův režim. Další velkou prohru znamenala indicko-pákistánská válka 1965, navíc oba aktéři dali posléze přednost sovětskému zprostředkování k ukončení konfliktu, nikoli zprostředkování Británie ani Commonwealthu. Rok 1966 dále ukázal, že Británie už nedokáže plnit roli pomocníka USA jakožto světového policajta. Pro vymezenou oblast „na východ od Suezů“ jí prostě chyběly síly a prostředky. Na druhé straně se Británie nenechala vtáhnout do vietnamské války, čímž byly USA značně rozladěny. Odtud tedy další silné motivy, proč právě v roce 1966 v Británii značně narůstal trend ke vstupu do EHS.

Ze strany EHS se nepřímým podnětem stal generační a politický posun v SRN. Po K. Adenauerovi odešel do politické výslužby i Ludwig Erhart, v roce 1967 odchází z postu předsedy Komise EHS další velmi blízký Adenauerův spolupracovník Walter Hallstein. Novým spolkovým kancléřem se stal roku 1966 Kurt Georg Kiesinger, ještě významnějším se však ukázal nástup Willyho Brandta jako vicekancléře. Německá politika od tohoto momentu již nestála tolik ve stínu Francie, pokoušela se zřetelněji o vlastní linii v evropských záležitostech. A právě na W. Brandta jakožto současně ministra zahraničních věcí SRN sázela britská politika obzvláště výrazně.

Příznakem obratu v samotné britské vládě se stala změna ve funkci ministra zahraničních věcí v srpnu 1966. Michaela Stewarta, který působil spíše jako správce ministerstva než jako skutečně aktivní politik, vystřídal George Brown. Ten byl celkově dynamickou osobností a byl jednoznačně orientován na vstup do EHS. Brown se na ministerstvu obklopil úředníky, kteří byli

⁷⁴ Tj. když už Británie není skutečnou světovou supervelmocí, nechť je velmocí alespoň pro oblast Indického oceánu a příslušné přiléhající širší pevniny, tj. široce pojaté jižní a jihozápadní Asie a východní Afriky.

stejného smýšlení (například již zmíněný Sir Con O'Neill). **Cesta k podání přihlášky Británie do EHS akcelerovala.**

V britské politické špičce i ve vládě jmenovitě znovu převládla orientace na EHS. Ve srovnání s počátkem šedesátých let je třeba vidět, že v etapě prvního britského pokusu o členství byla britská politická špička ovládána vědomím, že volí z dvojího zla ono menší; tentokrát však sílilo přesvědčení, že EHS bude jednoznačně záchranou pro Británii z její slabosti a ospalosti, resp. nemohoucnosti jak politické tak ekonomické. Pro odpůrce vstupu tak nezbývala než naděje, že de Gaulle „vyléčí britské politiky z jejich pobláznění“, nějakými tvrdými podmínkami či nejlépe opět přímo vetem.

H. Wilson navrhl, aby G. Brown jako nový ministr zahraničních věcí provedl konkrétní sondáže ve věci britské přihlášky do EHS a osobně objel hlavní města členských států EHS. 10. listopadu 1966 bylo v parlamentu vyhlášeno, že vláda má záměr vstoupit do EHS při zachování základních zájmů Británie a Commonwealthu.

V polovině ledna 1967 vykonali Wilson a Brown oficiální návštěvu v Římě jako první sondáž. Takto pokračovali do závěru března v dalších zemích EHS; odpovědi však nebyly zrovna povzbudivé. V Bonnu byla dána mj. zásadní odpověď, že vláda SRN není připravena pokoušet se o nějaký nátlak na Francii ve věci přijetí Británie do EHS. Z veškerého sondování bylo zřejmé, že země EHS přenechávají rozhodující slovo v této otázce Francii.

35 Osobní jednání s de Gaulle proběhla 24. - 25. ledna 1967.⁷⁵ Wilson v nich zdůraznil význam britských nejnovějších technologií, které Británie dá k dispozici EHS, navíc nabídl své úzké dobré vztahy se sovětským vedením v zájmu využití opět celého EHS. Co se týče technologické spolupráce britsko-francouzské, čněla zde již velmi nepříjemná zkušenost s projektem nadzvukového dopravního letadla Concorde. Británie totiž celý projekt brzdila a několikrát se z něho chtěla stáhnout; tím se celý projekt rovněž prodražoval. De Gaulle momentálně kontroval, že britsko-francouzská technologická spolupráce může efektivně fungovat i mimo rámec EHS. Dále de Gaulle vyslovil pochybnosti o perspektivách libry a zvláště její stability, poukázal rovněž na britskou závislost na USA. Mluvil o potížích, které by pro EHS vznikly v případě přizpůsobování se Británii. Celkově hodnotil de Gaulle vstup Británie do EHS jako nesnadný a doporučoval, aby se s Británií dojednala nějaká forma přidruženého členství.

Wilson tento návrh označil za neuspokojivou náhražku plného členství. V závěru března a v průběhu dubna se vláda opakovaně zabývala výsledky jednání s členy EHS a otázkou vstupu v těchto souvislostech. Odpor části členů byl slabý; odhodlaní nepřátelé EHS neměli racionální argumenty, byla to od nich spíš impulzivní záležitost. Jiní oponenti byli sice pragmatičtí, avšak jejich slabé argumenty byly vládní většinou přebity. Přes vyhrocení vztahů ovšem žádný z ministrů neodstoupil (část z nich však jednoznačně čekala na de Gaulleovo veto).

⁷⁵ Wilsonovy reflexe: WILSON, H.: The Labour Government 1964-1970: A Personal Record, London 1971, s. 35an.

30. dubna 1967 se vláda Velké Británie **usnesla podat přihlášku do EHS**. 2. května poslanecká sněmovna vyslovila souhlas 488 hlasy proti 88 (přitom z labouristů hlasovalo proti 35 poslanců, dalších 51 se zdrželo hlasování). Příslušný vládní výbor vedený G. Brownem intenzivně pracoval na textu přihlášky.

16. května 1967 podnikl de Gaulle tiskovou konferenci. Na ní přednesl prohlášení, které bylo zlomyslně nazváno „**sametové veto**“. V diplomatických obrazech de Gaulle prezentoval názor, že Británie není připravena ke vstupu do EHS jakožto řádný člen. Britský vstup bude možný až po realizaci důkladných⁷⁶ hospodářských a politických transformací. Jinak řečeno – Británie se musí přizpůsobit Šestce.

Wilson se znovu pokusil ovlivnit de Gaulle na společném jednání 19. června 1967 v Paříži. Opět vytáhl argumenty kolem významu a přínosu britských technologií pro EHS. Navíc se snažil de Gaulle přesvědčit, že Francie už nyní potřebuje (a tím více do budoucna bude potřebovat) Británii jakožto protiváhu vůči Německu uvnitř EHS. Wilson si však musel vyslechnout přednášku de Gaulle na téma vietnamské války jakožto největší absurdity 20. století. De Gaulle ji uzavřel, že pokračování britsko-amerických zvláštních vztahů je pro Francii velkou neznámou, zvláště závažnou s ohledem na Vietnam. Francie neví, kdy a zda vůbec bude Británie nezávislá na USA.

Wilson si setkání de Gaulle vysvětlil jako posun de Gaulleho názorů ve smyslu, že o klíčových záležitostech se ještě bude jednat a že lze učinit dobrý politický obchod, ba dokonce za ještě lepších podmínek než dříve. Britská **oficiální přihláška** ke členství v EHS byla **podána v červenci 1967** na řádném zasedání Západoevropské unie. Pak přišly prázdniny... Než se však rozběhla reálná jednání nad novou britskou přihláškou, přišlo 27. listopadu de Gaulleovo **výslovné veto**.

Britská politická špička, žurnalisté a veřejné mínění si to vysvětlovali, že Francie již podruhé po čtyřech letech torpédovala britskou přihlášku do EHS, a zejména, že dokud bude de Gaulle u moci, britské úsilí o vstup do EHS bude nadále neúspěšné. To je však jednostranný sebeklam a typické svalování vlastní viny na jiného, včetně povrchní personifikace...

Největším problémem s nevyřešenou neznámou zůstávalo, do jaké míry Británie zásadně nehodlá přijmout *acquis communautaire*, do jaké míry je hodlá přeorat či do jaké míry zablokovat. Britská politická špička opakovaně budila podezření, že jí jde o aktuální politický handl, v němž i případné výhody pro britské exportéry budou znamenat především vnitropolitické zisky určitých kruhů v Británii, resp. paralelně i zisky ve světové velmocenské hře. Nadále dávala najevo postoj „Británie a Evropa“, nikoli „Británie do Evropy“. Dalším nedořešeným a z britské strany často až otevřeně podceňovaným problémem byla prostá organizační a materiální nepřipravenost, počínaje takovou „drobností“, jako vleklá britská nechuť přejít na evropský systém měř a vah, na desetinný systém, atp.

⁷⁶ Profondes.

Na třetí pokus?

V závěru šedesátých let britská vláda, nadále vedená H. Wilsonem, začala připravovat materiál k obnovení vyjednávání nad britskou přihláškou do Evropských společenství. V červnu 1970 ovšem ve volbách zvítězili konzervativci; nový ministerský předseda, E. Heath našel po předchozí vládě již téměř zpracovanou novou strukturovanou žádost Británie o obnovení jednání o britském vstupu do ES, spolu s množstvím podkladových materiálů a návrhů na nezbytná opatření, která budou znamenat alespoň prvotní „srovnávání kroku“ s ES. Znamenalo to, že přes obviňování Francie a de Gaulle přece jen přišla i sebekritičnost.

Sám E. Heath byl odhodlán ke vstupu do ES a rovněž si vyvodil patřičná ponaučení. Položil **důraz na radikální restrukturalizaci** britského průmyslu a zejména na posílení jeho konkurenceschopnosti vůči ES, resp. dotažení konkurenceschopnosti na západoevropskou úroveň. Na druhé straně však ani Heath nehodlal narušit zvláštní vztahy Británie k USA, ani zvláštní vztahy Británie k Commonwealthu.

Jak již bylo naznačeno, Heath osobně prošel zkušeností vyjednávače při prvním pokusu Británie o členství v ES a bylo mu jasné, že ES jsou momentálně již mnohem vyzrálejší strukturou než před deseti lety a že základní principy, resp. konstrukční mechanismy ES zůstávají nedotknutelné. Tedy Británie je bude muset přijmout, počínaje Společnou agrární politikou. Bylo mu rovněž jasné, že snažit se vsadit na pět zemí ES proti šesté, tj. Francii, by bylo víc než naivní.

Heath proto **usiloval o otevřené přímé vztahy vůči Francii**, zároveň s ohledem na ústavní roli hlavy francouzské V. republiky usiloval i o úzké osobní vztahy k novému francouzskému prezidentovi Georgesu Pompidou. Předběžná jednání přímo s Pompidou, vedená prostřednictvím britského velvyslance v Paříži Christophera Soamese a prostřednictvím generálního tajemníka Úřadu francouzského prezidenta Michela Joberta, byla natolik důvěrná, resp. utajena, že o nich nevěděli ani francouzský premiér Jacques Chaban-Delmas, ani ministr zahraničních věcí Maurice Schumann. Nevěděl o tom ani nikdo z ostatních zemí Šestky.

Jinak ovšem oficiální předběžná vyjednávání byla zahájena již koncem roku 1969, tj. ještě za Wilsona; do nich francouzská vláda zasvěcena byla. Francie paralelně již koncem roku 1969 byla iniciativní v dojednání nových rozpočtových podmínek EHS pro případ britského přistoupení.

Sama Šestka se v závěru šedesátých let hospodářsky proměnila. Výrazná hospodářská dynamika z první poloviny šedesátých let prošla už svým zenitem, skončila fáze „hospodářských zázraků“. Německo zažilo svou první recesi po dlouhé fázi rozkvětu už roku 1967, Francie zažívala jisté hospodářské problémy během roku 1969 a nový dynamický start hledala mj. v devalvaci franku.

V závěru šedesátých let se sice dařilo obnovovat hospodářskou dynamiku v zemích Šestky, bylo však jasné, že se na celou záležitost bude muset jít s novou strategií. Specifickým posílením se stalo už v roce 1967 odpoutávání se od slábnoucího amerického dolaru, zintenzívnila technologická modernizace, atp. V tomto hledání nového odrazového můstku pro hospodářství Šestky se mj. začalo pociťovat, že samotný **tržní prostor Šestky** by bylo výhodné, ba přímo **žádoucí rozšířit**. Na druhé straně základní principy „společného trhu“ se osvědčily, ty tedy nebylo možno zpochybnit, natož pak narušit. Závěr šedesátých let přinesl prohloubené efekty z dobudování celní unie, zároveň toto ukončení jedné fáze budování společného trhu provokovalo k prohloubení prací na dalších rozměrech společného trhu.

Země Šestky se rovněž vnitropoliticky posunuly. Zejména Francie a SRN si prožily radikalizaci roku 1968 a rok 1969 přinesl oběma specifickou stabilizaci. Francie měla od konce jara nového prezidenta, sice dlouholetého blízkého spolupracovníka de Gaullea, avšak právě v roce 1968 se oba velmi tvrdě rozešli. Pompidou našel nový modus vivendi s bývalými politickými představiteli IV. republiky, kteří po předchozích deset let nepřetržitě vystupovali jako nesmiřitelní odpůrci de Gaullea. Řada z nich se stala dokonce ministry v Pompidouově vládě. Obnovovaly se i ony tři politické strany, které byly kdysi opěrnými sloupy IV. republiky – socialisté, křesťanští demokraté a nezávislí konzervativci; obzvláště v případě znovuzaložené Socialistické strany byl rozjezd vcelku zdařilý. S výměnami v politické špičce Francie se přirozeně daly spojovat nové naděje pro Británii.

V SRN přišla k moci nová koalice sociálních demokratů s liberály a Willy Brandt se stal spolkovým kancléřem. Od počátku dával najevo novou orientaci německé zahraniční politiky, zvláště pak zvýrazněné rysy samostatnosti této zahraniční politiky. Británie mohla očekávat, že její starý argument, že Francie bude potřebovat Británii jako protiváhu vůči Německu uvnitř ES, najde konečně uplatnění. V Itálii došlo paralelně k rozsáhlé generační výměně politiků, Belgie zahájila cestu od unitarismu k federalizaci, atd.

Za kalkulaci stojí i vztah k supervelmocem. Jak USA tak SSSR ve světovém měřítku v závěru šedesátých let výrazně ztratily na váze a důvěryhodnosti,⁷⁷ což je vedlo ke specifickému sblížení v zájmu udržení si právě role supervelmocí. Šestka naopak v závěru šedesátých let mezinárodně posílila;⁷⁸ Šestka byla znovu „silnou Evropou“ a chopila se možnosti změnit bipolární uspořádání světa znovu na multipolární (paralelně s nárůstem váhy Japonska a nárůstem „hnutí

⁷⁷ Nejde jen o zapletení se USA ve Vietnamu, vypadající t.č. bezvýhodně; USA se dostaly i do patových vztahů k arabským státům – potřebovaly arabskou ropu, zároveň podporovaly Izrael, narůstaly jim problémy v Latinské Americe, atd. Sovětský svaz ztratil mnoho svých příznivců ve světě kvůli okupaci Československa, návazně prováděl diskretnější pacifikaci Rumunska, Maďarska a částečně i Jugoslávie; paralelně s tvrdým rozchodem s Čínou (vrcholícím v roce 1969 v ozbrojených pohraničních konfliktech) se tak ukazovala sovětská neschopnost „zvládat“ i evropskou část východně od železné opony.

⁷⁸ Znovu posílila i svou důvěryhodnost u obyvatelstva zemí střední Evropy východně od železné opony; pro ně například zvláště názorným poučením byla na jedné straně reakce USA na okupaci Československa (tj. že se víceméně nic nestalo, resp. že jde o sovětskou „domácí“ záležitost), na druhé straně mimořádně tvrdě odmítavá reakce de Gaulle a následný návrat Francie k tradici meziválečné, tj. rezolutní vyloučení Sovětského svazu z Evropy.

nezúčastněných⁶⁾). Tedy početní rozšíření Šestky na „Devítku“ až „Dvanáctku“, včetně včlenění Británie by bylo výhodné.

Setkání vedoucích představitelů Šestky v **Haagu v prosinci 1969** stvrdilo novou orientaci. Její klíčovou složkou se stalo rozšíření Evropských společenství o nové členy, dále pak posílení nadnárodních principů ve fungování ES, mj. v tom i započít s formováním ES jakožto Společenství zahraniční politiky. Summit ES v Haagu jmenovitě vyjádřil souhlas se započítáním jednání o přistoupení s Británií, Irskem, Dánskem a Norskem. (Dalším zásadním rozhodnutím bylo dokončit plnou hospodářskou a měnovou unii do roku 1980.)

Zároveň bylo v Haagu jednoznačně rozhodnuto, že napřed bude úplně dovršena první fáze budování hospodářské integrace, zvláště celní unie a Společné agrární politiky, dále nový celkový koncept rozpočtu ES. Teprve poté lze rozběhnout a završit jednání o přistoupení nových členů. Jmenovitě především Francie trvala na přísném dodržení takovéto následnosti. Britská politika byla tímto posledním rozhodnutím znovu značně rozladěna, jak labouristé, tak t.č. ještě opoziční konzervativci.

Ještě na samotném konci prosince 1969 bylo rozhodnuto, že jednání o přistoupení začnou v Luxembourgu 30. června 1970. Šéfem dojednávacího týmu za Británií se stal Anthony Barber, zakrátko však byl jmenován lordem strážcem pokladu a novým vedoucím vyjednávačem se stal Geoffrey Rippon. Jeho pravou rukou byl již výše jmenovaný Sir Con O'Neill, dalším John Robinson (jeden z Heathových asistentů ještě za jednání o první britské přihlášce v letech 1961-1963).

Jako při jednání o první přihlášce, rovněž tentokrát bylo vyjednávání věcí veřejnou. Po každém zasedání měl Rippon televizní interview. Rippon vedl jednání v Bruselu, přičemž na všech jednáních se osobně podílel předseda Rady ministrů ES. Paralelně Heath vedl jednání individuálně, s představiteli jednotlivých zemí Šestky. Tato Heathova jednání se ukazovala jako zásadně důležitá v momentech, kdy jednání v Bruselu začínala zadržovat, resp. se vlekla téměř k zástavě.

Zejména na jaře 1971 doslova hrozilo, že francouzští delegáti při bruselských jednáních setrvají na pozicích, při nichž bude hrozit zablokování. Heath vedl proto osobní jednání s Pompidouem 20. – 21. května; po dvanáctihodinovém úporném dojednávání se dospělo k veřejnému Pompidouovu výroku: „Duch naší rozmluvy mne vede k názoru, že jednání o přistoupení budou úspěšná.“ Heath tato slova prezentoval, že francouzský prezident dal jasný signál svého souhlasu s úspěšným průběhem jednání.⁷⁹

Přesto zůstávala řada otevřených záležitostí k dojednání, resp. doladění. Zejména britská politická špička už dříve veřejně uvítala „Lucemburský kompromis“. A momentálně (resp. již po několik měsíců) britská vláda používala principu Lucemburského kompromisu jako argumentu vůči domácím odpůrcům přistoupení. Především se zdůrazňovalo, že Lucemburský kompromis

⁷⁹ Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 818, cols. 31-35, 24 May 1971.

je zárukou (a to jednou provždy), aby svrchovanost Británie a její národní zájmy nemohly být v mechanismech ES dotčeny. Nebralo se na vědomí, že Lucemburský kompromis není žádným „ústavním zákonem“ ES, že není žádnou formou redukce Římských smluv, že je pouze gentlemanskou dohodou a zcela konkrétně je dočasným ústupkem vůči Francii a jenom vůči ní. Ostatních pět členů Šestky přijímalo s nehlubším odporem a s nevolí snahy Británie učinit z Lucemburského kompromisu cokoli více.

Dalším zásadním **problémem** byla **britská libra**. Libra se sice po velké devalvaci roku 1967 poněkud upevnila, to však byl zřetelný pouze momentální pozitivní výkyv, proti němuž stála zkušenost s vleklou labilitou libry a její nejistou budoucností. Vedle toho libra, zejména v rámci Commonwealthu, fungovala nadále jako rezervní měna, včetně mechanismů vývozu inflace a dalších nechtěných, neslučitelných s měnovou politikou uplatňovanou již t.č. v rámci Evropských společenství, tím méně pak s dalším programem měnové politiky ES (včetně směřování k měnové unii). Odtud oprávněné obavy, že by libra mohla ohrozit mnohem stabilnější dosavadní měnový prostor ES a že pro již zmíněnou perspektivu měnové unie by se libra mohla stát přímo nepřekonatelnou bariérou.⁸⁰ Jmenovitě pak systém tzv. vyvažování hodnoty libry, resp. měnového dorovnávání, byl naprosto neslučitelný s měnovým systémem ES.

V této druhé otázce posléze Británie ustoupila; přitom původně vůbec nehodlala jednat o zvláštním postavení libry. Počátkem června 1971 naopak Rippon vyhlásil připravenost Británie dojednat postupné odbourávání principu vyvažování hodnoty libry. Bylo samozřejmě žádoucí dojednat i konkrétní rámec a zejména konkrétní datum, k němuž zvláštní postavení libry úplně skončí.

Británie měla štěstí, že rok 1971 přinesl celosvětové velké otřesy měn (zvláště výrazně otřesy amerického dolaru); za těchto okolností se SRN rozhodla vytrhnout marku ze všech měnových závazků a zavést plovoucí kurs marky. Perspektiva evropské měnové unie se tak nečekaně posunula do vzdálenější budoucnosti a Británie při jednáních o přistoupení nakonec v konkrétní otázce libry mohla proklouznout mnohem snadněji, než se původně předpokládalo.⁸¹

Mimořádně náročným bylo **jednání o dovozu masa a mlékařské produkce** z Nového Zélandu **a cukru** z Karibských ostrovů. Tyto dovozy narušovaly Společnou agrární politiku ES a v jejím rámci jmenovitě francouzské zájmy. Heath se takticky rozhodl nedotýkat se právě francouzských zájmů a tedy ustoupit; Británie se zavázala, že v průběhu čtyř let odbourá preferenční přístup potravin ze zemí Commonwealthu.⁸²

Ještě komplikovanější bylo celkové **zapojení Británie do systému Společné zemědělské politiky** ES. Již bylo naznačeno, že základní rozpor spočíval v tom, že britská zemědělská

⁸⁰ ES měla již vybudován svůj systém pevné provázanosti měn. Nespokojenost se speciálním postavením libry byla vyhlášována nejenom ze strany Německa a Nizozemí (jakožto nositelů pevných a stále posilujících měn), nýbrž i ze strany Francie (jejímž ministrem financí byl t.č. Valéry Giscard d'Estaing, pozdější prezident republiky).

⁸¹ STEPHENS, P.: *Politics and the Pound: The Conservatives' Struggle with Sterling*, London 1996.

⁸² Nakolik choulostivá otázka to byla jak pro Británii, tak pro ES, ukazuje skutečnost, že na zasedání Evropské rady v Dublinu 1975 bylo zahájeno nové projednávání celého problému.

politika byla založena na principu zaručených příjmů pro farmáře, tj. zajišťovala se přímými dotacemi farmářům, naopak Společná zemědělská politika byla založena na principu garantovaných cen, tj. sami farmáři museli kalkulovat, dotace zůstávaly nepřímé a byly směřovány především do dorovnávání rozdílů při exportu konkrétního produktu mezi světovou cenou a cenou v ES (byla-li vyšší).

Vůbec nejcitlivější záležitost však představovalo, že plné britské zapojení do Evropských společenství mělo přinést zvýšení cen pro britské spotřebitele v potravinách. Britská vláda odhadovala v oficiální analýze⁸³ z února 1970 růst až o 26 procent. Heath se proto pokoušel dojednat nikoli pouze „přistoupení Británie ke Společné zemědělské politice“, nýbrž dojednat celkovou změnu systému agrární politiky ES. Na druhé straně si byl vědom obtížnosti tohoto cíle; bylo mu jasné, že Společná zemědělská politika patří k základním stavebním kamenům celého systému EHS. Proto Heath vsadil momentálně na taktiku vyjednat co nejdelší přechodné období, minimálně pět let, do plného uplatnění Společné agrární politiky pro Británii, počítáno od oficiálního data vstupu do ES.

Podobně se zástupci Británie pokoušeli kalkulovat s **britským příspěvkem do rozpočtu** Evropských společenství; pro první rok se požadovala výjimka - pouze 3 % podílu na celkovém rozpočtu, s postupným růstem do 15 % během pěti let, navíc s možností revize, pokud by nárůst činil Británii problémy. G. Pompidou to však označil za typický projev britského smyslu pro humor a smetl se stolu. Francouzská strana požadovala britský podíl okamžitě ve výši 21 % a zároveň nepřipustnost změn v nejbližších letech. Posléze bylo dohodnuto, že Británie skutečně dostane oněch požadovaných pět let přechodného období pro plný vstup do Společné zemědělské politiky, s možností prodloužení o další dva roky. Příspěvek Británie do rozpočtu ES byl stanoven na 19 %.

V říjnu 1972 se Británie již účastnila Summitu ES⁸⁴. E. Heath zde prosadil usnesení, že bude ustaven Evropský **fond regionálního rozvoje**; skutečné rozběhnutí činnosti tohoto fondu však zejména pro taktiku SRN trvalo ještě několik let.⁸⁵ Další zásadní rozladění vztahů mezi Británií a SRN přinesla měnová politika, totiž zpřísnění podmínek provázanosti evropských měn navzájem s uplatněním principu tzv. hada v tunelu.⁸⁶ Británie vstoupila do systému evropského „měnového hada“ už v květnu 1972, avšak vzhledem k celosvětovým měnovým otřesům a tlakům žádala již v červenci 1972 výjimky s pohružkou, že jinak zase z Evropského měnového systému vystoupí.

⁸³ Tzv. „Bílá kniha“: Britain and the European Communities: An Economic Assessment (šlo ještě o dokument přijatý labouristickou vládou).

⁸⁴ Spolu s dalšími t.č. přijímanými státy Dánskem a Irskem.

⁸⁵ Rozběhnutí brzdila SRN, která by podle příslušných kritérií byla největším plátcem do fondu, přičemž by z něho nečerpala téměř nic.

⁸⁶ Nové podmínky zavazovaly emisní banky států ES ke zpřísněnému dohledu nad kursem národní měny a k potřebným zásahům k udržení kursu v rámci stanoveného zúženého pásma povolených výkyvů oproti středovému kursu. Tyto nové limity byly podstatně přísnější, než limity stanovené Mezinárodním měnovým systémem.

Představitelé Bundesbank naopak tvrdě požadovali po Británii, aby udržovala stabilitu libry vůči evropským měnám.⁸⁷

Další **rozpory** přišly v **energetické politice**; Heath žádal společný postup Evropských společenství proti ropným producentům, proti tomu SRN požadovala ustavit komplexní energetickou politiku ES, včetně politiky energetických úspor a včetně budování ropných rezerv pro krizové případy. Německo nato ještě tvrději odmítalo britský koncept Evropského fondu regionálního rozvoje; v celkových britsko-německých vztazích se rozvinulo velké rozladění.

Jednání o vstupu Británie do ES byla **ukončena** na závěrečném zasedání v Luxembourgu **22. - 23. července 1971**. S projednáním věci v Dolní sněmovně však vláda příliš nespěchala, z taktických důvodů. Část konzervativních poslanců byla totiž proti, postoj liberálů zůstával nejasný, severoirští unionisté byli proti, stejně tak nezávislí poslanci a nacionalisté. U labouristů byla část jednoznačně pro, část jednoznačně proti, část byla osobně pro vstup, zároveň však zásadně proti vládě. Teprve 28. října 1971 získala vláda v Dolní sněmovně schválení podpisu smlouvy o přistoupení k ES, a to většinou 112 hlasů.⁸⁸ Zároveň tím sněmovna vyslovila souhlas s úpravou britského zákonodárství podle požadavků smlouvy o přistoupení a podle obecných norem ES. Smlouva o přistoupení byla podepsána v Bruselu 22. ledna 1972 a k 1. lednu 1973 se Británie stala plnoprávným členem ES. Tím však potíže s přistoupením nekončily.

Řádným členem de iure, hostujícím členem svým vlastním chováním

V zájmu úspěšného završení jednání o přistoupení volil Heath taktiku nečinit z mnohých otázek předmět vyjednávání, byť šlo o reálné problémy. Dojednané podmínky byly pro Británii daleko od ideálu; na druhé straně však tím, kdo podmínky především kladl, byla ES, kdo se doprošoval vstupu, byla Británie. Heath měl samozřejmě již své osobní zkušenosti z etapy vyjednávání po první britské přihlášce. Pompidou byl sice zjevně pružnější než de Gaulle, zároveň dával v jednání najevo, že jsou zde jisté meze, které zůstávají bezpodmínečně nepřekročitelné. S Německem byla Británie momentálně rozhádaná a ostatní z dosavadních členů ES neměli ani v nejmenším zájem na tom, aby šli proti zájmům Francie a ve prospěch Británie. Heath zato kalkuloval, že v rámci rozšířené Desítky bude mít prostor, aby některé záležitosti byly předloženy k dodatečnému projednání anebo k novému projednání, počínaje zmíněnými otázkami rozpočtu. Prvořadé pro Heatha bylo, aby Británie už byla členem ES, s příslušnými právy spolurozhodování.⁸⁹

⁸⁷ GEORGE, S.: *An Awkward Partner: Britain in the European Community*, London 1990, s. 64an.

⁸⁸ Rozprava a výsledky jednání: *Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports*, vol. 823.

⁸⁹ LORD, C.: *British Entry to the European Community under the Heath Government 1970-74*, Aldershot 1993.

Už tím je dáno, že britským vstupem do Evropských společenství k 1. lednu 1973 **proces britského přistupování** vlastně nemohl skončit. Ve skutečnosti **se protáhl** ještě **o dalších dvanáct let**. Relativní uzavření tohoto procesu lze nalézt teprve v roce 1984, konkrétně v dohodách z Fontainebleau o britském příspěvku do rozpočtu ES. Hlavními důvody této „čtvrté třetiny“ a dokonce „páté třetiny“ rozehraného utkání zůstávaly víceméně tytéž, které byly zmíněny už výše, leckdy i ve více variantách.

Především Británie „naskakovala do již rozjetého rychlíku“. Ostatní země Šestky už po dvacet let intenzifikovaly integrační proces a v rámci tohoto procesu úspěšně usilovaly o trvalý ekonomický růst. Ustavené instituce Šestky byly pochopitelně profilovány úměrně celému dvacetiletému vývoji. **Pro Británii**, s jejím ekonomickým růstem velmi pomalým, střídaným fázemi stagnace, s relativně zastaralým průmyslem a s velmi nedomyšleným způsobem zemědělských dotací, **byla dynamika Šestky** doslova **šokem**. Británie pak za této situace, namísto urychleného přizpůsobení se Šestce, ještě hloupě politikařila. Podnikla pouze některé změny,⁹⁰ v řadě jiných případů Británie nadále taktizovala s tím, že si posléze prosadí svou politiku, tj. že se ES budou muset přizpůsobit jí samotné.

Britská politická špička nadále z velké části nedokázala postřehnout, že Británie svou roli velmoci už prohrála a že naopak Šestka jako celek se novou velmocí skutečně stala, a to velmocí v modernizovaném smyslu, vyjádřeném především ekonomickou silou, nikoli v klasickém smyslu velmocenských principů 19. a počátku 20. století. A v těchto souvislostech nedokázala dostatečně reflektovat ani důsledky velmi názorného statistického ukazatele ekonomické síly v přepočtu na jednoho obyvatele. V rámci rozšířené Devítky totiž Británie zaujímala v objemu hrubého domácího produktu na obyvatele předposlední místo (před Irskem).

Politická špička Británie si stále ještě nedokázala uvědomit, proč de Gaulle postavil roku 1961 podmínku, že napřed musí být dohodnuta Společná agrární politika a teprve poté se bude jednat s Británií o přistoupení, a zejména proč na to celá Šestka přistoupila. Nepochopilo se, že to nebyl žádný tah proti Británii, ani schválnost. Šlo neustále, při prvním, druhém i třetím britském pokusu o členství o zájmy Společenství, které díky své dynamice integračního procesu přinášelo prospěch všem členům. Britští politikové postupovali stále v systému myšlení okamžitého prospěchu, tj. okamžitého naplňování pouze britských zájmů. Nereflektovali, že taktika „napřed společné investice, poté ještě výraznější společný zisk“ je mnohem výnosnější a dynamičtější.

Nadále se tedy nechápalo, že problém nebyl v de Gaulleovi, nýbrž v britských postojích, nechápalo se, že Pompidou v roce 1970 jednal stejně jako de Gaulle již roku 1961, tj. napřed se dohodne společná rozpočtová politika, teprve poté se bude jednat s Británií o konkrétních podmínkách přistoupení. Britská špička nepochopila dosah summitu ES v Haagu z prosince 1969, totiž že Společenství zde našlo novou dynamiku a nový smysl celého integračního procesu, nový smysl vzájemné podpory.

⁹⁰ Byť uznáme, že i již naznačený pouhý přechod na desetinný a metrický systém nebyl pouze formální záležitostí a že byl pro Británii velmi náročný jak organizačně, tak neméně i psychologicky.

Co se týče ekonomických poměrů v celosvětovém porovnání, tedy **Británie chtěla získat okamžité výhody** ze vstupu do Evropských společenství, zároveň se nehodlala vyvázat ze struktur mimo ES, byť již nejméně deset let bylo jasné, že hospodářský systém Commonwealthu a sterlingového pásma se rozkládá, že přináší Británii stále více problémů v porovnání s výhodami, že politická váha Commonwealthu upadá. Británie hodlala nadále konzervovat své zvláštní vztahy k USA, byť opět již přes deset let bylo jasné, že v této dvojici je stále slabším partnerem, resp. už není partnerem, nýbrž jen slabým pasivním vykonavatelem amerických zájmů, pokud již není přímo služebníčkem.

Britský vstup do Evropských společenství proběhl za celosvětových ekonomických těžkostí, resp. za počínající celosvětové hospodářské krize. Hrubý produkt ES za předchozí desetiletí před vstupem Británie, tj. za léta 1963-1972 zaznamenal ještě (přes všechny recese a ukončení etapy hospodářských závraků) roční průměrný přírůstek 4,5 %, kdežto Británie 2,9 %. Za kritické období 1973-1982 průměrný roční růst ES činil 2,1 %, Británie 1,2 %.

Nepřipravenost Británie na ekonomické otřesy ještě výrazněji ukazuje porovnání inflace. ES měla v období 1968-1973 průměrnou inflaci ročně 6,1 %, Británie 7,0 %; představovalo to tedy vcelku malý rozdíl. Zato za období 1974-1979 (tj. za období od kulminace prvního ropného šoku ke druhému ropnému šoku) měla ES jako celek roční inflační míru průměrně 11,3 %, kdežto Británie 15,7 %. Konkrétně v roce 1975 Británie trpěla inflací přesahující 25%, vysokým deficitem platební bilance, poklesem výroby, poklesem investic a rapidním růstem nezaměstnanosti.⁹¹ Za těchto okolností se britské veřejné mínění a nemalá část britské politické špičky uchýlily k falešné otázce: „Je členství Británie v ES přínosem?“

Všeobecné těžkosti vedly k rozkladnému stavu i v domácí politice. Volby v únoru 1974 konzervativci prohráli, labouristé však mohli vytvořit pouze menšinovou vládu. Po nových volbách v říjnu 1974 labouristé mohli sice vytvořit většinovou vládu, avšak vratkou; v Dolní sněmovně měli pouze o tři mandáty více, než představovala suma mandátů ostatních stran. Náhražkou se stala až pozdější Callaghanova dohoda s liberály, v zájmu udržení labouristické vlády u moci do konce řádného volebního období.⁹² Vláda měla přirozeně svázané ruce, nemohla podnikat jakákoli důraznější opatření. Hospodářské těžkosti pak znovu vyvolávaly duchy – princip národní suverenity, princip státního centralismu a princip nadměrných státních nástrojů pro oživování či ozdravování ekonomiky.

Co se týče **labouristické linie v otázce členství Británie v ES**, navrátil se premiér Wilson byl v podstatě téhož ražení jako Heath. Lze přímo tvrdit, že kdyby po volbách roku 1970 zůstal Wilson předsedou vlády, vyjednal by víceméně tytéž konečné podmínky pro vstup jako Heath. V momentě návratu do premiérského křesla však byly poměry již podstatně jiné a Wilson zaujal stanovisko „zásada členství Británie v ES je nenarušitelná, zato však konkrétní podmínky členství je nutno dojednat nově“.

⁹¹ OECD. Main Economic Indicators, Paris 1970-1980.

⁹² Šlo o dohodu na způsob „opoziční smlouvy“.

H. Wilson touto cestou rozběhl taktiku udržení domácího politického míru, přitom vlastně v konsensu jak většiny tábora labouristů, tak konzervativců. Uvnitř samotných labouristů by k danému momentu nemělo příliš smysl mluvit o nějakých výrazných křídlech, spíše šlo o větší tříšť názorů a proudů a o pragmatičnost jednotlivých politických předáků. Vedle uvedené orientace H. Wilsona však zcela jinou orientaci představoval James Callaghan, totiž že členství anebo nečlenství Británie v ES jsou nepodstatnou záležitostí oproti domácím politickým problémům. Callaghan měl přitom výtečné kontakty napříč celou stranou labouristů. Vedle toho již výše zmiňovaný Douglas Jay zůstával nesmiřitelným odpůrcem britského členství v ES, atp.

Nová projednávání podmínek britského členství v Evropských společenstvích byla oficiálně zahájena v červnu 1974. Britským ministrem zahraničních věcí byl tehdy J. Callaghan. Ten zaujal od počátku výrazně konfrontační postoj vůči ostatním členům ES. Wilson se zase stylizoval do role obránce britských zájmů, mj. otevřeně zesměšňoval harmonizační a regulační plány Evropské komise jakožto hororové historiky, plánující „euro-pivo“, „euro-chleba“, etc.

Taktiku britské vlády lze přirovnat k úsilí – na jedné straně držet vrabce v hrsti, na druhé straně zkoušet, do jaké míry by bylo možno přece jen výrazně změnit podmínky britského členství ve srovnání s původně dohodnutými za Heathovy vlády. Přitom byl akceptován obecný limit pro britské vyjednávání – základní smlouvy ES respektovat jako nepřekročitelné (jinak by si Británie proti sobě otevřeně poštvala všechny členy původní Šestky), zároveň však v rámci těchto smluv dojednat výhodnější podmínky.

45

Posléze byly jakožto zásadní záležitosti pro nové projednání vymezeny britské cíle: reforma Společné zemědělské politiky ES, přístup produktů z Commonwealthu na trhy ES, svobodná státní podpora průmyslu a regionům, nová (výhodnější) míra britského příspěvku do rozpočtu ES.

Co se týče Společné zemědělské politiky, poměry se výrazně změnily. Ceny potravin v zemích ES (poprvé!) byly v polovině sedmdesátých let nižší než ceny světové. Antipatie britského veřejného mínění vůči Společné agrární politice už tak nemohla mít takovou oporu jako dříve, resp. její reálné zdroje z největší části vymizely.

Ve věci přístupu zboží z Commonwealthu na trhy ES došlo mezičasem rovněž ke kvalitativnímu posunu; rozvojové země Commonwealthu z Afriky, Karibiku a Pacifiku byly pojaty do programu specifického asociovaného statutu k ES pro rozvojové země. Proces byl dovršen právě v roce 1975 dohodami z Lomé, navíc šlo o systém mnohem progresivnější než starý britský systém. Chtěla-li skutečně Británie chránit zájmy zemí Commonwealthu, pak nutno zdůraznit, že jeho starý systém fungoval na formálním principu reciprocity, tj. „něco za něco“; takový model však v praxi funguje vždy s výhodami pro hospodářsky silnějšího člena, tj. v tomto případě pro Británii. Systém z Lomé výrazně otevíral rozvojovým zemím přístup na trhy ES, aniž by vyžadoval srovnatelnou vstřícnost od dotyčných zemí. Vedle toho, resp. navíc mohla britská vláda poskytnout dohodnuté koncese zemím Commonwealthu; takto konkrétně byl řešen například dovoz cca 1,4 milionu tun cukru z Karibiku.

V záležitosti dovozu potravin z Nového Zélandu Wilson dojednal skutečně nové podmínky. E. Heath vyjednal přechodné období, které mělo skončit rokem 1977; nová dohoda prodloužila tento termín pro máslo (jakožto hlavní dovozní komoditu v potravinách z Nového Zélandu do Británie) a dále bylo dojednáno, že se podniknou speciální analýzy pro možnost prodloužení i pro sýry z Nového Zélandu.

Problém možných státních zásahů do průmyslového a regionálního rozvoje a problém státní podpory v těchto sférách, jakožto národního nástroje ovlivňování ekonomiky, byl protlačován britským ministerstvem průmyslu, a to jak samotným ministrem (jímž byl Tony Benn), tak vysokými úředníky ministerstva, kteří shodně zastávali pozice tvrdě zaměřené proti ES. Wilson a Callaghan v této záležitosti propagovali stanovisko, že právě dojednaný plán Evropského fondu regionálního rozvoje představuje dostačující a pro Británii plně vyhovující nástroj. Zároveň však oba hlásali, že politika státní podpory v těchto záležitostech není v rozporu s principy ES.⁹³

Nejchoulostivější otázkou pro britskou politickou špičku i pro veřejné mínění zůstávala **otázka britského příspěvku do rozpočtu** Evropských společenství. Na summitu v Dublinu skončilo projednávání věci patové, britské přechodné období do plného zapojení do příjmové stánky rozpočtu mohlo být prodlouženo nanejvýš o dva roky oproti původnímu termínu pěti let. Na druhé straně však Wilson dojednal jistá kritéria pro možnost znovuotevření jednání; tuto možnost měly obecně získat státy, jejichž čistý příspěvek do rozpočtu byl vyšší než čistý příjem. V tomto směru získal Wilson podporu spolkového kancléře SRN H. Schmidta.⁹⁴ Na druhé straně však francouzský prezident V. Giscard d'Estaing prosadil umírněnou formulaci, která ono právo na znovuotevření jednání o rozpočtových příspěvcích učinila pouze otevřenou záležitostí, bez zaručeného práva žadatele na přijetí jeho „oprávněných“ požadavků. Pochopitelně se v takových jednáních musely znovu a znovu kalkulovat veškeré další výhody, které konkrétnímu státu přináší členství v ES; a tak například právě Německo nakonec vždy rádo oním největším „čistým plátcem“ zůstávalo. A německý příklad měl být názorným poučením i pro Británii.

Nálady proti Evropským společenstvím se v Británii poněkud otupily a v samotné vládě se posílila orientace na pokračování britského členství v ES, nadále ovšem s kalkulací, že se později vyjednájí ještě další výhody. Největší protivník ES z řad vlády, Tony Benn, byl odsunut z ministerstva průmyslu a přesunut do politicky okrajového postu ministra energetiky.

Samotné zřízení Evropského fondu regionálního rozvoje v roce 1975, definitivně dojednané právě v Dublinu, však nenaplnilo původní britská očekávání. Především totiž měla Británie příliš velké oči; fond nebyl zřízen pro dotování zaostávajících oblastí, nýbrž pro promyšlené investice do restrukturalizace takovýchto oblastí. Smyslem tedy nebylo poskytovat těmto oblastem měkký polštářek, aby lépe přežívaly ve své zastaralé (či přímo odumírající) struktuře, nýbrž napomáhat, aby se tyto oblasti znovu ekonomicky dynamizovaly; výsledek takových injekcí přicházel pochopitelně až v delším čase. Británie následně celou věc spojovala s příliš vysokým podílem

⁹³ Což platilo jen při dodržení určitých konkrétních a přísných podmínek.

Společné agrární politiky na celkových výdajích ES a opakovaně vyhrožovala, že bude realizovat vlastní státní rozvojovou politiku vůči zaostávajícím regionům, a to za peníze, o něž sníží svůj příspěvek do rozpočtu ES.

Nejzřetelněji se však **Británie** momentálně prezentovala **jakožto nespolehlivý člen ES** v oblasti energetické politiky. Již výše bylo zmíněno, že Británie prosazovala společný postoj zemí ES vůči producentům ropy, na druhé straně však nemínila podporovat nějakou komplexní energetickou politiku ES, již žádala původní Šestka a nejdůrazněji SRN a Francie. Na prosinec 1975 byla svolána do Paříže konference k vyjasnění postojů mezi producenty ropy a spotřebiteli ropy. Bylo dohodnuto, že ES budou na této konferenci vystupovat jako společná jednotka. Británie ovšem právě tehdy zahájila vlastní těžbu ropy v Severním moři a vyhlásila, že jakožto producent ropy⁹⁵ bude mít na konferenci samostatnou delegaci a povede samostatnou politiku. Zejména H. Schmidt však tvrdě oponoval a sám proti Británii použil jinak oblíbenou britskou výhrůžku – že totiž SRN jako největší „čistý plátce“ do rozpočtu ES přehodnotí svou politiku a bude žádat přehodnocení politiky ostatních členů ES vůči Británii. Britská vláda částečně ustoupila, samostatnou delegaci do Paříže sice nevyslala, vymínila si však, že Callaghan na konferenci přednese krátce formulované britské stanovisko.

Callaghan takto skutečně vystoupil a navíc přitom zešíroka žvástal na téma zanedbání společné energetické politiky Evropských společenství. Tím ještě více popudil ostatní členy ES, nakolik zanedbání bylo prakticky čistou vinou Británie. Důvěryhodnost Británie takto silně poklesla, ostatní členové ES si vyvodili ponaučení, že Británie si vždy bude především hrát na vlastním písečku, že míra integrace a společné politiky, dosažená původní Šestkou, bude ze strany Británie trvale narušována, ne-li přímo ohrožována.

+

+

Pozdější komentátoři přišli mj. s bonmotem, že Heath dovedl do Evropy britskou elitu, Wilson tam dovedl celou britskou společnost. Na pozadí této zlomyslnosti stojí skutečnost, že Heath převzal roku 1970 štafetu od Wilsona ve třetím britském oficiálním pokusu o vstup. Stojí za připomenutí, že oficiální jednání o přistoupení Británie začala v červnu 1970, smlouva o přistoupení byla podepsána v lednu 1972 a k 1. lednu 1973 se Británie stala řádným členem ES. Proces byl takto mimořádně rychlý, s výše uvedenou britskou taktikou zametat skutečné problémy pod koberec, aby mohly být „s překvapením“ odhaleny až po realizovaném vstupu. Sama závěrečná fáze jednání⁹⁶ a zejména ratifikace již probíhaly vskrytu, v Británii neprobíhala žádná veřejná rozprava. Rozprava neproběhla ani bezprostředně po vstupu. Rozproudila se až opožděně, s intenzifikací koncem jara 1975, s vyvrcholením v referendu o britském členství v ES.

⁹⁴ Německo zůstávalo největším plátcem, zároveň však mělo nesporně i největší nepřímé zisky z fungování ES, totiž z volného přístupu německého zboží do celého prostoru trhu ES.

⁹⁵ Nebyla však exportérem!

⁹⁶ Na rozdíl od pokusu s první přihláškou!!

Vypsání referenda až v roce 1975 je víc než na pováženou. Z hlediska mezinárodního práva a práva ES, pokud již mělo být v Británii referendum vypsáno, tedy jako ratifikační referendum v období od podpisu smlouvy o přistoupení do momentu vlastního vstupu, tedy mezi lednem a prosincem 1972. **Referendum v roce 1975** znamenalo už jednoznačně referendum **o vystoupení z ES** či nevystoupení.

Wilsonova taktika ovšem sledovala ještě další vnitropolitické cíle a vsadila na propagandu „dodatečně v referendu znovupotvrdit přistoupení k ES“. Wilson byl silně motivován tím, že Heath ještě ve volbách 1970 sliboval, že vstup do ES se bude realizovat jedinečně „s plným a srdečným souhlasem parlamentu a lidu“. Vedle toho Wilson vyzvedal, že nyní se budou v referendu předkládat k posouzení nové podmínky členství Británie v ES, dojednané labouristy, a to podmínky podstatně lepší než ony dojednané konzervativci. Ostatně již od roku 1972 labouristé začali v politické propagandě používat tento kontrast, tj. „toryovské podmínky“ proti „labouristickým podmínkám“, které budou nově vyjednány po vyhraných volbách.

Referendum bylo přirozeně záležitostí mnohostranně kontroverzní; mnozí představitelé labouristů se obávali, že referendum může rozvrátit jejich vlastní stranu. Naopak Wilson kalkuloval, že mu referendum pomůže mj. v pacifikaci odborářského křídla strany labouristů, křídla, které momentálně výrazně posílilo tváří v tvář hospodářským a sociálním těžkostem.

Objevovaly se i obavy budoucího zneužití institutu referenda jako nástroje, jak obejít či odstavit parlament.⁹⁷ Argumentovalo se, že jde o nástroj protikladný ústavní praxi Británie, že v budoucnu bude možno referendum využít jmenovitě k zablokování zásadních reformních opatření, že referendem bude možno zasévat rozkol mezi vládou a vládní většinou (tj. poslanci téže strany) v parlamentě.

Zákon o referendu byl schválen koncem dubna 1975. K tomuto termínu byl už dokončen proces nového vyjednávání s ES. Sama vláda byla rozpolcena v otázce, zda nově dojednané podmínky přijmout; nakonec sedm ministrů hlasovalo proti a navíc si vymínili, že v průběhu referendové kampaně budou moci prosazovat své vlastní názory.

Termín referenda byl stanoven na 5. červen 1975. Přitom konfliktními zůstávaly nadále otázky: Do jaké míry bude referendum závazné? Jak se zachovat, jestliže záporné hlasy získají jen velmi těsnou většinu? Jak vůbec formulovat otázku pro referendum? Má být otázka uvedena nějakým doporučením pro voliče?

Nakonec byla přijata formulace: „Vláda vyhlásila výsledky nových dojednání podmínek členství Spojeného království v Evropském společenství. Domníváte se, že Spojené království má zůstat v Evropském společenství (Společném trhu)?“

Samotná formulace otázky jednak skutečně činila z referenda rozhodování, zda má Británie vystoupit či nikoli, zároveň znovu vypichovala obecný britský postoj, tj. nepochopení, co už

⁹⁷ Nešlo o plané teoretizování, nýbrž o dlouholetou zkušenost jižního souseda; právě takto bylo referendum intenzivně zneužíváno za prezidentství de Gaulle ve Francii.

všechno znamená dosavadní vývoj Společenství a čím má být toto Společenství v budoucnu, a to ani v ryším ekonomickém rozměru (o dalších rozměrech nemluvě); vyzvedá se pouze rozměr Společného trhu jakožto případná výhoda pro Británii.

Do propagandy za odpověď ANO se intenzivně zapojila britská národní organizace Evropského hnutí.⁹⁸ Mj. v počtu šesti milionů výtisků rozšiřovala brožuru s názvem „Ven z Evropy - ven z práce“. S tímž cílem se do propagandy zapojila i britská složka Evropské ligy za ekonomickou spolupráci, jejímž místopředsedou ostatně byl Geoffrey Rippon, hlavní vyjednaváč pro vstup Británie do ES v letech 1970-1971.

Obě uvedené vlivné organizace společně s několika dalšími vytvořily společné organizační zastřešení „**Británie v Evropě**“ (Britain in Europe) v březnu 1975. Tento blok byl naprosto nadstranický, resp. zahrnoval široké pole od konzervativců po labouristy; v jeho čele stál Roy Jenkins.

Vedle toho si labouristé vytvořili ještě další, specifickou organizaci „Labouristická kampaň za Británii v Evropě“ (Labour Campaign for Britain in Europe), v čele se Shirley Williams. Jejími členy bylo 88 labouristických poslanců, 21 labouristických členů Sněmovny lordů, 25 odborářských předáků. Tato organizace úzce spolupracovala se zvláštní odborářskou organizací „Odborová aliance za Evropu“ (Trade Union Alliance for Europe).

49

Za britské členství v ES se postavily jednoznačně mnohé odborové svazy, z klíčových svaz tzv. bílých límečků, svaz železničářů, svaz poštovních úředníků, svaz zaměstnanců obchodu. Stejně tak se za členství v ES jednoznačně vyslovila Konfederace britských průmyslníků. Dokonce i Svaz britských farmářů, který během šedesátých let se tak tvrdě stavěl proti členství v ES, začal momentálně kalkulovat, kolik by britským farmářům mohla přinést Společná agrární politika za změněných poměrů, a postavil se – pro mnohé překvapivě – za členství v ES. Podobně další proslulá antievropanská složka z šedesátých let, tiskové impérium lorda Beaverbrooka, počínaje deníkem Daily Express, obrátilo o stoosmdesát stupňů ve prospěch britského členství v ES.

Oproti tomu zastřešovací organizací antievropanských sil se stala **Kampaň národního referenda**. Ta však byla mnohem disparátnější a politicky příliš široce rozkročená. V čele organizace stál konzervativce Neil Marten, tvrdý Heathův odpůrce ještě z roku 1970. Jednou z hlavních složek organizace Kampaň národního referenda byl „Výbor na ochranu proti Společnému trhu“; ten vedl Douglas Jay, proslulý již v šedesátých letech, stejně jako silnou propagandou proti ES v letech 1970-1972. Další silnou složku představovala organizace „Británie, vystup!“, což byl jen nový název pro organizaci, působící již od počátku šedesátých let, původně pod názvem „Británie, zůstaň mimo!“ Dále se zapojily některé levicové odborové organizace, dále uskupení Tribuna z labouristů. Zapojily se rovněž některé složky ultrapravice. Zapojili se i ulsterští unionisté, dále skotští nacionalisté a walesští nacionalisté. Ke Kampaň národního referenda se přidružily ještě další speciální organizace s příznačnými názvy jako „Liga

proti společnému trhu“, „Britská liga práv“, „Labouristický ochranný výbor“, „Konzervativci proti Římské smlouvě“, „Liberální kampaň NE vůči společnému trhu“.

Kampaň se konkrétně rozvinula pod hesly za obnovu plné suverenity britského parlamentu v přijímání zákonů (ve smyslu, že nepřijatelné je jakékoli nadnárodní, resp. celoevropské právo), plné suverenity britského parlamentu v daňových otázkách, plné svrchovanosti Británie pro uzavírání veškerých obchodních smluv se zahraničím, atp. Projevila se i kampaň proti imigrantům, včetně otevřeně rasistických výlevů.

Kampaň proti ES trpěla nedostatkem financí; hlavním příspěvkem zůstal příspěvek vlády ve výši 125 tisíc liber.⁹⁹ Naopak proevropské síly nashromáždily díky dalším sponzorům téměř dva miliony liber. Dalším problémem antievropské kampaně se stala slabá podpora v tisku – z celostátních deníků stály za kampaní Tribune, Scottish Daily News a Spectator.¹⁰⁰

Protievropské síly nevytvořily žádnou skutečnou koalici zájmů. Na druhé straně však některá protievropská hesla nacházela v britské veřejnosti značnou odezvu, zejména, že Británie bude muset ES údajně přenechat svůj rybolov či své ropné zdroje. Ohlas nacházely i takové otevřené lži, jako že Británie bude muset obnovit brannou povinnost.

Perspektiva jednoho či druhého výsledku referenda měla i svůj regionální rozměr. Jednak se v Británii nacházely dlouhodobě chudé a relativně či absolutně stále chudnoucí oblasti, jako Wales, Skotsko, některé části severní Anglie; na druhé straně měla Británie regiony klasických industriálních boomů 19. a počátku 20. století, jimž však už došel dech, nakolik klasická průmyslová odvětví byla již historicky na odpis jakožto trvale nezisková, resp. častěji i přímo ztrátová. Bylo tedy možno argumentovat, že tyto regiony na přistoupení k Evropským společenstvím vydělají, že se růst nezaměstnanosti zastaví, ba naopak začne klesat, že zastaralý průmysl bude nahrazen novými, moderními podnikatelskými aktivitami. Na pozadí stál právě se rozvíjející Evropský fond regionálního rozvoje. Mimoto v rámci vstupu do Evropského společenství uhlí a oceli, jakožto složky ES, Británie už skutečně dostala značnou podporu pro restrukturalizaci těžby uhlí a ocelářství. Navíc si Británie měla ponechat práva v systému dosavadní národní podpory regionů.

Výhodu v časovém souběhu představoval rovněž úspěšný Wilsonův návrat z **konference předsedů vlád zemí Commonwealthu**, konané koncem dubna 1975 na Jamajce. Zde totiž získal sympatie za vyjednané kvóty povoleného dovozu z Commonwealthu do Británie, resp. i na trhy ES; celkově se představitelé jednotlivých zemí Commonwealthu vyslovovali, aby Británie zůstala v ES. Antievropská propaganda se zmožila jen na argument, že tyto názory šéfů vlád Commonwealthu nepřekryjí skutečnost, že většina obyvatel Nového Zélandu by se vyslovila proti členství Británie v ES.

⁹⁸ Šlo nadále o tutéž organizaci, u jejíhož zrodu stáli již v roce 1947 W. Churchill a D. Sandys. Srv. výše.

⁹⁹ Vláda se rozhodla poskytnout na referendovou kampaň oběma táborům, tj. na proevropskou kampaň stejně jako na protievropskou kampaň, příspěvek ve stejné výši, tj. po 125 tis. librách.

¹⁰⁰ Dále i s menším nákladem vydávaná a přímo z Moskvy finančně vyživovaná komunistická Morning Star.

V nejobecnější rovině antievropská propaganda argumentovala, že Británie v rámci ES brzy ztratí i svou politickou suverenitu a bude se muset podřídit diktátu komisařů ES. Proevropanské síly argumentovaly, že nejdůležitější složkou z orgánů ES je ministerská rada, a když bude třeba, může Británie použít princip Lucemburského kompromisu a aplikovat své právo veta. Nešlo tedy o nějakou abstraktní diskusi o suverenitě, nýbrž o to, jak mohou být chráněny britské zájmy, zda nezapojením se do žádných skutečně Británii zavazujících organizací, anebo zda ve více navzájem prorůstajícím světě Británie dokáže chránit efektivně své zájmy, zůstane-li izolována.

Další rozměr, v němž se propaganda dala úspěšně zneužít a velmi úspěšně rozvinout, byl nárůst hospodářských těžkostí Británie od počátku sedmdesátých let a jeho kulminace právě v roce 1975. Na jedné straně jednoznačným signálem k odpoutání se od USA se stala nová silná devalvace dolaru roku 1971 a následující rozhodnutí prezidenta Nixona o dovozní přírážce ve výši 10 % hodnoty zboží. Obojí velmi tvrdě zasáhlo britskou ekonomiku. Řada jiných ukazatelů byla však vyzvedána jako důsledek právě vstupu Británie do ES, zejména že tento vstup zapříčinil pasívní platební bilanci Británie v zahraničním obchodě. Vedle toho však bylo chronicky známo, jak problémy se slabou, resp. slábnoucí librou znamenaly vleklý a dlouhodobý problém, střídaný jen zřídka krátkodobými stabilizacemi. Na vstup do ES bylo rovněž sváděno, že je hlavní, ba jedinou příčinou nárůstu nezaměstnanosti a ztráty půl milionu pracovních míst, atp.

Mimořádně choulostivou otázkou zůstávala cena potravin. V letech 1973-1975 však rapidně rostly světové ceny potravin,¹⁰¹ takže v roce 1975 byly světové ceny již zřetelně vyšší než ceny potravin v rámci Evropských společenství; naopak ceny v ES zůstávaly za uvedené roky stabilizovány. Proevropské síly mohly argumentovat, že tento stav znamená garanci pro Británii a celkový úspěch Společné zemědělské politiky ES. Protievropské síly naopak vyhlášovaly, že původní britské ceny potravin byly nižší než ceny v ES a že britský spotřebitel musí doplácet na nevykonné kontinentální zemědělce, nakolik Británie zůstává velkým dovozcem potravin. Objevovala se varování, že britský spotřebitel bude muset nadále dotovat narůstající hory hovězího masa, hory másla a jezera vína, pro něž se těžko nachází odbyt. Protiargument pak zněl, že nejvýše ceny potravin z celé Evropy vyšplhaly v Norsku poté, co Norové v referendu odmítli vstup do ES.

Celkově však průzkumy veřejného mínění ukázaly, že rozvinutá diskuse (včetně ploché až primitivní propagandy) posunovala názory k proevropským trendům. Již během května 1975 bylo jasné, že referendum dopadne kladně ve smyslu podržení britského členství v ES. Nakonec hlasování přineslo 67,2 % hlasů, tj. **mírně přes dvě třetiny pro podržení členství**, proti tomu jen 32,8 %, tedy slabou třetinu hlasů za vystoupení Británie z ES. Wilson okamžitě zdůraznil, že takovouto většinu doposud v parlamentních volbách žádná britská vláda nezískala.¹⁰²

¹⁰¹ Na růst tlačily tvrdě USA, sledovaly navyšování ceny obilí úměrně růstu ceny ropy, mj. prosazovaly princip „za barel ropy maximálně bushel pšenice“.

¹⁰² Následná souhrnná Wilsonova reflexe: WILSON, H.: Final Term. The Labor Government, 1974-1976, London 1979.

Z hlediska regionálního rozložení výsledků se nejsilnější podpora členství Británie v ES projevila v jihovýchodní Anglii, tedy v nejrozvinutější a nejlidnatější části Británie. Paralelně se přirozeně uplatnil i fenomén geografické blízkosti kontinentální Evropy.¹⁰³ Podpora členství slábla směrem na sever a zejména směrem do Skotska. Přesto absolutní většiny proti členství bylo dosaženo pouze na Shetlandech a na západních ostrovech. Co se týče politických stran, za členství v ES hlasovala jak většina konzervativních voličů, tak většina (byť ne tak výrazná) voličů labouristických. Přesto komentátoři hodnotili hlasy pro členství jako hlasy spíše vyčkávající, nikoli jako hlasy jednoznačně rozhodné či skutečně srdečné;¹⁰⁴ tedy lze vycítit další vyčkávání, co ještě členství případně nového pozitivního přinese, či – v horším smyslu – jaké další výhody a ústupky dokáže ještě vláda vyjednat v dalších kolech.

Už to naznačuje širší problém, že totiž ani po referendu se Británie stále ještě nestala plnohodnotným členem ES, stále chtěla figurovat jako „hostující člen“. Nalomení tohoto mechanismu přicházelo teprve od roku 1984, od již zmíněných dohod z Fontainebleau.

+

+

Referendum mělo i vnitropolitické důsledky – rozpoltilo obě hlavní politické strany. Proto okamžitě (a ještě tvrději od vyhraných voleb 1979) konzervativci „šlápli na brzdu“ a nejvýraznější proevropské osobnosti byly vytlačeny do pozadí. Mj. M. Thatcher se stala novou předsedkyní na kongresu konzervativců právě roku 1975. Labouristé však dopadli mnohem hůře; posílilo v nich levé křídlo a po prohraných volbách 1979 došlo k úplnému rozkolu strany. Z pravého křídla vykrystalizovala roku 1981 Sociálnědemokratická strana;¹⁰⁵ následovala série dalších volebních neúspěchů a celkové oslabení labouristů a teprve nástup nové generace politiků typu T. Blaira a posun labouristů zpět k politickému středu vrátil tuto stranu na výsluní britské politiky.

Jedním ze zřetelných projevů, resp. důsledků britské „evropské“ politiky po roce 1975 se stalo **odmítání společné měnové politiky** ES. Mj. již roku 1976 za pokračující krize libry přicestoval do Londýna jeden z nejvýznamnějších představitelů Bundesbank, Karl Otto Pohl; ministr financí Denis Healey ho přivítal výrazy: „Co zde pohledáváte? To je naše záležitost!“¹⁰⁶ Teprve po intervenci spolkového kancléře H. Schmidta se postoj britské vlády posunul do smířlivější polohy.

Opakovaně se v britských vládních kruzích objevovaly proslovy a memoranda na téma inkompatibility britské ekonomiky s celní unií ES, s návrhem řešit věc vystoupením z ES. Znovu vystoupily iniciativy řešit hospodářské problémy obnovou transatlantické spolupráce a dále rovněž prostřednictvím institucí jako Mezinárodní měnový fond a OECD.

Naopak německý kancléř Schmidt a francouzský prezident Giscard d'Estaing tvrdě kritizovali hospodářskou strategii Carterovy administrativy a to opakovaně. Důsledkem britských postojů se

¹⁰³ Mj. přesně též mechanismus fungoval i v referendech 1995 o přistoupení Švédska, Finska (i Norska).

¹⁰⁴ BUTLER, J. – KITZINGER, U.: The 1975 Referendum, Basingstoke 1976, s. 280.

¹⁰⁵ Později se sloučila s liberály do dnešní Liberálně demokratické strany.

¹⁰⁶ BURK, K. – CAIRNCROSS, A.: Goodbye Great Britain?: The 1976 IMF Crisis, London 1992, s. 90.

stalo rovněž upevnění staré osy Bonn-Paříž, jen pod novým vedením. Již jmenovaná francouzsko-německá dvojice po celé období 1974-1981 formovala znovu tyto úzké francouzsko-německé vztahy do podoby společného hnacího motoru celých Evropských společenství. Všechny důležité záležitosti napřed spolu předjednaly Německo a Francie a následně je jednoznačně prosazovaly v ES.¹⁰⁷ Schmidt byl posléze otevřeně ironizován, že na zasedáních Evropské rady velmi často začíná svůj proslav výrazem: „President¹⁰⁸ a já jsme přesvědčení...“

Průzkumy veřejného mínění podle Eurobarometru ukazují, že názor, že členství Británie v ES je dobrá věc, zastávalo na počátku osmdesátých let už jenom 24 % Britů.¹⁰⁹ Tomu v relaci stojí i mimořádně nízká volební účast Britů ve volbách do Evropského parlamentu – roku 1979 necelá třetina.¹¹⁰

Británie dále například velmi intenzívně překážela zavedení přímých voleb do Evropského parlamentu s podezřením, že se takto jediné uspíší přechod k federalizované Západní Evropě. Doprovodným jevem se stalo dohadování kolem volebního systému – zda lze připustit, aby britští zástupci do Evropského parlamentu byli voleni poměrným systémem.

V roce 1979 vyhráli volby konzervativci a premiérkou se stala až do roku 1990 M. Thatcher. Její **diplomacie** dostala trefné označení **megafonová**, vůči ES se projevovala jako výrazně antagonistická. Způsoby jejího osobního jednání popuzovaly jmenovitě jak H. Schmidta, tak V. Giscarda d'Estaing, neméně rovněž ostatní představitele zemí ES. Francouzského presidenta iritovala Thatcher natolik, že ji v jemnějších vyjádřeních označoval za nevychovanou, ostřeji pak jako „dceru kramáře“ apod. a začal se k ní chovat s noblesní distancí. Thatcher to ve své samolibosti vnímala jako projevy povýšenectví a po straně pomlouvala francouzského presidenta ze snobismu. Okamžitě po nástupu Reagana do presidentského úřadu Thatcher začala obnovovat a upevňovat „zvláštní vztahy“ Británie s USA, až si vysloužila posměch, že přeměnila Británii v řadový členský stát USA.

Thatcher každoročně otvírala otázku britského příspěvku do rozpočtu ES a otázku Společné zemědělské politiky ES. Na zasedání Evropské rady ve Fontainebleau v červnu 1984 se Thatcher pokusila poštvat proti sobě Francii a Německo. Nakonec se podařilo dojednat limity rozpočtu ES ve smyslu relativní stabilizace; pouze v případě, že objem výběru DPH v Británii by se dostal do rozporu s očekávaným britským příspěvkem do rozpočtu ES, konkrétněji, pokud by poměrový rozdíl přesáhl dohodnutou hranici, Británie by měla právo znovu nastolit otázku změny výše svého příspěvku do rozpočtu ES. Přitom tento přímý příspěvek Británie byl velmi malý; rozhodující část rozpočtových příjmů ES byla postavena na výběru cla na dovoz zboží z oblastí mimo ES, nikoli na přímém příspěvku členských zemí.

¹⁰⁷ Pro následující období takto (a ještě intenzívněji) opět úspěšně fungovala dvojice Helmut Kohl a François Mitterand.

¹⁰⁸ Tj. Valéry Giscard d'Estaing.

¹⁰⁹ Kdežto Belgičanů přes 90 %. Srv.: Europe as Seen by Europeans: European Pooling 1973-1986, Luxembourg 1986.

Nejpomalejší loď konvoje

V etapě bezprostředně po zasedání Evropské rady ve Fontainebleau se zdálo, že britská vláda obrátila k pozitivním postojům, k politice kooperace, ba dokonce přínosu k rozvoji celoevropských záležitostí. To však netrvalo dlouho. Jakmile došlo na realizaci Jednotného evropského aktu, **Thatcher začala** vysloveně provokovat a **vyvolávat konflikty** s většinou členských států Evropských společenství. Hodlala touto cestou zvyšovat, resp. upevňovat svou domácí popularitu a zároveň tím zakrývat nezdary hospodářské politiky své vlády. Thatcher hodlala zneužívat i fakt, že z Devítky se postupně do roku 1986 stala Dvanáctka, tudíž různoběžnost zájmů ve Společenstvích se zvýšila. Britská vláda tedy teoreticky mohla doufat, že snadněji nalezne podporu alespoň u části členů a že především už prakticky nehrozí, že by se Británie mohla v ES dostat do izolace.

Zejména ve snahách Británie blokovat další rozšiřování témat, v nichž se má hlasovat v Radě ministrů většinově a nikoli už jednomyslně, tuto linii Británie sledovaly i Dánsko a Řecko. Thatcher hodlala těžit i z výměny politické špičky ve Francii a v Německu. (Její vztahy k H. Schmidtovi i V. Giscardovi d'Estaing se ke sklonku jejich vlády dostaly plně k bodu mrazu.) F. Mitterand a H. Kohl zpočátku skutečně nedokázali najít dostatečně pevné postoje vůči Thatcher, resp. si s ní nevěděli rady. Thatcher hodlala znemožnit obnovu francouzsko-německého tandemu ve Společenstvích; Brzy se však i Mitterand a Kohl navzájem sblížili, a to nakonec ještě více než jejich předchůdci, a pro Thatcher v závěru osmdesátých let už opět nezbyvalo než zaujímat otevřeně konfrontační postoje, zejména vůči zemím původní Šestky.

Thatcher takto postupovala, byť již od poloviny osmdesátých let opakovaně narážela na poučení, že konfrontační postoj není vždy efektivní a že nevede k prosazení britských zájmů v jejím pojetí. Přesto se jí alespoň dařilo blokovat nárůst nákladů na Společnou zemědělskou politiku; každé absolutní zvýšení britského příspěvku do rozpočtu Evropských společenství Thatcher podmiňovala snížením podílu společné zemědělské politiky na celkovém objemu rozpočtu ES, nejdůležitěji právě v letech rozpočtových krizí ES, tj. 1984 a 1987/88.

Trendy k užšímu evropskému sjednocování zřetelně odstartované v letech 1983-1984¹¹¹ přijímala britská vláda s velmi smíšenými pocity. Případnou podporu pak velmi důrazně diferencovala, resp. komplexnost integračních programů opět důsledně rozbíjela a postupovala metodou „vylupování rozinek z koláče“. Jakékoli kroky, které by jen náznakem mohly znamenat sebemenší omezení britské suverenity, byly tvrdě odmítány, jmenovitě znovu a znovu chronický a pověstný problém posílení kompetencí Komise ES a rozšiřování principu většinového hlasování

¹¹⁰ Italů tehdy přišlo přes 85 %.

v Radě ministrů. Na druhé straně britská vláda podporovala kroky v odstraňování veškerých překážek volného pohybu zboží. Dále například vítala uplatňování mechanismu Evropské politické spolupráce a dokonce vyžadovala její intenzifikaci. Tato metoda harmonizace zahraniční politiky zemí ES totiž znamenala pouhou užší spolupráci nezávislých vlád. Britská vláda rovněž důrazně trvala na **podržení principu možného národního veta** vůči rozhodnutím orgánů Evropských společenství.

Thatcher si takto ovšem vykoledovala, že zasedání Evropské rady ve Fontainebleau na Mitterandův návrh přijalo princip „dvourychlostní Evropy“. Tedy užší jádro v rámci ES, například bez Británie (a to nejčastěji), bude urychleně pokračovat v integračním procesu, přičemž však pouze toto jádro bude čerpat výhody z nově podniknutých integračních kroků. Na „váhavé“ členy ES se nebude čekat, přitom tyto členové budou mít možnost volby pouze ve smyslu „buď všechno nebo nic“, tedy nové výhody plynoucí z integračního procesu budou neoddelitelné od nových závazků. Jmenovitě vůči Británii to tudíž mělo znamenat zásadu: kdo bude chtít vetovat, nebude smět profitovat.

Vzdorovat takto otevřenému tlaku za každou cenu by sice bylo pro Thatcher možné, nikoli však praktické. Proto až překvapivě nakonec couvla ve věci **britského přijetí Jednotného evropského aktu**,¹¹² proti tomu nutno zdůraznit, že ratifikace Jednotného evropského aktu v Dolní sněmovně proběhla až překvapivě hladce, bez významnějšího projevu odporu.

55

Konflikty znovu zvláště razantně akumulovaly v roce 1989. Thatcher se dostala do **stavu otevřeného nepřátelství vůči** novému **předsedovi Komise ES J. Delorovi**; dále např. tvrdě napadala Sociální chartu ES. Nakonec mj. i právě kvůli evropským záležitostem se Thatcher dostala do narůstajícího rozporu s ostatními činiteli konzervativní strany. Thatcher dlouhodobě striktně odmítala vstup Británie do evropského měnového řetězce; jakmile však od července 1990 se začalo s uplatňováním první fáze Evropské měnové unie, musela Thatcher couvnout a Británie v říjnu 1990 vstoupila do evropského měnového řetězce. To již znamenalo jeden z příznaků, že vlastní strana železnou lady odepisuje; v listopadu byla v premiérské funkci vystřídána Johnem Majorem.

V „evropských záležitostech“ v otázce, jakou roli má hrát Británie v Evropských společenstvích, zůstávali konzervativci hluboce rozpolceni. Na odvolání Thatcher však měli zásadní podíl i špičkoví antievropsky orientovaní konzervativci, kteří hodnotili evropskou politiku M. Thatcher jako příliš jednostrannou, netaktickou a svéhlavou a tudíž ve svých důsledcích poškozující Británii.¹¹³

¹¹¹ Vedle výše již zmíněných kroků nutno připomenout vůbec nejzřetelnější integrační program: Z podnětu, který podal Altiero Spinelli, přijal Evropský parlament v únoru 1984 „Návrh smlouvy o Evropské unii“.

¹¹² Ve svých pamětech otevřeně přiznává, že šlo o krok proti její vůli, že tak učinila pod soustředěným nátlakem ostatních zemí ES, Komise ES, Evropského parlamentu, atp. THATCHER, M.: *The Downing Street Years*, London 1993, s. 547-548.

¹¹³ Cenné postřehy k politice M. Thatcher, včetně psychologizujících: URBAN, G.: *Diplomacy and Disillusion at the Court of Margater Thatcher: An Insider View*, London 1996.

Naopak John Major vystupoval tak, že bylo obtížné ho zařadit jak k „euroskeptickému“ tak k „eurofilskému“ křídlu strany. Každopádně se **Major** prokazoval jako **mnohem pružnější vyjednávač a taktik** a zejména skoncoval se stylem otevřené konfrontace vůči partnerům v ES. Pro Evropu nabyla změna v postu britského premiéra zásadního významu s ohledem na probíhající jednání nad přípravami Evropské měnové unie a na kroky směrem k politické unii. Přitom ovšem Ruud Lubbers, nizozemský premiér, hodnotil „posun“ v britské politice přirovnáním, že Major je „paní Thatcher bez obušku“.

Podobně jako Thatcher i Major preferoval dokončení procesu konstituování jednotného vnitřního trhu ES, zároveň se stavěl tvrdě proti zrušení možnosti „národního veta“ v rozhodování ES, proti jakýmkoli mechanismům připomínajícím federativní strukturu a jmenovitě aktuálně považoval za nepřijatelné a nežádoucí zmíněné přípravy měnové unie a politické unie.

Major dával dále **přednost** dalšímu **rozšiřování Evropských společenství** o nové členy před prohlubováním integrace. Dokonce spoléhal na to, že rychlé rozšíření ES o Rakousko, Švédsko a další státy ESVO, jakož i o osvobodivší se státy střední a východní Evropy, svými nároky a problémy zablokuje a znemožní záměr politické integrace. Proti tomu jmenovitě Francie a znovusjednocené Německo vyzvedaly jako absolutní prioritu dobudování jednotného vnitřního trhu a kontinuálně s tím i přechod k Evropské unii; teprve poté může přijít rozšíření. Navíc Francii (i státům Beneluxu...) šlo o to, že silné sjednocené Německo bude v užší integraci pod jednoznačnější kontrolou, finanční síla Německa bude pod plnou kontrolou v rámci Evropské měnové unie, atp. Na druhé straně paradoxně i spolkový kancléř Kohl potřeboval prohloubení integrace, a sice jako nástroj proti domácí opozici.

Britská diplomacie v souvislosti s **přípravami Maastrichtské smlouvy** působila skutečně velmi pružně; nevystupovala konfrontačně a dosáhla ze svého hlediska značných kompromisů. Z hlediska rozvoje evropské integrace to pak opět znamenalo silné zdržení. Jmenovitě trendy k politické unii nakonec přinesla Maastrichtská smlouva pouze náznakově. Tzv. druhý a třetí pilíř Evropské unie byly ustaveny zásadně na modelu mezivládního dohadování a rozhodování, nikoli na skutečně nadnárodním principu.¹¹⁴

A tak na jedné straně byla pro Británii akceptovatelná i (dodnes obecně kontroverzní vzhledem k NATO) „společná obranná politika“ EU; za předpokladu zaujetí společných postojů by Británie byla připravena jít i do konkrétních společných akcí. Na druhé straně si však Británie vymínila, že co se týče třetí fáze Evropské měnové unie, nebude tato fáze zatím pro Británii závazná a Británie se sama dodatečně rozhodne, zda a kdy do ní vstoupí. Podobné postoje zaujala k Sociální kapitole.¹¹⁵

¹¹⁴ Majorovo stanovisko pro vyjednávání, vedoucí k Maastrichtské smlouvě: Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 199, cols. 269-281, 20 November 1991.

¹¹⁵ Uvážlivou analýzu britských postojů při vyjednávání Maastrichtské smlouvy podává 15. kapitola „John Major: Between the Party and the IGC“ (v konfrontaci s vyjednávacími pozicemi dalších zemí Evropských společenství), in: DYSON, K. – FEATHERSTONE, K.: The Road to Maastricht. Negotiating Economic and Monetary Union, Oxford 1999, s. 644an.

Velké problémy měl posléze Major i s ratifikací Maastrichtské smlouvy vzhledem k silné opozici ve vlastní straně. Při této příležitosti mj. znovu vehementně vystupovala i Thatcher v čele těch, kdo požadovali úplně pohrbit celou Maastrichtskou smlouvu (a jmenovitě celý projekt Evropské měnové unie). Teprve po druhém dánském referendu¹¹⁶ odpor začal slábnout a 2. srpna 1993 i Británie ratifikovala Maastrichtskou smlouvu, s platností výše uvedených výhrad.¹¹⁷

Nadále však zůstávaly otevřené i naprosto principiální otázky. Především britská vláda stále považovala mezivládní vyjednávání za optimální a klíčový princip v rozhodování v Evropské unii a vyžadovala jeho co nejširší uplatňování. Naopak většina členů EU považovala za klíčový mechanismus uplatnění principu supranacionality a mezivládní dojednávání mělo zůstat prvkem pouze doplňkovým.

Britské pozice se znovu otevřeně projevíly v souvislostech mezivládní konference určené již samotnou Maastrichtskou smlouvou k vyhodnocení praktických důsledků smlouvy a k návržení případné revize. Tato konference proběhla v Turíně v březnu 1996. Britská vláda již předem zveřejnila svůj postoj pod charakteristickým názvem „**Partnerství národů**“,¹¹⁸ opět tedy se známým zdůrazněním principu mezivládního dojednávání v EU. Proti tomu francouzská vláda rovněž zveřejnila svůj programový postoj, který se přiblížil britskému v jediném bodě, totiž formulaci principu národního státu; jinak se britské a francouzské postoje zásadně rozcházel, počínaje otázkou uplatnění většinového hlasování a konče například obrannou politikou Evropské unie. Svou vizi dalšího rozvoje Evropské unie předložila i evropská komise a zveřejnila pod názvem „Prohloubit politickou unii a připravit rozšíření“. Postoj německé vlády zveřejněn nebyl, avšak jen proto, nakolik byl všeobecně známý. H. Kohl ještě intenzivněji navázal na někdejší Adenauerovu linii ve smyslu, že pevné zakotvení Německa v evropské integraci je zárukou zachování demokracie a nejlepší obranou proti novému růstu německého nacionalismu, konkrétně že silná politická integrace v rámci EU bude hrází proti aktuálním ultrapravým i ultralevým projevům německého nacionalismu, plynoucím ze sjednocení Německa. V rámci posílení integračních mechanismů Kohl jmenovitě prosazoval výrazné posílení role Evropského parlamentu a tím omezení „deficitu demokracie“ v mechanismech Evropské unie. To vše bylo neslučitelné se zájmy vlády Velké Británie.

Britská konzervativní vláda a další představitelé politické špičky systematicky útočili prakticky proti všemu úsilí po reformách Evropské unie i proti všem krokům vedoucím k sevřenější EU, k vyšší míře integrace, zejména proti pokusům dále rozšiřovat uplatňování rozhodnutí kvalifikovanou většinou namísto jednomyslnosti (a tím britskému právu veta) i proti dalším.

Obzvláště soustředěně pak torpédovali britští politikové pokusy přenášet na druhý a třetí pilíř EU institucionální a rozhodovací mechanismy uplatňované ve starých původních Evropských společenstvích, jmenovitě pro oblasti obrany, zahraniční politiky i pro oblast spravedlnosti, atp.

¹¹⁶ Referendum 18. května 1993 schválilo Maastrichtskou smlouvu (první referendum přineslo negativní závěr).

¹¹⁷ V říjnu 1993 mohla být celá ratifikační procedura završena v Bruselu.

¹¹⁸ „Bílá kniha“ z března 1996: A Partnership of Nations: The British Approach to the Intergovernmental Conference 1996, London 1996.

Nevraživě reagovali na návrhy Bonnu a Paříže učinit ze Západoevropské unie ústrojný a vnitřní článek EU, ba i na pouhé návrhy podřídit Západoevropskou unii politické kontrole Evropské unie. Tím spíše idea evropské armády a sjednoceného velení byla tvrdě zamítána. Ani pod tlakem prohlubujících se konfliktů v bývalé Jugoslávii i třenic mezi Tureckem a Řeckem, které EU nedokázala nikterak ovlivňovat, natož zvládat, nehodlala Británie připustit skutečné uplatnění principu společné zahraniční politiky. Byla ochotna tolerovat nanejvýš roli mluvčího Evropské unie pro zahraniční politiku, který by byl plně podřízen Radě ministrů EU. Obecně se britská politika držela **linie zablokovat a vetovat jakékoli změny v EU**.

Britští konzervativní politikové rovněž neustále štváli proti Evropskému soudu v Luxembourgu. Štváli i proti Sociální chartě EU; zde však časem vycítili, že tímto nahrávají politické body ve prospěch labouristů. Přenesli ovšem své útoky proti labouristům jako takovým, proti jejich momentálnímu vůdci Johnu Smithovi i proti jeho nástupci Tony Blairovi; označovali labouristy za přikyvovače Bruselu, za pudly Bruselu, za zrádce národních zájmů, za eurofanatiky, kteří proto nesmí být připuštěni k vládě. Ve skutečnosti však i v labouristickém vedení působilo množství „euroskeptiků“ jako Tony Benn, Denis Skinner, Ken Livingstone, Diane Abbott a další.¹¹⁹

Avšak ani Blair nebyl žádným evropským federalistou; kalkuloval chladně, co je britským zájmem, počínaje problémem společné měny. I její aplikování musí být podřízeno britským zájmům, resp. přinejmenším musí přinést Británii výhody.

Majorova vláda si zformovala vizi o Británii jakožto „Hongkongu v Evropě“. Británie proto nesmí přijmout Sociální chartu ani obdobné normy, Británie má být příznačná nízkými výrobními náklady, vysokou pracovní flexibilitou (tj. minimalizovanou právní ochranou práce) a minimální regulací ekonomiky. Díky tomu britský průmysl převládne nad svými evropskými konkurenty, do Británie se přednostně budou hrnout zahraniční investoři jakožto do výhodného prostoru.

Dalším taktickým záměrem Majorovy vlády bylo využít každé záminky k odkládání rozhodnutí, zda Británie vstoupí do Evropské měnové unie.¹²⁰ (Z ostatních členů Evropské unie se podobné linie drželi pouze Dánové.) Když byly zveřejněny přísné podmínky členství v Evropské měnové unii, Major toho využil. Jeho vláda vyhlásila podmínky za nerealistické; předpokládala, že pro polovinu tehdejších členů EU budou nesplnitelné. Zároveň však stále odkládala samotné rozhodnutí, zda Británie vstoupí či nikoli, chtěla pro Británii roli spoluúčastníka na tvorbě Evropské měnové unie, jejich konkrétních mechanismů, zároveň však její vlastní rozběhnutí oddalovat.

Nesoulad mezi Británií a jejími francouzskými a německými partnery se prohluboval i v otázce budoucího rozšíření Evropské unie.¹²¹ Vstup Rakouska, Švédska a Finska (tj. rozšíření počtu

¹¹⁹ V březnu 1996, tedy právě v době, kdy Dolní sněmovna projednávala zmíněnou „Bílou knihu“ konzervativní vlády k mezivládní konferenci, podepsalo 50 členů labouristické frakce dolní sněmovny antievropskou deklaraci „Europe Isn't Working“.

¹²⁰ SELDON, A.: Major: A Political Life, London 1997, s. 348an.

¹²¹ Sama Francie s Německem přitom v této otázce neměly jednotné stanovisko.

členů na 15) si vyžádal institucionální změny, tím spíše, že se objevili další vehementní kandidáti členství.¹²² Majorova vláda se přitom již od roku 1994 držela stanoviska, že další prohlubování evropské integrace je zbytečné, že přistoupení i poměrně velké části členů je třeba dát přednost. Výsledkem se tudíž nevyhnutelně stane „**vícerychlostní Evropa**“, v níž se sevřenost dosavadních rozhodovacích mechanismů zpětným chodem rozmělní. Ideálem Majorovy vlády bylo, aby si každá země – a především sama Velká Británie – určovala podle vlastního rozhodnutí svůj rytmus fungování v Evropské unii, svou výhodnou míru zapojení či nezapojení. Major přitom rád mluvil o „flexibilitě“, o „variabilní geometrii“, atp.

Takové kroky by ovšem znamenaly rozbití samotných základů, podle nichž se rozbíhaly mechanismy ještě Evropského hospodářského společenství od roku 1958. Tedy rozhodovací mechanismy Evropské unie by se ochromily, integrační proces by fakticky vstoupil do fáze demontáže.¹²³ Reakce většiny členů Evropské unie na tyto britské záměry byla zcela odmítavá, až nepřátelská. H. Kohl otevřeně varoval, že Británie si má přestat hrát na „nejpomalejší loď konvoje“, že jí nebude dovoleno ostatní brzdit.¹²⁴ Evropská komise pak nechala vypracovat celý programový materiál, požadující posílení politické unie a zároveň institucionální přípravu EU pro rozšíření.

Major nato osobně s velkou výmluvností začal přesvědčovat partnery v Evropské unii, že role Británie v EU není negativní, že Major osobně má svou vizi o EU, že není euroskeptik, nýbrž realista. Na druhé straně na domácí půdě vedl Major jednoznačně linii zablokovat jakýkoli pokrok v procesu prohlubování evropské integrace.

Major měl při celé své taktice na zřeteli křehkou jednotu konzervativní strany a zejména rostoucí sílu „euroskeptiků“. Od roku 1995 měli euroskeptikové i v samotné britské vládě již převahu; mnohým z nich se tehdy dostalo i přesnějšiho označení „eurofobové“.¹²⁵ Přesto i křídlo „eurofilů“, byť v defenzívě, zůstávalo aktivní, v čele s osobnostmi jako Kenneth Clarke, Michael Heseltine, Douglas Hurd a stále ještě vitální Edward Heath. Major sám se nadále označoval jako „eurorealista“, přitom však jeho volební kampaň roku 1994 již otevřeně přebírala rétoriku euroskeptiků.

Vůči orgánům Evropské unie podnikal Major nikoli jen formálně teatrální gesta, nýbrž **tvrdé zásahy** ve jménu „národních zájmů“. Příkladem je jeho veto proti volbě Jean-Luca Dehaene za nového předsedu Evropské komise.

Postoje britských euroskeptiků se ovšem rozcházel s realitou. Z prohlubování procesu evropské integrace měla Británie výrazný prospěch a od poloviny roku 1992 se ukazovalo, že má

¹²² Nejvýrazněji Visegrádská čtyřka.

¹²³ Naopak německo-francouzská koncepce „dvourychlostní Evropy“ byla zcela protikladná. Totiž pokročilejší část Evropy („která má vůli“, řečeno ještě Churchillovou terminologií) rozběhne sama další fázi integračního procesu a zbytek členů EU se na ni bude postupně dotahovat. Názorným příkladem konkrétního kroku tohoto typu je Schengenská dohoda.

¹²⁴ The Independent, 20. 2. 1996.

¹²⁵ Část z nich již na sjezdu konzervativní strany v roce 1994 otevřeně požadovala vystoupení Británie z EU.

ze všech členských států EU prospěch vůbec největší. Její podíl na vnitroeurospkém obchodě razantně narůstal, naopak například podíl jak Německa tak Francie klesal.

Major ovšem očekával krach projektu Evropské měnové unie, škodolibě například komentoval, že k počátku roku 1996 ani Německo ani Francie neplnily kritéria vstupu do budoucí euro-zóny (a že je vlastně momentálně plnily pouze Lucembursko a Irsko). Euroskeptická složka konzervativců vyžadovala, aby s výhledem na budoucí parlamentní volby v Británii bylo jednoznačně formulováno, že Británie jednoznačně a jednou provždy odmítá začlenění do Evropské měnové unie. Do hry přišel i požadavek referenda k této otázce s tím, že výsledek by byl pro britskou vládu závazný. Euroskeptici samozřejmě očekávali, že v referendu zvítězí jejich stanovisko, na druhé straně však i někteří proevropsky zaměřeni činitelé byli ochotni přistoupit na toto riziko. Ti naopak předpokládali, že zastoupení euroskeptiků v britské politické špičce je nepoměrně silnější než v samotném voličstvu. První požadavky po referendu byly stavěny ještě na podzim 1994.

Proti tomu Clarke jakožto ministr financí hlásal a prosazoval koncepci, že měnová unie je přirozeným a logickým důsledkem jednotného trhu a že zůstat bokem se pro Británii velmi prodraží.¹²⁶ Clarke zároveň i například vůči finančnímu výboru Dolní sněmovny vyhlášoval za mýtus, že jednotná evropská měna by vedla k evropskému superstátu. Clarke souběžně tvrdě odmítal i zmíněné referendum.

Euroskeptikové chtěli prosadit, aby referendum (a zejména kampaň k němu) mělo co nejširší záběr a fakticky zahrnuje rozhodování o budoucnosti Británie v Evropské unii vůbec; Clarke proti nim prosadil alespoň značnou redukci – referendum mělo figurovat pouze v programu konzervativců pro nejbližší volby s tím, že budoucí vláda konzervativců takové referendum vypíše jakožto zúžené na čistě otázku vstupu do Evropské měnové unie, přičemž výsledek referenda bude pouze konzultativní, nikoli závazný.¹²⁷

Vývoj se zkomplikoval po březnu 1996 kvůli „nemoci šílených krav“ a následnému rozhodnutí Evropské unie o zákazu obchodu s britským hovězím masem a o dalších přísných a nákladných veterinárních opatřeních. Britská vláda reagovala politikou blokovat v Evropské unii vše, co zablokovat půjde.¹²⁸ Navíc provokovala i populistickými výroky, že Evropská unie je „Třetí říší, ovládanou sjednoceným Německem“, apod. Jako reakce zejména francouzské a německé vlády následovala formulace, že již nadále nebudou podnikat žádné kroky, které by měly pomáhat Majorovi v řešení jeho vnitrostátních problémů a pozic.

Konzervativci se takto dopracovali k prohře v parlamentních volbách na jaře 1997. Blairova kampaň se mj. nesla v tónu kritiky evropské politiky konzervativců jakožto primitivní, negativistické a nekooperativní. Británie naopak napříště – tj. pod Blairovým vedením – neměla

¹²⁶ Např. v interview pro: The Daily Telegraph, 4. 3. 1996.

¹²⁷ Takto – za podmínky přivolení parlamentu – by mohla vláda dále činit kroky k přistoupení Británie k Evropské měnové unii.

¹²⁸ Mj. vyhlášeno i před Dolní sněmovnou: Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 278, col. 99an., 21 May 1996.

zůstat v izolaci a měla by být schopna „pružně prosazovat vlastní vliv v Evropské unii“. Nový labouristický ministr zahraničních věcí Robin Cook okamžitě po nástupu do funkce začal používat **bonmoty o „konstruktivní angažovanosti“** Británie v EU. Nová vláda okamžitě deklarovala připravenost aplikovat sociální kapitolu z Maastrichtské smlouvy, nová jednání již v duchu spolupráce se rozběhla v otázkách eliminace „nemoci šílených krav“, atd.

T. Blair prosazoval koncept učinit z dosavadního dvoučlenného motoru evropské spolupráce, tj. francouzsko-německé dvojice, fenomén zásadně nový v podobě francouzsko-německo-britské nové „velké trojky“. Výrazně se mohly pohnout práce i na Amsterdamské smlouvě.

V otázce Evropské měnové unie však i pod novým politickým vedením Británie zůstávala velmi zdrženlivá. Blair se profiloval jako ryzí politický pragmatik, hlavním propagátorem jednotné měny se stal ve vládě Gordon Brown,¹²⁹ nový ministr financí, se silnou podporou některých podnikatelských kruhů. Naopak vůdcem skeptiků, nabádajících ke zdrženlivosti, se stal R. Cook. Na jedné straně se skutečně dalo předpokládat, že Británie k 1. lednu 1999 ještě nedokáže splnit konvergenční kritéria. Na druhé straně jak ministerstvo financí, tak ještě více Bank of England tlačily na urychlený vstup Británie do euro-zóny; argumentovalo se jednak zkalkulovanými dodatečnými náklady, které bude mít jak bankovní sektor, tak exportéři a importéři z eventuality podržení samostatné britské měny. Ještě silnějším argumentem se však momentálně stal již reálný pokles kursu libry, který byl vysvětlován právě britským opatrnickým v otázkě vstupu do měnové unie a zároveň očekáváním silného kursu eura.¹³⁰ Takový razantní propad libry měl pochopitelně více příčin, počínaje masivními burzovními spekulacemi v očekávání nového poměru měnových sil.¹³¹ Průzkum mezi osobnostmi sektoru průmyslu vykázal, že naprostá většina je pro vstup Británie do jednotné měny euro již v první vlně; mj. se zdůrazňovalo, že se takto zastaví v Británii inflace. Pouze šest procent dotázaných se vyslovilo zásadně proti vstupu (míněno i v odložené perspektivě).

Blair osobně se postavil jednoznačně i za koncept „Evropa pro lidi“, ve smyslu, že evropská integrace již nemá být záležitostí omezovanou převážně na aktivity politických elit. Nová britská vláda však byla v časové tísní. Měla jen několik týdnů času, aby se podílela na závěrečných úpravách a dopracování textu Amsterdamské smlouvy, měla jen několik měsíců na to, aby se jednoznačně vyslovila k perspektivě britského členství v euro-zóně.¹³²

Opět se tak ukázalo, že Británie má dohánět ujetý vlak. Díky vyčkávací politice Majorovy vlády, díky již poněkolkáté špatné kalkulaci, že státy kontinentální Evropy nejsou schopny se

¹²⁹ 17. července 1997 vystoupil v tomto duchu s rozsáhlou deklarácí pro britský tisk. Srv.: Financial Times, 18. 7. 1997.

¹³⁰ Z úrovně 3,07 německé marky za britskou libru se k podzimu 1997 dospělo ke kursu 2,80 DM za libru a očekávalo se, že pokles se může zastavit až někde na úrovni 2,30 až 2,40 DM za libru.

¹³¹ V přepočtu na euro by šlo o výsledný kurs cca 1,15 až 1,30 euro za libru; pro srovnání kurs z podzimu 2002 se pohyboval už těsně pod 1,60 euro za libru, tj. teoreticky kolem 3,05 někdejší DM za libru. V dalším vývoji se ovšem kurs libry vůči euru pohyboval v neúnosných rozkmitech, od 1,07 eura na libru až po 1,72 eura za libru; to je pro mechanismy zahraničního obchodu obrovská zátěž (tzv. vícenáklady).

¹³² Maastrichtská smluva stanovila pevný termín - do konce roku 1997 nejpозději se každá země měla jednoznačně vyslovit o svém vstupu v první vlně.

dohodnout na užší integraci, jednání a kontinentální (zvláště opět francouzsko-německý) konsensus o novém uspořádání integrované Evropy postoupily tak daleko, že Blairova vláda, byť deklarovala připravenost otevřít se Evropě, nebyla objektivně schopna tento svůj záměr v řadě bodů reálně naplňovat. Jmenovitě vůbec nebyla připravena aplikovat Schengenský systém.

Dalším kritickým bodem se stala otázka evropské obrany. Británie byla zcela zaskočena záměrem učinit ze Západoevropské unie integrální článek Evropské unie a zároveň základní nástroj zcela nového konceptu „evropské obranné politiky“. Vzhledem k tradiční roli Británie v NATO a úzkým vazbám na USA v obranné oblasti byl takový koncept pro britské politické myšlení naprosto nestravitelný, nezávisle na tom, stojí-li v čele britské vlády M. Thatcher anebo T. Blair. **Británie** tudíž **znovu** vystupovala jako **obstrukcionista v evropských záležitostech**; otázku Západoevropské unie Británie zablokovala, zároveň však nebyla schopna odvrátit obecné směřování k principu „evropské obranné politiky“.

Nakonec však ústředním bodem sporů mezi Británií a kontinentálními členy Evropské unie se stala otázka uplatnění větší flexibility v rozhodovacích mechanismech EU. Znovu se vracela do hry otázka „vícerychlostní Evropy“ a „variabilní geometrie“. Německo a Francie (nyní již dvojice Helmut Kohl – Jacques Chirac) se snažily metodou dvourychlostní Evropy překonat britský obstrukcionismus. Blairova vláda opět odmítala přijmout metody, za nichž by v dalším běhu integračního procesu „stávkující“ Británie propadla mezi nějak druhořadé či okrajové státy Evropy. Blair tak sice na jedné straně odstoupil od Majorova principu „variabilní geometrie“, na druhé straně se však jakoby navracel ke starým metodám M. Thatcher a vyžadoval rozsáhlé uplatňování principu jednomyslnosti (tj. práva britského veta) v rozhodovacích procesech EU. Formulace podmínek, za nichž se má uplatnit jednomyslné hlasování, se opět blížily někdejšímu britskému výkladu „Lucemburskému kompromisu“, tj. praktikám libovolného prosazování podmínky jednomyslnosti. Pro země starého jádra evropské integrace to bylo naprosto nepřijatelné.

Výsledkem se stal kompromis; byla přijata náročná procedura (v rámci Amsterdamské smlouvy), jejímž prostřednictvím lze při naprosto vyjimečných případech prosadit princip jednomyslného hlasování. Sociální kapitola byla naopak včleněna do Amsterdamské smlouvy bez výrazných komplikací; Schengenský systém byl sice včleněn rovněž, avšak Británii bylo umožněno zůstat zatím mimo něj. Naopak zablokovat případné začlenění Západoevropské unie do Amsterdamské smlouvy se Británii posléze podařilo v úplnosti.

Blair pak na domácí půdě prezentoval Amsterdamskou smlouvu jako vítězství Británie.¹³³ Konzervativci ústy svého stínového ministra zahraničních věcí Michaela Howarda vyhlásili Amsterdamskou smlouvu za „nepřijatelný krok k integrovanému federálnímu superstátu“. Pouze několik konzervativců v čele s K. Clarkem charakterizovalo Amsterdamskou smlouvu jako vyvážený dokument, který navíc nepřenáší žádné důležité pravomoci z Londýna do Bruselu.¹³⁴

¹³³ Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 216, col. 313-316.

¹³⁴ The Independent, 1. 11. 1997.

Aktivita Británie v rámci Evropské unie se vzápětí nově profilovala se startem procesu „východního rozšíření EU“.¹³⁵ V této otázce se zájmy jednotlivých členských zemí EU výrazně rozcházel. Francie v této etapě dávala jednoznačně přednost dalšímu prohloubení evropské integrace před rozšířením. Německo bylo hlavním propagátorem východního rozšíření; důvody k tomu mělo jednak silné politické a bezpečnostní – nechtělo už ležet na východní hranici evropského integračního prostoru jakožto hranici krajně nestabilní (až ohrožující) – jednak z tohoto rozšíření očekávalo ekonomické výhody (spolu s Rakouskem).

Británie se v otázce rozšíření jakoby výrazně sblížila s Německem, stala se rovněž výrazným propagátorem, avšak ze zcela jiných důvodů. Kalkulovala, že v lepším případě rozšíření Evropské unie o nové členy dokáže zcela zastavit a zablokovat proces dalšího prohlubování evropské integrace. Ve slabší verzi alespoň proces dalšího pokračování v integraci bude podstatně časově odsunut a s větším počtem členů bude tak jak tak obtížné dosáhnout nějakých dalších dohod o prohlubování.

Britská vláda byla dokonce ochotna spolknout fakt, že předvstupní náklady na rozšíření ponese především ona spolu s Německem, podobně i časem náklady na dotace novým členům.¹³⁶ Tento postoj pak zvláště ostře kontrastoval vůči celkovému nízkému příspěvku Británie do rozpočtu EU (dojednanému ještě M. Thatcher roku 1984) a vůči kategorickému Blairu vyjádření, že o jakémkoli zvýšení britského příspěvku nelze vést žádné diskuse.¹³⁷

Koncem října 1997 britská vláda dala konečně najevo, že Británie nebude členem první vlny zavádění euro. Zároveň však Blairova vláda – obdobně jako její předchůdkyně – kalkulovala, že ani Francii ani Německu se nepodaří splnit tvrdá kritéria pro zavedení euro a celý projekt bude tak jako tak přinejmenším odsunut na pozdější dobu.

Prohlášení ministra financí Browna před poslaneckou sněmovnou 27. října 1997 jednoznačně stanoví, že po dobu mandátu stávající sněmovny se Británie nepřipojí k Evropské měnové unii.¹³⁸ Již těsně předtím zvláštní finanční výbor Dolní sněmovny připravil stanovisko „**Spojené království a přípravy pro třetí fázi hospodářské a měnové unie**“. Zde byl dokonce termín nejbližšího možného rozhodování vlády o přistoupení Británie do euro-zóny stanoven až na rok 2004. Ministři britské vlády, kompetentní v otázce zavedení euro, se vyjádřili, že tento krok lze podniknout teprve tehdy, až budou výhody pro Británii zcela zřetelné a nevýhody prakticky žádné. Momentálně se zavedení eura považovalo za nevhodné z ekonomických důvodů; udržení hospodářské konjunktury mělo být nadále založeno na libře. Mělo se dále počkat na zkušenosti zemí, které uplatní euro v první vlně. Ještě jednoznačnější však byly důvody vnitropolitické.

¹³⁵ V polovině července 1997 Evropská unie vyhlásila, že počátkem roku 1998 započne jednání se zatím šesti kandidátskými zeměmi a dalším pěti zemím bylo příslibeno zařazení do druhé vlny „východního rozšíření“.

¹³⁶ Dalšími čistými plátcí měli být už jen Švédsko a Nizozemí. Jejich příspěvky však vzhledem k jejich velikosti měly být mnohonásobně nižší než příspěvek Británie.

¹³⁷ Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 314, col. 368, 17 June 1998.

¹³⁸ Parliamentary Debates. House of Commons Official Reports, vol. 299, col. 587, 27 October 1997.

Průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že na podzim 1997 přes šedesát procent Britů upřednostňovalo ponechání libry a pouze 17 procent se vyslovilo pro euro.¹³⁹

V podnikatelských kruzích pouze ve vrstvě drobných podnikatelů se ukazoval zájem o podržení libry,¹⁴⁰ kdežto velkopřemyslnické, bankovní a obchodní kruhy již naprosto jednoznačně preferovaly euro. Tyto složky ostatně účtovaly bezhotovostně, psychologicky nebyly na libru vázány. Představitelé Konfederace britského průmyslu mluvili o „faktickém uplatnění euro“ ve své činnosti a dokonce otevřeně vyhlášovali, že se budou chovat, jakoby Británie již byla členem euro-zóny a že „politikové je nezajímají“.

Britská vláda se proto rozhodla podnikat paralelní kroky k přípravě země na eventualitu přijetí euro. Vládu v tomto bezvýhradně podpořila liberálnědemokratická strana (ta ostatně byla z britských politických stran nejdůslednějším zastáncem a propagátorem jednotné evropské měny) a rovněž se za ni postavily proevropsky naladěné složky konzervativců v čele s proslulými osobnostmi jako Kenneth Clarke, Edward Heath, Lord Carrington, Geoffrey Howe, Chris Patten a další.¹⁴¹ Blairova vláda nakonec dospěla až tak daleko, že si dovolila v červnu 1998 před Dolní sněmovnou oficiálně deklarovat „důvěru v úspěch zavádění eura“.

Tento posun velmi kladně ohodnotily ještě v průběhu jara 1998 vlády zemí, které se rozhodly vstoupit do euro-zóny v první vlně, a pro Británii tak ponechaly jakousi specifickou roli pozorovatele v uplatňování nové měny. Klíčové termíny však už pro Británii byly promeškány. Jedna z tvrdých podmínek totiž požadovala, že příslušná země musí fungovat v podmínkách Evropského měnového systému nejméně po dva roky, než bude moci vstoupit do euro-zóny. A Británie z Evropského měnového systému přímo demonstrativně vystoupila ještě v roce 1992.

Pro Blairovu vládu se tak stalo hořkou ironií, že právě během prvního pololetí 1998, totiž v etapě posledních organizačních kroků pro rozběhnutí Evropské ústřední banky, jakožto emisní banky pro euro, a závěrečných prověrek ke spuštění euro-zóny, Británie držela předsednictví v Evropské unii a navíc v den, kdy toto předsednictví ukončila, 30. června 1998, oficiálně Evropská ústřední banka zahájila činnost. Mimoto při všech oficiálních jednáních v rámci orgánů Evropské unie, které se týkaly přechodu k euro, Británie fakticky musela předsednictví opustit a přenechávat zástupcům z budoucí euro-zóny.¹⁴² Na vlastním oficiálním zahájení činnosti Evropské centrální banky T. Blair otevřeně vyhlásil, že britské předsednictví v EU vedlo k zásadní změně postojů Británie k Evropě, k přesunu „**od sebezahleděnosti a sebeizolace k otevřené spolupráci**“. To však stále znamenalo více deklaraci než realitu.

Je sice třeba uznat, že se skutečně v této etapě formoval konsensus mezi britskou vládou a kontinentální západní Evropou. Také J. Chirac a H. Kohl osobně ocenili tento posun. Oba také

¹³⁹ KELLNER, P.: EMU and Public Opinion, in: Duff, A. (ed.): Understanding the Euro, London 1998, s. 117an.

¹⁴⁰ Ti s librou totiž denně pracovali jako s fyzickým oběživem; jde tedy i o výrazně psychologický moment.

¹⁴¹ The Independent, 5 January 1998.

¹⁴² Jmenovitě na klíčovém zasedání ministrů financí v Luxembourgě v červnu 1998 mohl Gordon Brown pouze slavnostně zahajovat, vlastní řízení pak předal rakouskému ministru financí Rudolfu Edlingerovi. Rakousko přitom předsednictví v EU přebíralo až od července 1998.

ujistili, že jak na jedné straně podporují cestu dalšího sjednocování Evropy, dalšího prohlubování procesu integrace, tak na druhé straně sledují principy subsidiarity a respektují diversitu uvnitř Evropské unie.

Fáze předsednictví v Evropské unii nesporně pomohla k posílení proevropských sil v Británii, na druhé straně však nelze ještě říci, že Británie už opravdu konečně vstoupila do Evropy. Záměrem labouristické vlády i záměrem Blairovým osobně bylo proniknout do německo-francouzského tandemu jakožto prakticky klíčové složky EU a přeměnit jej v německo-francouzsko-britský trojúhelník. Je v tom i nemalá míra nepochopení; onen tandem pojímala britská strana jako spíše mocenský tandem (v tradicích britského myšlení a smýšlení o mezinárodních vztazích); ve skutečnosti v dlouhodobém vývoji evropské integrace se francouzsko-německý tandem utvářel jako inspirační a motivační činitel, resp. hnací motor procesu prohlubování evropské integrace. To pochopil sice již W. Churchill, avšak jen málokdo z britských politiků po něm.

Ke skutečnému **dalšímu prohlubování evropské integrace** zůstávala i **Blairova vláda** spíše **zdrženlivá**; dále například až do jednání o brexitu nebylo upraveno dědictví M. Thatcher v oblasti britského příspěvku do rozpočtu EU. Dočasnost výrazného jednostranného zvýhodňování Británie v porovnání s ostatními členy trvala již téměř čtyřicet let a postupem času toto zvýhodňování dokonce ještě narůstalo proti původní výši; také Blairova vláda (jakož i všechny následující) tvrdě odmítavě až urážlivě reagovala na všechny pokusy o nápravu.¹⁴³

65

A nejvýrazněji se **Británie jako brzdný činitel** projevovala v otázkách společné bezpečnosti a obranné politiky Evropské unie. Jakýkoli posun ve směru skutečné evropské integrace v této oblasti Británie nadále tvrdě blokovala a ve vypjatých momentech dokonce průhledně vystupovala jako pouhá prodloužená ruka USA, resp. se navracela ke starému konceptu „zvláštních vztahů Británie a USA“.

Blairovy představy o „trojúhelníku“ se jakoby začaly naplňovat po parlamentních volbách v Německu roku 1998, s nástupem sociálního demokrata Schrödera do kancléřského postu. „Tři socialističtí premiéři v jádře Evropy“,¹⁴⁴ Evropa se sblíží jakožto „socialistická Evropa“ a podobné koncepty jsou ovšem opět typickými schémata britského politického myšlení. Naopak vývoj po francouzských prezidentských a parlamentních volbách roku 2002 znovu ukazoval, že francouzsko-německý tandem v evropské integraci funguje průběžně, bez ohledu na momentální politické složení vlády jedné i druhé země, že tento tandem je úspěšný i v případě socialistické vlády ve Francii a souběžné křesťanskodemokratické vlády v Německu, stejně jako v případě sociáldemokratické vlády v Německu a souběžné vlády neogaullistů či konzervativců ve Francii. Naopak rozpory mezi „socialistickou vládou Německa“ a „socialistickou vládou Británie“ se právě během roku 2002 znovu zvýraznily.

¹⁴³ A podobně jako kdysi Valéry Giscard d'Estaing se nechal slyšet, že M. Thatcher je nevychovaná dcera kramáře, také Jacques Chirac veřejně vytkl T. Blairovi nedostatek vychování.

¹⁴⁴ Tj. včetně tehdejšího francouzského premiéra Lionela Jospina.

Brexit

Celkově každé parlamentní volby, ba každá i dílčí vnitropolitická událost v Británii se odrážely na procesu evropské integrace alespoň dílčím rozkolísáním, ne-li otevřeným ohrožením. Parlamentní volby v Německu ani ve Francii nemají vliv ani na progres ani na stabilitu chodu evropské integrace. Samotného Blaira euroskepticky naladěná část labouristů postupně zablokovala ve výše uvedených záměrech. Souviselo to i s voličskými náladami, labouristé drželi vládní moc i díky tomu, že Británie „zdrženlivě“ zůstávala nadále „vedle Evropy“. Vyústilo to v odstavení Blaira vlastní stranou a vystřídání dosavadním ministrem financí Gordonem Brownem.

Od roku 1993 působila v Británii **Strana nezávislosti** Spojeného království. Ta svým hlavním programovým bodem odchodu Británie z Evropské unie zvláště úspěšně oslovovala britské voliče ve volbách do Evropského parlamentu od roku 2004. Při volbách v roce 2014 získala sice o dva mandáty méně než v roce 2009, avšak důležitějším signálem bylo, že v těchto volbách do Evropského parlamentu získala nejvíce mandátů ze všech britských stran. A při volbách do britského parlamentu se ukazovalo, že odebírá voliče zejména konzervativní straně.

Je pochopitelné, že v této souvislosti posilovalo euroskeptické křídlo v konzervativní straně a zvyšovalo tvrdý nátlak na premiéra Davida Camerona, aby získal pro stranu nazpět euroskeptické voliče. Hrozili až rozlomením strany. V kampani k parlamentním volbám 2015 Cameron slíbil, že v případě vítězství vypíše do dvou let **referendum, zda má Británie opustit Evropskou unii** anebo setrvat. Po vítězství se referendum skutečně konalo **23. června 2016**. V propagandě za vystoupení zvláště silně u voličů rezonovalo odmítání příchodu pracovníků z jiných zemí Evropské unie na britský pracovní trh podle principu volného pohybu osob v EU. Parlament a vláda Spojeného království mají opět získat plné kompetence v rozhodování, kdo smí či nesmí vstoupit na britské území. Britští voliči z velké části vnímali občany EU nadále jako cizince; naopak příchozí ze zemí Commonwealthu jsou vnímáni jako „naši“. Názorně vyjádřeno: Pákistánci či Barmánci mají tedy mít větší právo usazovat se v Británii než například Poláci. Dále silně působila agitace za znovuzískání suverenity parlamentu a vlády Spojeného království pro organizování zahraničního obchodu, v tom agitace za nové smlouvy o volném obchodu se zeměmi mimo Evropskou unii; ty údajně zajistí výhodnější export britského zboží než v systému EU i celkovou novou dynamiku britské ekonomiky.

Cameron osobně se podílel na propagaci setrvání Británie v EU. **Výsledek referenda** však podílem **51,9 %**, tedy velmi těsně, vyzněl **pro odchod z EU**. Referendum sice není nástrojem britského politického systému, má pouze poradní váhu, vedení konzervativní strany se však rozhodlo výsledek referenda respektovat a podniknout příslušné kroky k vystoupení z EU.

Cameron následně odstoupil, aby vyjednávání s orgány Evropské unie mohl vést nový premiér. Tuto úlohu převzala Theresa May.

Výsledky referenda však byly regionálně značně rozdílné, jmenovitě obyvatelstvo Londýna a nejbližšího zázemí hlasovalo s vysokou převahou za setrvání v EU. Zásadnější dopad mají výsledky referenda v autonomních částech Británie, ve Skotsku a Severním Irsku. **Ve Skotsku byl podíl hlasů za setrvání v EU více než třipětinový,¹⁴⁵ úměrně tomu vzrostl následně dle průzkumů podíl Skotů, kteří požadují osamostatnění Skotska,** aby mohlo zůstat v rámci EU, resp. se do EU vrátit. Skotové se obávají hlubokého ekonomického a sociálního propadu v důsledku brexitu. V případě **Severního Irsku (zde také výrazně převážily hlasy za setrvání v EU)** se rozvinuly obdobné obavy, umocněné tím, že jde o nejchudší region Spojeného království; zároveň intenzivně působí přitažlivost bohatého jižního souseda, Irské republiky. Severoirský problém je ještě komplikován oprávněnými obavami ze znovuvypuknutí občanské války. Motivace zůstat v EU, aby hranice mezi Severním Irskem a Irskou republikou zůstala volnou hranicí, přerůstá v nálady veřejného mínění smazat tuto hranici úplně, přerůstá v politické **záměry sjednocení Severního Irsku s Irskou republikou** jakožto členem EU.

Bezprostředně po vyhlášení výsledků referenda především představitelé velkých bankovních domů v Londýně, vzápětí i představitelé dalších velkých mezinárodních firem sídlících v Británii, resp. držících v Británii mohutné pobočky, vydávali upozornění či přímo varování, že přehodnotí své působení v Británii a přesídlí do jiné země, v prostoru EU. Bankovní domy v Londýně vysoce efektivně fungovaly právě díky své působnosti pro celý prostor EU. Ty proto také brzy započaly i s reálným stěhováním, resp. v Londýně ponechávají fungovat jen menší pobočky; přesun se zaměřil nejčastěji na Frankfurt nad Mohanem, Paříž a Luxembourg jako největší finanční centra na kontinentě; a vydělaly na tom i Vídeň, Amsterdam a Milán.¹⁴⁶ Naopak v Londýně bylo už zrušeno na 150 tisíc pracovních míst v bankovníctví. Pro průmyslovou sféru jsou z hlediska odbytového obdobné kroky ještě naléhavější. Názorný příklad: obří pobočka japonské automobilky Nissan v Británii potřebuje působit uvnitř velkého evropského trhu, tudíž se stěhuje na kontinent.¹⁴⁷

Nedůvěra na světových finančních trzích ve vývoj britského hospodářství po zahájení brexitu se projevila i v postupném poklesu kursu britské libry vůči jak americkému dolaru, tak vůči euru či japonskému jenu, atp. Pokles započal (od stavu 1,38 eura za libru) hned od počátku roku 2016, výrazně poskočil po vyhlášení výsledků referenda, (na 1,15 eura za libru) následně průběžně pokračoval do momentu vlastního vystoupení a aktuálně je už na výši 1,10 eura za libru, jako byl v období důsledků finanční a hospodářské krize roku 2009.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Pro srovnání: V ústavním systému ČR to znamená ústavní většinu.

¹⁴⁶ Poněkud i Varšava – na evropské rozměry sice málo, avšak v polských domácích poměrech značně.

¹⁴⁷ A na Slovensku dosud nepochopili, že velká investice automobilky Jaguar na Slovensku se nerealizuje „napriek brexitu“, nýbrž právě rovněž z důvodu brexitu, s potřebou působit produkčně uvnitř prostoru trhu EU.

¹⁴⁸ Údaje Evropské centrální banky. V letech 2017-2019 se pokles víceméně zastavil na stavu 1,13 až 1,14 eura za libru. První náznaky dalšího, byť už mírného poklesu se projevily ve třetím čtvrtletí 2019 a vývoj zatím došel k výše

Britská vláda předložila žádost o vystoupení v Bruselu 29. března 2017. Podle Lisabonské smlouvy se tím zahájilo dvouleté období pro reálné ukončení členství. Toto období (pokud se obě strany nedohodnou na zkrácení či prodloužení termínu) má sloužit k vyjednání nové smluvní úpravy mezi EU a vystupujícím státem. Tedy termínem konečného vystoupení se měl stát 29. březen 2019. Británie k jednání přistupovala s nepřekvapující snahou vyjednat maximum setrvání výhod z členství při pokud možno úplném vynulování členských povinností. Především uchovat plně volný pohyb zboží a kapitálu, přitom zrušit platnost unijního zákonodárství v těchto záležitostech pro své území, k tomu získat právo uzavírat zcela samostatně hospodářské smlouvy s jinými zeměmi, včetně smluv o zónách volného obchodu.¹⁴⁹ A velmi choulostivou záležitostí se stal režim na hranici mezi Irskem a Severním Irskem. Naprostá volnost pohybu osob i pohybu ekonomických hodnot přes tuto hranici byla požadavkem z obou částí ostrova; tedy případné plné ukončení principů volného pohybu osob, kapitálu, zboží a služeb mezi Británií a EU by se takto mělo posunout na mořskou „hranici“ mezi Severním Irskem a zbytkem Spojeného království. Jedinou jinou variantou bylo podržení principů celní unie Spojeného království a EU. Británie se pokusila dokonce rozvrátit EU zevnitř, počítala přinejmenším s podporou Polska, Litvy, Lotyšska, Estonska a Maďarska. Také v ČR se intenzívně ozývali propagátoři britských zájmů. Sedmadvacítka se však nenechala rozpolit a zejména v irské záležitosti zůstala na straně irského zájmu nerozborně. A hlavní vyjednávač za EU Michel Barnier se přísně držel principu „něco za něco“, resp. přesněji principu přísného vyvažování ústupků a ztrát z obou stran.

Smlouva o podmínkách ukončení britského členství v Evropské unii byla odmítnuta v Dolní sněmovně 15. ledna 2019. V důsledku toho bylo v Bruselu 10. dubna dohodnuto, že novým nejpozdějším termínem pro odchod Spojeného království z EU bude 31. říjen 2019. Následně byl termín ještě přesunut na 31. ledna 2020.

Totíž po odmítnutí premiérka May jednak taktizovala s pokusy znovu prosadit smlouvu ve sněmovně v dalším hlasování; teprve třetí odmítnutí bylo reálně definitivní. Na druhé straně zmocněna sněmovnou měla vyjednat lepší podmínky „rozvodové smlouvy s EU“. Taktizování v tomto směru představovalo opět tradiční britské pokusy o vyzobávání rozinek. V Bruselu však zpočátku jednoznačně označovali vyjednanou a v Dolní sněmovně odmítnutou smlouvu za nejlepší možný kompromis. V dalších fázích bylo dojednáno několik drobných úprav, i to však britská politická špička považovala za málo.

Protože Spojené království neopustilo Evropskou unii „včas“, musely i na jeho území v květnu 2019 proběhnout **volby do Evropského parlamentu**. Vítězem v Británii se stala **Brexit Party**, přímá pokračovatelka¹⁵⁰ Strany nezávislosti Spojeného království, vedená Nigelem Farageem. To bylo obecně přijato jako potvrzení brexitového odhodlání u britských voličů,

uvedenému stavu 1,10 (tedy v obráceném vzájemném poměru: směruje už nad 0,90 libry za euro; v roce 2015 to bylo 0,726 libry za euro).

¹⁴⁹ Jmenovitě toto je pro hospodářské mechanismy EU naprosto neúnosné, hrozí rozvratem.

¹⁵⁰ Od listopadu 2018.

zároveň bylo vnímáno jako nové varování pro představitele konzervativní strany, že je třeba brexit urychleně dotáhnout do konce. Theresa May svým taktizováním to v očích špičky konzervativní strany prohrála. Novým předsedou konzervativní strany se stal Boris Johnson, May jako premiérka rezignovala a 24. července 2019 byl novým premiérem jmenován Johnson jako rozhodný zastávce brexitu „za každou cenu“. A celá nová vláda byla složena z obdobně zaměřených politiků.

12. prosince 2019 proběhly předčasné volby do Dolní sněmovny. Potvrdily rozhodující pozici konzervativců,¹⁵¹ tím však i zodpovědnost právě této strany za brexit. Vedení labouristů (v čele s Jeremy Corbynem) ovšem taktizovalo a ve volební agitaci vlastně žádali jen „jiný brexit“.

Spojené království definitivně opustilo Evropskou unii 31. ledna 2020. V lednu 2020 navíc vstoupil v platnost zákon o provedení brexitu, přičemž vědomě jeho principy šly proti smlouvě vyjednané s EU. Tím se nedůvěryhodnost Velké Británie v očích Bruselu ještě prohloubila.

Od 1. února 2020 tak běželo přechodové období do 31. prosince 2020. Během něho ještě Británie fungovala uvnitř celní unie EU a plnila ještě některé z toho vyplývající povinnosti. Stále chybělo dopracovat detailní ustanovení pro podobu nových vztahů Spojeného království a EU. A stále ještě není vyloučen „tvrdý brexit“; obchodní vztahy Británie a EU budou fungovat v běžném režimu WTO pro země, které nemají speciální vzájemnou obchodní smlouvu. Nejpriznáčnějším znakem toho by byla ostrá celní hranice, což je vzhledem k objemu vzájemných toků zboží a stavu přepravních kapacit v praxi nezvládnutelné. Johnsonova vláda se nadále pokoušela o „vzobávání rozinek“ v úsilí o novou smlouvu s EU, zároveň vyhrožovala tvrdým brexitem a v listopadu 2020 Johnson se znovu nechal slyšet, že spoléhá na přátele Británie zejména v zemích na východ od Německa. Naopak ve starých členských zemích Evropské unie průběžně posiluje názor, že právě bez Británie bude Evropské unii lépe a že stojí za to zaplatit za brexit i velmi vysokou cenu, že z toho v delším časovém odstupu bude velmi dobrá investice.

Od 1. ledna 2021 není už Velká Británie součástí vnitřního trhu EU, ani součástí celní unie EU. K tomuto datu vstoupila do prozatímní platnosti „Obchodní a kooperační dohoda mezi Evropskou unií a Spojeným královstvím“. Británie usilovala o udržení veškerých výhod pro volný tok svých ekonomických hodnot do prostoru EU a současně si zajistit absolutní volnost své hospodářské komunikace s ostatním světem. EU se přirozeně držela principu reciprocity. Vyjednaná dohoda umožňuje bezcelní vzájemný vývoz zboží; podmínkou však je, že Británie bude nadále dodržovat dosavadní standarty EU v tématech hospodářské soutěže, investic, státních subvencí, daňové transparentnosti, energetické politiky, ochraně dat, aj.

Zároveň se však na základě dohody vytváří celní hranice kvůli zboží, které prochází z EU do Británie a naopak, přičemž má původ v jiné zemi, mimo tento prostor. Už to vytváří obrovské

¹⁵¹ Podpořila je výrazně sama Brexit Party, jmenovitě nekandidovala v tradičních volebních okrscích konzervativců.

organizační komplikace a „vícenáklady“.¹⁵² Jedním z důsledků je geografický posun na jiné přepravní trasy. Staré trasy, vedoucí převážně z přístavů jihovýchodní Anglie do přístavů severní Francie a Rotterdamu za pouhé dva roky výrazně poklesly na intenzitě. Naopak výrazně narostla na intenzitě přeprava z irských přístavů do přístavů v severozápadní Francii. To znamená fakticky novou obchodní bariéru. Celní hranice má ovšem specifikum, z mnoha důvodů celní hranice nevede mezi Irskou republikou a Severním Irskem, nýbrž po moři mezi Severním Irskem a zbytkem Británie. Britská vláda se však opakovaně vyjádřila, že tento stav je nežádoucí a hodlá ho změnit.¹⁵³

Naprosto nedořešeny zůstávají problémy finančních služeb; v tomto rozměru se fakticky uplatnil „tvrdý brexit“. Londýn jakožto evropské finanční centrum číslo jedna začal postupně ztrácet tuto pozici hned od roku 2017, velké finanční domy stěhovaly své centrály především do Frankfurtu nad Mohanem, do Amsterdamu, do Paříže a Luxemburgu.¹⁵⁴ V roce 2021 Paříž dostoupila do pozice hlavního centra Evropy v objemu finančních služeb.

Byl ukončen volný pohyb osob mezi Británií a EU, samozřejmě recipročně. Britská brexitová propaganda s oblibou používala argumentu, že zájmem Británie je aby Indové mohli mít do Británie přístup na stejných principech jako občané EU. Výsledkem ovšem je, že také Britové při pohybu do EU (skutečně velmi mnoho volilo za místo pobytu jmenovitě Španělsko) podléhají cizineckému režimu a jsou zde v téměř stejném postavení jako zmínění Indové.

K dohodě jsou připojen paragrafy o spolupráci v dopravě, v justici, ve zdravotnictví, v kybernetické bezpečnosti. Británie zůstala aktivní v některých programech EU jako je Horizont Europe, na výzkumném programu Euratomu, na programu výzkumu řízené jaderné fúze (ITER), na satelitním sledovacím systému SST, aj.¹⁵⁵ Na druhé straně Británie vystoupila z velmi přínosného programu studentských a badatelských mobilit Erasmus.

Z hlediska základních ekonomických ukazatelů vyznívá odchod Británie z EU nelogicky. Británie byla přijímána do Evropských společenství jako „chudý příbuzný“ staré Šestky. Tvrdohlavost v hospodářské politice, uhýbáním od hlavní linie hospodářské politiky Evropských společenství se nedokázala z velké krize po tzv. prvním ropném šoku (1974) vymanit tak úspěšně jako stará Šestka a prožívala hospodářské potíže ještě v osmdesátých letech. V devadesátých letech se Británii začalo dařit s restartem, tím spíše v prvním desetiletí 21. století. Díky hospodářské politice berlusconismu v Itálii a v souvislosti s tím i díky tomu, že Británie se dokázala úspěšně a rychle vymanit z krize po roce 2008 ve srovnání s propady Itálie, dokázala Británie v ekonomickém výkonu dostihnout Itálii a na prahu druhého desetiletí 21. století již Itálii

¹⁵² Při vývozu zboží prokazatelně britského původu do EU a naopak se musí provést celní řízení; výsledek celního řízení je sice nulové clo, je však nutno zaplatit ještě náklady za samotné celního řízení, ty samozřejmě hradí dovozce.

¹⁵³ Na druhé straně fakt, že Severní Irsko zůstalo uvnitř tržního prostoru EU vede k nárůstu nálad v Severním Irsku po znovusjednocení Irska. Skotsko naopak bylo vytrženo z EU proti své vůli (jednoznačně vyjádřené v referendu), přímým důsledkem je nárůst nálad pro „znovuzpojení“ Spojeného království.

¹⁵⁴ I do dalších center v EU, včetně nám blízké Vídně, což i pro ČR znamená přínos.

¹⁵⁵ Jsou to programy, na nichž se podílí i jmenovitě Švýcarsko).

jednoznačně předběhnout.¹⁵⁶ A do poloviny druhého desetiletí dokázala dostihnout i Francii a Itálii se již výrazně vzdálit dokonce o 15 %.¹⁵⁷

Avšak stačilo pouhé zahájení brexitu a dynamika vůči Francii se zastavila a předstih vůči Itálii se snížil na necelých 8 %.¹⁵⁸ Zato Německo z předstihu 14 % před Británií v roce 2015 si polepšilo na 18 % předstihu v roce 2017.¹⁵⁹ V Británii zůstává zcela nepochopena zkušenost Irsku, které vstupovalo k témuž datu jako Británie do Evropských společenství, a to jako ještě chudší; dokázalo mnohem lépe využít výhod mechanismů hospodářské integrace a po období postupné konvergence vůči rozvinutým členským zemím ve druhé polovině devadesátých let razantně ekonomicky expandovalo a získalo pověst „keltského tygra“. Irsko Británii předběhlo v ukazateli celkového ekonomického výkonu na obyvatele a – přestože za finanční a hospodářské krize 2008 bylo strženo do spirály propadu – velmi rychle překonalo i důsledky krize a na žebříčku členských zemí dle ukazatele ekonomického výkonu na obyvatele vystoupalo na druhou příčku, zařadilo se hned za nejbohatší Luxembursko.¹⁶⁰ A v systému rozpočtových určení EU rádo zůstává „čistým plátcem“. Britské veřejné mínění hledělo vždy na Irsko svrchu a přezíravě, dnes je dezorientováno.

¹⁵⁶ Připomeňme, že Itálie ekonomicky předstihla Británii díky „italskému ekonomickému zázraku“ ještě v roce 1964.

¹⁵⁷ Údaje světové banky za rok 2015.

¹⁵⁸ Údaje světové banky za rok 2017.

¹⁵⁹ A to mu na krku stále visí důsledky sjednocení Německa a stále ekonomicky problematické tzv. nové spolkové země. Jejich konvergence k bývalému Západnímu Německu bude ještě dlouhodobá.

¹⁶⁰ Od té doby se pohybuje mezi druhým a čtvrtým místem žebříčku EU.

